

Advokatas

2023 NR. 5

ANALITIKA, ĮŽVALGOS, KOMENTARAI

L. IZOVITOVA:
„BANDYMŲ
DARYTI SPAUDIMĄ
ADVOKATAMS
PASITAIKO NET
TEISĖKŪROS
LYGMENIU“

NETIESIOGINIAI
ĮRODYMAI:
NEĮRODYTA,
BET KALTAS

KAI DEMOKRATIJA
TYLIAI ATSITRAUKIA...

D. BUBLIENĖ:
„TEISĖKŪROS
TRŪKUMAI
SUSILPNINA
ŽMOGAUS SAUGUMĄ
IR PASITIKĖJIMĄ
VALSTYBE“

Kiek piliečiui

Lietuvoje užtikrinama

teisė gintis?

Laimėti bylą – ne loterija

„Infolex“ analitikos įrankis padės greitai rasti atsakymus ir įvertinti šansus laimėti bylą

- Ar panašių bylų daugėjo?
- Kiek truko teismo procesas?
- Ar bylos baigėsi palankiai ieškovui/pareiškėjui/apeliantui/kasatoriui?
- Ar tikimybė patekti į aukštesnę instanciją buvo aukštesnė už vidurkį?
- Kas dažniausiai bylinėjosi panašiose bylose ir turėjo didžiausią patirtį?
- Kokia bylininko „specializacija“ bylose, dėl ko dažniausiai jis bylinėjosi?

Infolex

visa svarbiausia teisinė
informacija teisės profesionalams

Infolex.lt / pagalba@infolex.lt / +370 5 277 9832

Advokatas

2023 NR. 5
ISSN 1648-3006

e. p. redakcija@iq.lt,
tel. 8 694 11 116

Žurnalo partneriai

LIETUVOS
ADVOKATŪRA

Turinys

TEISĖS Į GYNYBĄ UŽTIKRINIMAS KARO METU

L. Izovitova: „Bandytų daryti spaudimą
advokatams pasitaiko net teisėkūros
lygmeniu“ 8

TEISĖ Į GYVENIMĄ IR LAISVĘ

Nutraukti nebaudžiamumo ratą 12

TEISĖS Į GYNYBĄ RIBOJIMAI

Neįrodyta, bet kaltas... 16

TEISĖS Į GYNYBĄ RIBOJIMAI

Nei patvirtinti, nei paneigti..... 22

TEISĖ Į TEISĘ

Teisinės valstybės principai..... 27

TEISĖS Į GYNYBĄ RIBOJIMAI

Kai demokratija tyliai atsitraukia... 32

TEISĖS Į GYNYBĄ KAINA

Baltarusijos teisės grimasos..... 38

TEISĖS Į GYNYBĄ UŽTIKRINIMAS

Ministrė prieš advokatą 46

TEISMO TEISĖ Į GYNYBĄ

D. Bublienė: „Teisėkūros trūkumai
susilpnina žmogaus saugumą ir
pasitėkėjimą valstybe“ 50

TEISĖS Į GYNYBĄ GARANTIJOS

S. Ū. Hilmarssonas: „Jei advokatai nebus
aktyvūs, sceną užims kiti“ 56

TEISĖS Į GYNYBĄ (NE)UŽTIKRINIMAS

Kai sprendžia ne tik rinkėjai..... 62

PROKURATŪROS TEISĖ Į GYNYBĄ

N. Grunskienė: „Stipri prokuratūra turėtų būti
valstybės, o ne saujelės teisininkų interesas“ 66

TEISĖS Į GYNYBĄ DARBO TEISĖJE

Kaip efektyviai veikia darbo teisių gynimo modelis? ... 72

TEISĖS Į GYNYBĄ DARBO TEISĖJE IR SOCIALINIAME TINKLE

O ką tu veiki feisbuke? 76

TEISĖ Į TEISINGĄ TEISMĄ IR BYLINĖJIMOSI IŠLAIDŲ ATLYGINIMĄ

Neįperkamas teisingumas 80

TEISĖS Į GYNYBĄ RIBOJIMAI

Tik tarp mūsų 84

TEISĖ Į GYNYBĄ MOKESČIŲ TEISĖJE

Kada gali būti perkeliama mokesstinė
prievolė kitam asmeniui? 89

TEISĖ Į NUOMONĘ

Viešojo nuomonė ir teisė 95

Redaktorius

Ovidijus Lukošius

Apžvalgininkės

Agnė Baltrūnaitė,
Deimantė Stanevičiūtė

Straipsnių autoriai

Tomas Bagdanskis,
Linas Belevičius, Evelina Butkutė-
Lazdauskienė, Romualdas
Drakšas, Martynas Endrijaitis,
Paulius Gričiūnas, Bartosz
Grohmanas, Raimundas Jurka,
Agnė Juškevičiūtė-Vilienė,
Mindaugas Kukaitis, Vilius
Mačiulaitis, Oleksandra Matvijčuk,
Remigijus Merkevičius, Justas Vilys

Kalbos redaktorė

Vaida Ramanauskaitė

Dizainerė

Aušra Andriulytė

Ilustracijos

Alfa.lt, Cartoonstock, ELTA foto,
Augustės Kukaitytės, Lietuvos
advokatūros archyvo, Giedriaus
Matulaičio, Vytauto Pilkausko,
Scanpix, Shutterstock

Leidėjas

„Naujųjų centras“, UAB
Ž. Liauksmo g. 3, 01101 Vilnius,
e. p. redakcija@iq.lt

Reklamos skyrius

e. p. reklama@iq.lt,
tel. 8 694 11 116

Spausdino

„Lietuvos ryto“ spaustuve

Viršelis

Vytauto Pilkausko nuotr.

Vilma Lisauskienė Vytautas Zenevskis
Alina Ivanova Vidmantas Baumila
Aleksandras Kovalevskis Silvija Streikutė
Ligita Buzūnaitė Gintaras Putvinskis
Giedrė Semionovė Julius Jasaitis
Dovilė Urnikienė Saulė Katauskaitė
Andrius Lukašonokas Gvidas Armanavičius
Sabina Izokaitienė Žilvinas Brazaitis
Donata Motiejūnė Jolita Mikalkevičiūtė
Gražina Buckė Virginijus Kaminskas
Jurgita Grigaitė Zita Ragauskaitė
Vilius Martišius Edmundas Rusinas
Reda Vaičiulytė Robertas Banevičius
Laurynas Vainoras Jurgita Jablonskienė
Henrikas Oseckis Aušrinė Zaburienė
Donata Berezinaitė Simas Banys
Justas Sankaitis Gintarė Bernotė
Vida Kisielienė Paulius Žiukas
Eugenijus Lukosius Neringa Grubliauskienė
Zigmantas Benetis Rimantas Cennalianskis
Gintaras Skvarčinskas Laimutis Zaukevičius
Karolina Šachverdijevaitė Julija Asovskaja
Grzegorz Sakson Ričardas Lilas
Vytautas Budnikas Jolanta Činčikienė
Ruta Zukaite Centeno Passos Eglė Šovienė
Kazimieras Jukna Ramunė Guobaitė
Rimantas Mockus Pelagėja Stonkienė
Liudmila Grigorjeva Eligija Norkienė
Milda Martinkutė Aušra Pilionė
Stanislava Jorudienė Gitana Martyšienė
Sigita Stukaitė Rimvydas Kairys
Renata Janušytė Vytautas Balčiūnas
Miglė Mackevičiūtė Dovilė Navickaitė
Laimonas Judickas Giedrius Baziulis
Edvinas Pocius Skaidrė Varapnickaitė
Justinas Narkūnas Tomas Vagnorius
Gražina Versockienė Anatolij Šichovcov
Tatjana Benetė Remigijus Merkevičius
Asta Kederytė Tadeuš Gudžinski
Valentinas Giriūnas Vygaudas Molis
Rokas Janauskas Gabija Pleškienė

Marta Matiukevičė
Liudmila Žiubikienė
Kazimiras Poplovuchinas
Gintaras Tamošiūnas
Renata Rynkevičiūtė Jančiauskienė
Rasa Danilkevičiūtė - Steponavičienė
Dalia Jasevičienė
Snieguolė Vilutienė
Aivaras Miškūnas
Rūta Malevskytė

AČIŪ

**ŠIEMS ADVOKATAMS IR
ADVOKATŲ PADĖJĖJAMS
UŽ JŲ SUTEIKTAS
NEMOKAMAS
KONSULTACIJAS
LIETUVOS ŽMONĖMS
2023 m.**

Arūnas Sakalauskas
Virginija Budrevičienė
Marius Ignatjevas
Vida Marija Zabarauskienė
Vita Litinskienė
Valdas Levinas
Sandra Marcinkėnaitė-Venskienė
Aušra - Jūratė Šiugždienė
Donata Slavinskaitė - Gargasė
Eglė Matutytė - Jančenkė

Juratė Normantė Ramunė Jatautienė
Mindaugas Šeškauskis Vytautas Zelianka
Jonas Povilionis Vlada Buivydienė
Juozas Viščinis Evaldas Jonas Šorius
Greta Sakalauskė Evelina Polujanskaitė
Vaidotas Rutavičius Arvydas Budnikas
Stasys Kasiulis Rasa Stoškuvienė
Egidijus Nedzinskas Sonata Vaikšnorienė
Zita Jurgaitienė Erikas Rugienius
Irma Gutkovienė Aušra Saulėnienė
Remigijus Katinas Juzef Stankevič
Kristina Palienė Lidija Blinkevičienė
Eglė Pranskūnienė Audronė Rimienė
Monika Šcreikienė Povilas Eigminas
Laura Juodakytė Ruslan Mazurov
Almantas Paškauskas Osvaldas Radimonas
Remigijus Jakštas Aurimas Navikas
Dainius Mažylis Rasa Laurinskytė
Darius Katauskas Kęstutis Skrebys
Asta Jakštienė Elena Stankevičienė
Ieva Kūrytė Sandra Pilkauskaitė
Ramūnas Džiugas Olegas Juška
Piotras Orlovas Sandra Poneliene
Kristina Baliūnaitė Eglė Katauskaitė
Jolita Šimkevičienė Stanislav Papijanc
Giedrė Martinėnaitė Dalia Dudėnienė
Miglė Kazlauskaitė Jonas Zenevičius
Ramūnas Vanagas Greta Aniuilienė
Egidijus Balčius Stanislava Staniukynienė
Raminta Girtavičiūtė Raminta Girtavičiūtė
Vaidas Poplovuchinas Zigmas Garalevičius
Rūta Sutkutė Ramutė Budrytė
Mindaugas Udalcovas Asta Beniušienė
Anton Kviatkovski Romas Jonuška
Aldona Stasiulaitienė Eglė Gliaudelytė
Laima Žutautė Kristina Udrienė
Jevgenija Savčenko Kristina Mikolaitė
Rostislavas Polubianko Rūta Karpavičiūtė
Margarita Šimkovič Rita Pechovska
Vaiva Saviekienė Petras Matažinskas
Aušrinė Onaitienė Kamilė Valužytė

Brangūs Lietuvos advokatūros bendruomenės nariai, kolegos, mūsų valstybės žmonės, žurnalo skaitytojai,

2 023-uosius Lietuvos advokatūra baigia išdidžiai pasitikdama savo 105 metų jubiliejaus sukaktį. Prieš 105 metus, 1918 m. vasario 16-ąją, Lietuva atkūrė savo valstybę. Pastarieji metai atvertė naują šalies istorijos puslapį, kuris atvėrė naują kelią demokratinėi Lietuvos valstybei kurtis.

Dvidešimt šviesuolių nepabūgo tuometės priespaudos, pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės aktą, kuris įkūnijo viltį, tikėjimą, siekį gyventi laisvoje šalyje, išsaugant ir puoselėjant svarbiausias lietuvių tautines vertybes – kalbą, kultūrą, tradicijas.

Tų pačių metų gruodžio 3-iąją, iš Vokietijos okupacinės valdžios perėmus teismų sistemą, pradėjo veikti ir Lietuvos advokatūra. Po dar dvejų metų aktyvaus advokatų dalyvavimo valstybės gyvenime, 1920 m., buvo išrinkta pirmoji Lietuvos prisiekusiųjų taryba. Tuo metu šalyje praktikavo vos 28 advokatai. Daugelis jų buvo aktyvūs visuomenės ir politikos veikėjai, formavę ir statę Nepriklausomos Lietuvos Valstybės pamatus. Petras Leonas, Vladas Stašinskas, Martynas Yčas – tai tik maža dalis iškilųjų advokatų, veikusių tuo laikotarpiu ir prisidėjusių prie Nepriklausomos Lietuvos formavimo po okupacijos metų.

Simboliška, kad Lietuvos advokatūros jubiliejinius 105-uosius metus minime kartu su penktuoju žurnalo „Advokatas“ numeriu. Pernykštis žurnalo numeris buvo dedikuotas 1922 m. rugpjūčio 1-ąją priimtos Lietuvos Valstybės Konstitucijos 100 metų ir 1990 m. spalio 25 d. priimtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 metų sukaktims paminėti.

Šiomet dėmesys – mūsų bendruomenei, mūsų profesinei veiklai, arba tiksliau – jos pagrindinei misijai užtikrinti žmogaus teisę į gynybą, į teisingą teismą. Juk žmogaus teisės ir laisvės, jų apsauga, teisės viršenybės gynimas yra kiekvieno advokato veiklos misija ir pašaukimas. Šias teises svarbu ne tik įtvirtinti, bet ir jas kasdien garantuoti. Tad penktajame žurnalo „Advokatas“ numeryje nagrinėjame atskiras silpnąsias mūsų šalyje teisės į gynybą užtikrinimo vietas, kurios neleidžia žmogui apsiginti ar būti tinkamai apgintam ar atstovaujamaam.

Peržengus tam tikras ribas, sujudinus teisinės valstybės pamatus, nebūtinai bus lengvas kelias susigrąžinti teisės viršenybę, pasitikėjimą teise ir valstybe. Būtent tai liudija mūsų kolegos advokatai iš Baltarusijos, kurie atskleidžia visas detales, kaip jiems iš rankų išsprūdo advokato profesijos nepriklausomumas, kur ir kokios pagrindinės ▶

► klaidos buvo padarytos, kad prarastos profesinės garantijos ir nepriklausomumas. Savo ir kolegų išgyvenimais po istorinių rinkimų 2020 m. rugpjūtį Baltarusijoje dalijasi vienas 2021 m. Europos Sąjungos advokatūrų ir teisinių bendrijų tarybos (CCBE) Žmogaus teisių apdovanojimų laureatų advokatas Dmitrijus Laevskis.

„Advokato“ redakcijai taip pat pavyko 5-ajam jubiliejiniam numeriui gauti išskirtinį Ukrainos advokatūros prezidentės Lidijos Izovitovos pasakojimą, su kokiais iššūkiais tenka kovoti Ukrainos advokatams, siekiant ginti ir užtikrinti žmogaus teises šalyje, kuri gyvena karo režimu. Nuo 2022 m. žiemos pabaigos vykstantis karas su Rusija iškėlė naujų iššūkių praktikuojantiems advokatams ne tik kaip tinkamai užtikrinti žmonių gynybą šalyje, kur vyksta karas, bet ir teko nemenkas uždavinys tinkamai užtikrinti atstovavimą ginamiesiems baudžiamosiose bylose, teismuose, atlaikyti savų piliečių spaudimą, pasmerkimą ir tapatinimą su klientu, kurio teisių gynybos užtikrinimas yra tarptautinis įsipareigojimas. O ukrainietė Oleksandra Matvijčuk savo straipsnyje itin jautriai kelia karo nusikaltimų atsakomybės klausimą.

Štai kaimynės Lenkijos Nacionalinės advokatų tarybos pirmininko pavaduotojas Bartoszas Grohmanas pasidalijo mintimis, kas gi vyko Lenkijoje nuo 2015 m. ir kokie teisinės valstybės principai veikė šioje šalyje nuo 2015 m. iki 2023-ųjų rinkimų, kas ištiko teismų sistemą, kas įvyko su šalies žiniasklaida ir apie kitus pažeidimus šalyje, kurie kėlė sumaištį tarp teisės srities profesionalų.

Paruošėme interviu ir su Lietuvos teisinėje sistemoje veikiančių institucijų vadovais. Apie didžiausius iššūkius Lietuvos prokuratūroje pakalbėjome su generaline prokurore Nida Grunskiene, o teismų sistemoje – su Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininke doc. dr. Danguole Publiene.

Girdint advokatų iš Baltarusijos patirtį, kai per tam tikras reformas koligos patys nesuprasdami leido valdžiai silpninti advokatų bendruomenę, prof. dr. Romualdas Drakšas savo publikacijoje kelia klausimą, ar Lietuvos teisingumo ministrė, išskeldama drausmės bylą advokatu, nepažeidžia advokato profesijos nepriklausomumo garantijų. Būtina atkreipti dėmesį, kad publikacija rašyta ir redakcijai pateikta dar rugsėjį.

Advokatas dr. Remigijus Merkevičius kviečia į diskusiją dėl įrodinėjimo standarto taikymo baudžiamajame procese, arba tiksliau – dėl netiesioginių įrodymų interpretacijų teisminėje praktikoje. Pasak autoriaus, moksliškai ir įtaigiai skambančios sąvokos „netiesioginiai įrodymai“ išskyrimas ir vartojimas procesinėje praktikoje viso labo tik dirbtinai kuria pagrįstumo iliuziją ir net yra klaidinantis.

Kitas žurnalo autorius baudžiamosios teisės profesionalas prof. dr. Raimundas Jurka savo publikacijoje nagrinėja bandymą Kriminalinės žvalgybos įstatymo projektu įtvirtinti modelį „nei patvirtinti, nei paneigti“.

Advokatas dr. Linas Belevičius kelia klausimą, ar visada užtikrinamas gynėjo ir jo kliento bendravimo konfidencialumas bei kliento paslaptis? Teismų praktikoje pasitai-

ko atvejų, kai ir valstybės institucijos neteisėtai kontroliuoja gynėjo ir jo kliento tarpusavio bendravimą.

Advokatas dr. Tomas Bagdanskis savo publikacijoje išdėstė, kaip Lietuvoje nagrinėjami individualūs darbo ginčai ir kur didžiausi pavojai slypi tokio pobūdžio ginčiuose, nes statistika tarsi signalizuoja, kad viskas gerai ir viskas efektyviai išsprendžiama darbo ginčų komisijose. Visgi autorius atkreipia dėmesį, kad tam tikrais atvejais darbo ginčų komisijos per daug susikoncentruoja į tikslą pasiekti taiką tarp šalių, o teisiniai bylos aspektai paliekami antrame plane.

Teisės į gynybą (ne)užtikrinimą įtvirtina Pauliaus Gričiūno įžvalgos, kaip operatyvinė veikla paslepama po kriminalinės žvalgybos skraiste, kuri net paslaptingesnė už Europos teisės principus ir Teisingumo Teismo apibrėžtas garantijas.

Ir tai tik maža dalis straipsnių, kuriais autoriai atskleidžia slypinčius pavojus, siekiant užtikrinti tinkamą teisinę gynybą žmogui. O apie tai reikia kalbėti, diskutuoti ir ieškoti efektyvių sprendimo būdų, nes apgynę teisingumą ir teisybę apginsime visų pirma savo valstybę, įgysime žmonių pasitikėjimą teisine Lietuvos sistema, palaikymą esminių valstybei sprendimų, kurie žmogui ir valstybei yra gyvybiškai svarbūs ir būtini.

Ne veltui viršelio numerį papuošėme menininko, dailininko ir skulptoriaus Tado Gutausko meno kūrinio „Gynėjas“, kuris buvo sukurtas bendradarbiaujant su Lietuvos advokatūra, siekiant įprasminti advokato pašaukimą ir misiją – svarbiausią žmogus ir jo teisių bei laisvių apsaugą. Simboliška, bet žmogaus gynėjas pavaizduotas kaip skydas, kuris saugo, globoja, taip pat surenka visą nukreiptą kritiką, nepatogią tiesą. Tačiau tokių gynėjų yra ne vien tarp advokatų, gebančių ir nebijančių kalbėti apie pamatines žmogaus teises bei laisves ir už jas kovoti. Todėl nuo 2024 m. ieškosime tokių šviesuolių, o jų darbus pagarsinsime ir pagerbsime – kasmet apdovanosime už ryškiausias ir sėkmingiausias kovas žmogaus teisių gynimo srityje bei tiesos ir teisingumo pergales.

Artėjančių švenčių proga norisi palinkėti kiekvienam iš mūsų daugiau pagarbos žmogui, pamatinėms mūsų šalies vertybėms, tradicijoms ir nepamiršti savo šalies istorijos, kovos už laisvę kainos, o savo darbais bei siekais padaryti viską, kad mūsų šalis sužydėtų dar didesniais ir gražesniais žiedais, kurie baigiantis metams atneštų gausų derlių į mūsų visų aruodus. Tačiau nepamirškime ir teisingumo jausmo. Užtikrinant kiekvieno žmogaus požiūrį į teisingumą, žmogus ne tik pasitikės teismais ar teisingumo sistema, bet ir pačia valstybe, teisine sistema. O teisine sistema, teisine valstybe pasitikintis žmogus savo darbais ir poelgiais gins tokią valstybę, padės jai augti ir vystytis. ■

*2024 m. kuo daugiau bendrystės,
šviesos, teisingumo ir taikos!*

Advokatų tarybos pirmininkas
Mindaugas Kukaitis

Pagarba ir meilė žmogui, jo gyvybei ir teisėms,
tarpusavio supratimas ir bendrystė bei juos jungiantis teisingumas, tai – kelias į taiką Žemėje.

Taikingų ir šviesių šv. Kalėdų ir Naujųjų Metų!

Advokatų tarybos pirmininkas

Mindaugas Kukaitis

2023 Vilnius

TEISĖS Į GYNYBĄ UŽTIKRINIMAS KARO METU

L. Izovitova: „Bandymų daryti spaudimą advokatams pasitaiko net teisėkūros lygmeniu“

„Dėl karo baisumų šių dienų Ukrainos visuomenė tapo gana radikali. Piliečiai nori atkurti teisingumą ir bet kokia kaina nubausti karo nusikaltėlius bei jų bendrininkus. Todėl tokiose baudžiamosiose bylose klientus ginantys advokatai dažnai laikomi išdavikais“, – teigė Ukrainos nacionalinės advokatūros prezidentė **Lidija Izovitova**. Su ja kalbėjosi Lietuvos advokatūros sekretorius **Paulius Griciūnas**.

Lietuvos advokatūros Advokatų tarybos ir Ukrainos nacionalinės advokatūros (Ukrainos nacionalinės advokatų asociacijos) vadovų susitikime kalbėta apie tai, kad Ukrainos advokatai šiuo metu išgyvena bene sunkiausius laikus. Nuo 2022 m. žiemos pabaigos vykstantis karas su Rusija ne tik turėjo reikšmingos įtakos ukrainiečių veiklai, bet ir išskėlė naujų iššūkių advokatams, atstovaujantiems ginamiesiems baudžiamosiose bylose, teismuose ir teikiantiems piliečiams profesionalias teises konsultacijas.

■ Lidija, kaip karo padėties paskelbimas šalyje paveikė Ukrainos advokatūrą? Ar pasikeitė organizacijos tikslai?

– Kad atsakymas į klausimą būtų kuo tikslesnis, reikėtų atsižvelgti į du aspektus – teisinį ir praktinį. Dekretą dėl karo padėties įvedimo Ukrainoje prezidentas Volodymyras Zelenskis pasirašė 2022 m. vasario 24 d., prasidėjus plataus masto invazijai, ir parlamentas dekretą iš karto patvirtino. Jis taip pat numatė galimybę apriboti kai kurias Konstitucijos garantuojamas žmogaus teises ir laisves (būsto neliečiamybę, ryšių slaptumą, privatumą, judėjimą, žodžio ir įsitikinimų laisvę ir kt.). Tačiau teisės į Ukrainos Konstitucijoje numatytas ir advokatų pagal Konstituciją teikiamas profesionalias teises konsultacijas garantija nebuvo apribota.

Dėl karo mūsų pagrindinis teisės aktas „Dėl advokatūros ir advokato praktikos“ iš esmės nepasikeitė. 2022–2023 m. įvesti pakeitimai susiję su reguliavimo pakeitimais kitose srityse.

Akivaizdu, kad sektorių teisės aktai ir proceso teisė yra pritaikoma prie naujos realybės. Tačiau advokato darbo esmė, profesinės pareigos, teisinės praktikos garantijos ir advokatų savivaldos organizavimas teisėkūros atžvilgiu iki šiol nepasikeitė.

■ O kaip dėl praktinio aspekto?

– 2022 m. vasario 24 d. mums prieš akis atsivėrė nauja realybė. Pirmosiomis dienomis tik nedaugelis suprato, kas vyksta aplink. Kartais man atrodė, kad tai tik blogas sapnas, kuris baigsis, vos prabusiu. Manau, kad daug žmonių jautėsi panašiai.

Valstybei ir teisėsaugos institucijoms advokatas yra procesinis oponentas, trukdantis tyrimui ir neleidžiantis paskelbti kaltinimų, o ne institucinė teisingo bylos nagrinėjimo principo išraiška.

2022 m. vasario 24 d. įvyko iš anksto suplanuotas aukščiausio Ukrainos advokatų savivaldos organo – Ukrainos advokatų tarybos – posėdis. Šio posėdžio darbotvarkė buvo pakeista iš esmės. Prioritetiniais Ukrainos advokatų tarybos sprendimais buvo siekiama užtikrinti profesinį statusą tiems advokatams, kurie dėl mobilizacijos turėjo nutraukti teisinę praktiką. Daugelis sureagavo į kvietimą tarnauti savo šaliai kaip savanoriai arba prisijungė prie teritorinių gynybos pajėgų. Tačiau dėl tokios skubios reakcijos jie neturėjo galimybės įvykdyti savo pareigą prašyti laikinai sustabdyti jų advokato praktiką.

Aiškliai suprasdama laukiantį iššūkį ir gerbdama advokatų įsipareigojimą ginti nacionalinius interesus, Ukrainos advokatų taryba pateikė rekomendaciją vengti skirti drausmines nuobaudas tokiems advokatams.

Kilus kariniam konfliktui Ukrainoje advokatams teko priimti iššūkį ir užtikrinti savo veiklos tęstinumą. Prioritetinis uždavinys buvo atkurti advokatų savivaldos darbą aktyvių karo veiksmų apimtose teritorijose. Tai padaryta per gana trumpą laiką. Kai kurios regioninės Advokatų tarybos ir Advokatų kvalifikacinės bei drausmės komisijos buvo evakuotos į saugias vietas ir toliau dirbo naujomis sąlygomis. Konkretus pavyzdys – Donecko ir Luhansko sričių advokatų kvalifikacijos ir drausmės komisijos, kurios rado laikiną prieglobstį ir organizavo savo darbą Ukrainos nacionalinės advokatūros būstinėje Kyjive. Šis žingsnis simboliškai patvirtino advokatų lankstumą ir gebėjimą prisitaikyti per krizę.

Tačiau pagrindinė gebėjimo prisitaikyti prie situacijos išraiška buvo daugumos Advokatų tarybų ir Advokatų kvalifikacijos ir drausmės komisijų posėdžių perkėlimas į internetą. Kai tradicinius posėdžius rengti tapo pavojinga, o kartais – neįmanoma dėl judėjimo apribojimų, skaitmeninė transformacija pasirodė esanti ne tik optimalus, bet ir neišvengiamas sprendimas. Tai patvirtina Advokatūros pasirengimą efektyviai reaguoti į besikeičiančias aplinkybes, kartu išlaikant aukštus profesinius klientų aptarnavimo standartus ir vykdant teisės aktuose nustatytas pareigas.

■ Su kokiais sunkumais susiduriama organizuojant renginius internetu?

– Prieš karą vyko bendri nuotoliniai Advokatų tarybų posėdžiai. Tai gerai pažįstamas renginio *formatas*, todėl jokių klausimų nekyla. Be nuolatinių elektros energijos ir ryšio sutrikimų dėl raketų ar dronų atakų, kartais gaudavome išpėjimus, kad reikia slėptis artimiausioje slėptuvėje, todėl tarybos posėdis nutrūkdavo.

Drausminius skundus prieš advokatus nagrinėjančioms Advokatų kvalifikacijos ir drausmės komisijoms, kurios administruoja kvalifikacinius egzaminus, dar niekada neteko rengti konferencijų nuotoliniu būdu. Be organizacinių, techninių ir saugumo klausimų, naujai pamatėme kai kuriuos teisinius aspektus.

Pirmas šių aspektų – visų drausminio proceso šalių procesinių teisių užtikrinimas; antras – advokato ir kliento paslapties

išsaugojimas nagrinėjant skundus, trečias – pasitarimų kambario slaptumo užtikrinimas svarstant ir priimant atitinkamus sprendimus, nes Advokatų kvalifikacijos ir drausmės komisijos laikomos pusiau teisminėmis institucijomis ir jų sprendimai turi atitikti teisingo bylos nagrinėjimo kriterijus.

Tai buvo gana sudėtinga, nes standartiniai sprendimai (populiarios pasikalbėjimų programos) mums netiko – duomenų srautas galėjo judėti per kelias šalis, o informacija buvo saugoma neprieinamuose serveriuose. Aukščiausiosios advokatų kvalifikacijos ir drausmės komisijos sekretoriatas parengė sprendimą, leidžiantį rengti tiek uždaras konferencijas (svarstymams), tiek atviras konferencijas (diskusijoms). Lygiagrečiai buvo užtikrintas apsikeitimas informacija ir jos saugojimas mūsų būstinėje esančiame serveryje. Kliento programinė įranga ▶

► buvo paprasta ir patogi, jos nereikėjo įdiegti į įrenginį, todėl per sąsają bet kas galėjo prisijungti prie posėdžio. Radusi techninį sprendimą, Ukrainos advokatų taryba įgyvendino būtinus procedūrinius vidaus taisyklių pakeitimus, surengė darbuotojų mokymo kursus, ir sistema vėl pradėjo veikti.

Kadangi šiandien situacija yra daugmaž aiški, Advokatų kvalifikacijos ir drausmės komisijos rengia egzaminus, stažuotes ir išduoda advokatams licencijas. Be to, drausminės atsakomybės klausimai sprendžiami laikantis visų be išimties teisės aktų reikalavimų.

Turime teisę reikalauti, kad visas Ukrainos advokatams karo padėties sąlygomis trukdančias veikti problemas išspręstume patys, be valstybės įsikišimo ir (arba) pagalbos. Tai tikros organizacijos institucinės nepriklausomybės išraiška.

■ Kokias kitas problemas teko spręsti be to, kad atnaujintote veiklą?

– Visas, kurios yra susijusios su karu ir jo pasekmėmis. Nemažai Ukrainos advokatų žuvo kare arba buvo sužeisti. Daug advokatų šeimų po dronų ir raketų atakų neteko namų. Ukrainos nacionalinės advokatūros Patikėtinių taryba kas mėnesį renka į posėdžius, kuriuose skirsto tarptautinių partnerių skirtas lėšas ir teikia finansinę pagalbą nukentėjusioms šeimoms. Nuo praėjusių metų pavasario buvo išnagrinėti 600 prašymų, gautų iš visos šalies.

Dėl karinio konflikto visos advokatų savivaldos archyvai, įskaitant advokatų asmens bylas, atsidūrė ties sunaikinimo riba. Suprasdama, kaip svarbu išsaugoti šią gyvybiškai svarbią informaciją, Ukrainos nacionalinė advokatūra inicijavo savo archyvų skaitmeninimo projektą, kuris šiuo metu įgyvendinamas

tėlius bei jų bendrininkus. Todėl tokiose baudžiamosiose bylose klientus ginantys advokatai dažnai laikomi išdavikais ir (arba) kolaborantais. Jie patiria didžiulį spaudimą. Valstybė ir teisėsaugos institucijos nesuteikia mums jokios apsaugos, o kartais net palaiko tokį požiūrį. Jiems advokatas yra procesinis oponentas, trukdantis tyrimui ir neleidžiantis paskelbti kaltinimų, o ne institucinė teisingo bylos nagrinėjimo principo išraiška.

Pavyzdžiui, 2023 m. pavasarį šeši Ukrainos saugumo tarnybos darbuotojai per kratą net užpuolė du advokatus. Tokio agresyvaus elgesio priežastis – jų ginami asmenys, įtariami kolaboracine veikla, todėl teisėsaugos institucijos bandė įtikinti advokatus atsisakyti tokių klientų. Įsikišus Ukrainos advokatų tarybai, šis atvejis dabar nagrinėjamas baudžiamajame procese. Įvykio aplinkybes tiria ne kas kitas, o galbūt įvykusio užpuolimo kaltininkų bendradarbiai.

Be to, liūdina ir plačiai nuskambėjusi buvusio Aukščiausiojo Teismo pirmininko, kaltinamo stambaus kyšio priėmimu, byla. Siekdami dokumentais patvirtinti nusikaltimą, teisėsaugos pareigūnai įrengė technines slapto stebėjimo priemones advokatų kontoroje, kurios vadovas buvo vadovaujantysis partneris, kadaise teikęs teisines paslaugas teisingumo sistemos vadovui. Remiantis slapto sekimo rezultatais teisėjas ir advokatas buvo areštuoti ir sulaikyti. Šiuo atveju kalbame apie galimą beato-dairišką kitų įmonės advokatų ir jų klientų pokalbių klausymą, kuris gali būti sistemingas.

Advokato ir kliento paslapties užtikrinimo teisės ignoravimas apskritai tapo kasdieniu teisinės praktikos garantijų pažeidimu, kurį Ukrainos nacionalinės advokatūros Advokatų teisių apsaugos komitetas nustato per kratas advokatų namuose. Nors įstatymai draudžia, teisėsaugos pareigūnai dažnai konfis-

Advokato ir kliento slaptumo teisės ignoravimas tapo kasdieniu teisinės praktikos garantijų pažeidimu.

padedant IBA (Tarptautinei advokatų asociacijai). Kad projekto įgyvendinimas vyktų sklandžiai, buvo nupirka reikalinga įranga, darbuotojams surengti mokymai, kurie padėjo greitai ir kokybiškai perkelti į skaitmeninį formatą ir išsaugoti vertingą archyvinę medžiagą.

Karui pasibaigus, kitas svarbus uždavinys visuomenei yra karo veteranų prisitaikymas prie gyvenimo taikoje. Šiam procesui reikalinga ne tik socialinė, bet ir teisinė parama. Ukrainos nacionalinė advokatūra aktyviai įsitraukė į šią veiklą, suprasdama advokatų pasirengimo spręsti šį iššūkį svarbą. Pradėdama šį svarbų darbą, Ukrainos nacionalinė advokatūra neseniai pasirašė bendradarbiavimo susitarimą su labdaros fondu „After Service“ („Baigus tarnybą“). Šiuo bendradarbiavimu siekiama nuodugniai išanalizuoti visus veteranų prisitaikymo aspektus ir sukurti veiksmingus teisinius mechanizmus šiam procesui paremti.

Kartais valstybė ir kai kurie jos pareigūnai patys sau kelia problemų.

■ Ką turite omenyje?

– Dėl karo baisumų šių dienų Ukrainos visuomenė tapo gana radikali. Tai objektyvi realybė ir jos negalima ignoruoti. Piliečiai nori atkurti teisingumą ir bet kokia kaina nubausti karo nusikal-

kuoja advokatų konfidencialias bylas (ir pats teismas netgi gali tai leisti, iš esmės įteisindamas tokius neteisėtus veiksmus). Pareigūnai dažnai konfiskuoja telefonus ir kompiuterius, kuriuose yra užfiksuotas slaptas bendravimas su klientu, nesant pagrindo pažeisti juridinės informacijos konfidencialumą.

Karinė administracija taip pat naudoja naujomis galimybėmis. Šių metų vasarą mūsų kolega, atstovaudamas kliento interesams, atvyko į Teritorinį verbavimo ir socialinės paramos centrą (šie centrai turi teisę šaukti piliečius į karinę tarnybą – red. past.), kur kurį laiką buvo uždarytas vienoje iš patalpų ir laikomas prieš savo valią. Vėliau Teritorinio verbavimo ir socialinės paramos centro viršininkas įteikė advokatui šaukimą. Taigi, užuot padėjęs klientui, advokatas gavo šaukimą, į kurį negalėjo nereaguoti.

Bandymų daryti spaudimą advokatams pasitaiko net teisėkūros lygmeniu.

■ Sakėte, kad su advokato statusu ir profesinės veiklos garantijomis susiję teisės aktai iš esmės liko tokie patys.

– Taip, jie dar nepasikeitė. Parlamente svarstomus įstatymų projektus laikome grėsme advokatams ir visai institucijai, todėl esame priversti reaguoti.

L. Izovitova: „Advokatai turėtų būti laikomi žmogaus teisių gynėjais, o ne potencialiais kolaborantais.“

Kalbame apie advokatus okupuotose teritorijose. Teisinė praktika – profesinė misija ar bendradarbiavimas su priešu?

2022 m. kovo mėnesį buvo reikšmingų Ukrainos baudžiamojo kodekso pakeitimų – atsirado naujas straipsnis, numatantis baudžiamąją atsakomybę už vadinamąją kolaboracinę veiklą. Vos po šešių mėnesių parlamentas turėjo imtis tam tikrų pakeitimų. Įstatymo Nr. 8077 projekte siūloma atsakomybę advokato praktika okupuotose Ukrainos teritorijose užsiimantiems advokatomams numatyti pagal valstybės agresorės teisės aktus.

Tokia nuostata gali sukelti teisininkų bendruomenės narių susirūpinimą. Įvairiose šalyse dirbantiems advokatams tenka svarbi misija – ginti žmogaus teises prieš valstybę ir jos jėgos žinybas. Svarbu suprasti, kad teisinis darbas okupuotose teritorijose nebūtinai reiškia paramą agresoriui ar siekį pakenkti Ukrainai ir jos sąjungininkams. Priešingai, advokatai dažnai gina dėl konflikto į nepalankią padėtį patekusių žmonių teises ir laisves.

Kyla reali grėsmė, kad dėl tokio teisėkūros sprendimo gali būti apribotos okupuotų teritorijų gyventojų galimybės gauti kokybiškas teises konsultacijas. Galiausiai advokatai turėtų būti laikomi žmogaus teisių gynėjais, o ne potencialiais kolaborantais. Jie siekia apsaugoti teises ir laisves, o jų veikla turėtų prisidėti prie teisėtarnos atkūrimo, bet ne jos pažeidimo.

Kitas pavyzdys – siūlymas bausti advokatus už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis (!) teisme. Šiais metais Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) iškėlė svarbų klausimą dėl teisių ir laisvių laikymosi teismo procesuose Ukrainoje.

Ukraina garsėja ilgai trunkančiomis teisinėmis bylomis. Vienas svarbiausių šios problemos padarinių yra teismų bandymas suversti advokatams kaltę dėl pernelyg ilgo bylų nagrinėjimo. Po aštuonerių metų teismo proceso laukimo vienas įtariamasis

nusižudė susisprogdindamas. Šis įvykis sulaukė plataus atgarsio, politikai ir teisėjai prisiminė įstatymo Nr. 5661 projektą, kuriame siūloma skirti baudas šalims už bylų vilkinimą ir nustatyti piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis faktą. Tačiau kaip advokatai prisideda prie bylų vilkinimo? Kaltinti advokatus dėl ilgo baudžiamųjų bylų nagrinėjimo, nes advokatai savo prašymais ir pareiškimais trukdo (!) vykdyti teisingumą, yra gana apgaulinga. Prašymų ir pareiškimų teikimas yra teisinės priemonės, o teisėjas turi atitinkamus proceso teisėje numatytus reagavimo svertus!

Tam, kad būtų galima išspręsti šią problemą, reikia gerai suprasti advokatams tenkančias profesines pareigas. Visų pirma, jie stengiasi apginti klientų teises ir, žinoma, yra įgalinti naudotis visomis teisinėmis priemonėmis. Todėl, užuot kaltinusi advokatus trukdymu teisingumui, valstybė turėtų atkreipti dėmesį į struktūrines teismų sistemos problemas ir ieškoti būdų jas išspręsti. Be to, nagrinėdami, ar teismas gali nustatyti „advokato piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis faktą“, padarėme išvadą, kad tokia teisėkūros iniciatyva prilygtų tiesioginiam teismo kišimuisi į drausmines procedūras, kurias išskirtinai įgyvendina tik advokatai, o tai prieštarauja Konstitucijai.

■ **Atrodytų, Ukraina taip pat turi frontą ir savo vidaus teisėje?**

– Šis apibūdinimas nėra visiškai tikslus. Ukraina turėjo prisitaikyti prie karo sąlygų ir užtikrinti tinkamą teisės įgyvendinimą. Taikos metu egzistavusios problemos dar labiau išryškėjo. Ukrainos nacionalinė advokatūra net ir karo metu neturi teisės atsisakyti teisinės valstybės principo. Net jei ši hipotezė atrodo nesuprantama ar nepopuliari dabartinėje visuomenėje vyraujančioje vertybių sistemoje. ■

TEISĖ Į GYVENIMĄ IR LAISVĘ

Nutraukti nebaudžiamumo rata

Rusija siekia įtikinti visą pasaulį,
kad demokratija, žmogaus teisės ir
teisinė valstybė yra netikros vertybės

Oleksandra MATVIJČUK

Esu žmogaus teisių teisininkė. Vadovaudamasi teise, jau daug metų ginu žmones ir žmonių orumą. Dabar susi-

klostė tokia situacija, kai vien teisė nebeveikia.

Rusija, kaip Jungtinių Tautų (JT) Saugumo Tarybos narė, pra-

dėjo agresyvų karą, vykdo siaubingai žiaurius nusikaltimus prieš civilius gyventojus, o visa JT taikos ir saugumo sistema negali jos sustabdyti.

Turiu vienintelį klausimą. Kaip XXI a. apginti žmones, jų gyvybę, orumą ir laisvę?

Šį klausimą keliu ne tik kaip šalies, kuri ginasi nuo Rusijos agresijos, pilietė. To klausiu kaip pasaulio pilietė.

Ko bijo V. Putinas?

Tai nėra tik dviejų valstybių karas. Tai dviejų sistemų – autoritarizmo ir demokratijos – karas. Rusija šį karą pradėjo ne 2022 m., o 2014-ųjų vasarį. Tai įvyko iškart po Orumo revoliucijos Ukrainoje.

Tada milijonai Ukrainos žmonių drąsiai stojo į kovą su korumpuotu autoritariniu režimu. Jie kovojo už teisę kurti valstybę, kurioje būtų ginamos kiekvieno žmogaus teisės, kurioje valdžios institucijos prisiimtų atsakomybę, teismai būtų nepriklausomi, o policija nesmurtautų prieš taikių studentų demonstracijas. Už tai jie sumokėjo aukščiausią kainą. Policija šalies sostinės centre sušaudė daugiau negu šimtą taikių demonstrantų.

Žlugus autoritariniam režimui, Ukrainoje atsirado galimybės demokratinėms permainoms. Būtent dėl to, kad sustabdytų Ukrainą šiame kelyje į demokratiją, Rusija pradėjo šį karą. Rusija okupavo Krymą, dalį Donecko ir Luhansko regionų, o 2022 m. ši okupacija išsiplėtė iki visiškos invazijos, nes Vladimiras Putinas nebijo NATO. V. Putinas bijo pačios laisvės idėjos.

Rusija siekia įtikinti visą pasaulį, kad demokratija, žmogaus teisės ir teisinė valstybė yra netikros vertybės, nes jos nieko neapsaugo per karą. Rusija siekia įtikinti pasaulį, kad galingą karinį potencialą ir branduolinį ginklą turinti valstybė gali pažeisti pasaulio tvarką, diktuoti savo taisykles tarptautinei bendruomenei ir net jėga pakeisti tarptautiniu mastu pripažintas valstybės sienas.

Jei Rusijai pavyks, tai taps sekiniu pavyzdžiu autoritariniams lyderiams įvairiose pasaulio šalyse. Demokratinės vyriausybės bus priverstos investuoti pinigus ne į švietimą, sveikatos apsaugą, kultū-

rą ar verslo plėtrą, ne į pasaulinių problemų, tokių kaip klimato kaita ar socialinė nelygybė, sprendimą, bet į ginklų gamybą. Padaugės branduolinių valstybių, atsiras robotizuotų armijų ir naujų masinio naikinimo ginklų. Jei Rusijai pavyks ir šis scenarijus išsipildys, teks visiems be išimties gyventi pavojingame pasaulyje.

Nebaudžiamas blogis klesti. Rusijos kariuomenė vykdė siaubingus nusikaltimus Čėčėnijoje, Sakartvele, Sirijoje, Malyje, Libijoje ir kitose pasaulio šalyse. Jie niekada nebuvo už tai nuteisti. Jie tiki galį daryti, ką tik nori.

Po plataus masto invazijos į Ukrainą susidūrėme su iki šiol dar nematytu karo nusikaltimų skaičiumi. Rusijos kariuomenė tyčia griauja gyvenamuosius namus, bažnyčias, mokyklas ir ligonines, puola evakuacijos koridorius, steigia koncentracijos stovyklas, organizuoja prievartinius trėmimus, grobia, prievartauja, kankina ir žudo civilius okupuotose teritorijose.

Jei Rusijai pavyks ir šis scenarijus išsipildys, teks visiems be išimties gyventi pavojingame pasaulyje.

Tai sąmoninga autoritarinio režimo politika. Rusija naudoja karo nusikaltimus kaip karybos metodą. Rusija bando palaužti žmonių pasipriešinimą ir okupuoti šalį, nešdama nepakeliamas kančias civiliams gyventojams.

Mes šias kančias fiksuojame dokumentuose. Apklausiau šimtus nelaisvę išgyvenusių žmonių. Jie pasakojo, kaip buvo mušami, prievartaujami, kaip elektros šoko įtaisais buvo žalojami jų lytiniai organai, kaip jiems buvo lupami nagai, gręžiami keliai, kaip jie buvo verčiami rašyti savo krauju. Viena moteris pasakojo, kad jai akis buvo išlupta šaukštu.

Tokiems veiksams nėra jokio karinio pateisinimo. Rusai taip siaubingai elgėsi vien todėl, kad galėjo.

Susiduriame su atsakomybės nebuvimo problema. Ukrainos teisinė sistema perkrauta nuo itin didelio

karo nusikaltimų skaičiaus. Tačiau Tarptautinis Baudžiamasis Teismas apsiriboja tik kelių pasirinktų bylų tyrimais ir neturi kompetencijos nagrinėti Rusijos agresijos prieš Ukrainą nusikaltimus.

XX a. civilizuotas pasaulis žengė svarbų žingsnį, įtvirtindamas teisę ir teisingumą. Niurnbergo Tribuno- le karo nusikaltėliai buvo teisiami jau žlugus nacių režimui.

Turime nesustoti ir XXI a. Teisingumas turi būti nepriklausomas nuo V. Putino režimo galios. Negalime laukti. Dabar turime įsteigti specialų tribunolą, nagrinėsiantį agresijos nusikaltimus, ir sustabdyti V. Putiną, Aliaksandrą Lukašenką ir kitus už šį nusikaltimą atsakingus asmenis.

Vienas žmogus – visas pasaulis

Ir dar šis tas svarbaus. Yra ne tik agresijos, bet ir kiti tarptautiniai nusikaltimai: karo nusikaltimai, nusikaltimai žmogiškumui ir genocidas. Šie nusikaltimai neturi nugulti tik archyvuose ir tarptautinių orga-

nizacijų ataskaitose. Kare žmonės tampa tiesiog skaičiais. Karo nusikaltimų mastas auga taip sparčiai, kad neįmanoma papasakoti visų istorijų. Tačiau vieną istoriją papasakosiu.

62 metų civilį Oleksandrą Šelipovą Rusijos kariškiai nužudė šalia jo namų. Tragedija sulaukė didžiulio atgarsio žiniasklaidoje vien todėl, kad tai buvo pirmasis teismo procesas nuo vasario 24 d. Jo žmona Kateryna teisme pasakojo, kad jos vyras buvo paprastas ūkininkas, tačiau jai jis buvo visas pasaulis, kurio dabar ji neteko.

Žmonės nėra tik skaičiai. Turime sugražinti žmonėms jų vardus. Turime užtikrinti teisingumą visiems, nepriklausomai nuo to, kas yra nukentėjusieji, kokia jų socialinė padėtis, kokio pobūdžio ir laipsnio žiaurumą jie patyrė, ir ar jų byla domisi tarptautinės organizacijos ar ▶

Makarivo miestelis prie Bučos.

► žiniasklaida. Tai įmanoma. Naujosios technologijos leidžia dokumentais pagrįsti karo nusikaltimus taip, kaip prieš 15 metų apie tai nebuvo galima net pasvajoti. Tiriamosios žurnalistikos interneto svetainės „Bellingcat“ ir kitų tyrėjų patirtis įtikinamai įrodo, kad galime atkurti įvykius net nebūdami įvykių vietoje.

Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnio nuostatas. Nacionaliniuose tyrimuose ir teisingumo vykdyme turime įtvirtinti tarptautinę elementą. Turime sukurti mechanizmą, kurį pasitelkdami šalies tyrėjai dirbtų kartu su kitų šalių tyrėjais, o šalies teisėjai – kartu su kitų šalių teisėjais.

O. Matvijčuk

■ Žmogaus teisių gynėja, dirbanti Ukrainoje. Šiuo metu ji vadovauja žmogaus teisių organizacijai „Center for Civil Liberties“ (Pilietinių laisvių centras), taip pat koordinuoja iniciatyvinės grupės „Euromaidan SOS“, įsteigtos kaip atsakas į brutalią taikos demonstracijos išvaikymą Kyjive 2013 m. lapkričio 30 d., darbą.

2022 m. vasarį prasidėjus naujai ginkluotai agresijai, ji kartu su kitais partneriais sukūrė iniciatyvą „Tribunolas Putinui“ dokumentuoti nusikaltimams pagal Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos statutą visuose Ukrainos regionuose, tapusiuose Rusijos Federacijos atakų taikiniais.

2022 m. „Financial Times“ ją pripažino viena iš 25 įtakingiausių moterų. Tais pačiais metais jos vadovaujama organizacija „Center for Civil Liberties“ tapo viena iš trijų Nobelio taikos premijos laureatų. Nobelio taikos premijos komitetas pabrėžė, kad ši organizacija daug metų gynė pamatines žmogaus teises ir žmonių teisę kritikuoti valdžią. Buvo paminėti ir išskirtiniai šios organizacijos nuopelnai dokumentuojant karo nusikaltimus, žmogaus teisių pažeidimus ir piktnaudžiavimą valdžia.

Daug dalykų nėra ribojami valstybių sienų. Ir laisvė yra vienas jų. Taip pat žmogiškasis solidarumas.

Europos šalys gali padėti Ukrainos teisei sistemai veiksmingai tirti karo nusikaltimus, nusikaltimus žmogiškumui ir genocidą ir patraukti atsakomybėn už juos atsakingus asmenis. Mums reikalinga užsienio specialistų – teisėjų, prokurorų ir tyrėjų – parama, kad galėtume tinkamai iširti dešimčių tūkstančių tarptautinių nusikaltimų teisinius procesus pagal teisingumo standartus, ypač pagal

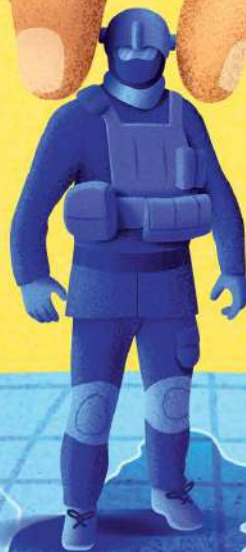
Turime nutraukti šį nebaudžiamumo ratą. Ne tik dėl ukrainiečių ir ne tik dėl kitų nuo brutalių Rusijos veiksmų nukentėjusių žmonių, bet ir dėl žmonių, kurie gali tapti kitu Rusijos agresijos taikiniu. Šį kartą užkirskite tam kelią.

Tam mums reikia įvairių šalių teisininkų bendruomenių paramos. Daug dalykų nėra ribojami valstybių sienų. Ir laisvė yra vienas jų. Taip pat žmogiškasis solidarumas. ■

Digital UA Soldiers

Paděk karj.
Paděk Ukrainai laiměti.

digitaluasoldiers.com

BLUE / YELLOW

TEISĖS Į GYNYBĄ RIBOJIMAI

Neįrodyta, bet kaltas...

Netiesioginiai įrodymai – klasikinis procesinis institutas, tiesiog prielaida ar spėjimas, beprasmė procesinė kategorija, o gal net apgaulinga sąvoka, skirta pateisinti asmens nuteisimui tais atvejais, kai jis turėtų būti išteisintas?

Dr. Remigijus MERKEVIČIUS

Advokatų tarybos narys, advokatas

Kaltinamojo gynyba dažnai argumentuojama tuo, kad baudžiamojoje byloje nėra įrodymų, kurie patvirtintų kaltinamojo veiką ar kaltę. Teismas tokiais atvejais nuosprendyje neretai atsako, kad, pripažindamas kaltinamąjį kaltu, jis vadovaujasi netiesioginiais įrodymais. Nuosprendžio motyvavimas netiesioginiais įrodymais iš pirmo žvilgsnio skamba įtaigiai ir net moksliskai, tačiau beveik visuomet nuvilia kaltinamąjį ir sukuria nepasitikėjimą justicija: net ir suvokdami, jog praktika skiriasi nuo teorijos, visi kaltinamieji tikisi, kad jų atžvilgiu bus laikomasi tokio teisinės valstybės standarto, koks yra manifestuojamas oficialiajame procesiniame diskurse, *inter alia* kad kaltinamąjį saugo nekaltumo prezumpcija, kad kaltintoją saisto *onus probandi* pateikti teismui neginčijamus kaltinamojo kaltumo įrodymus, kad asmuo kaltas gali būti pripažintas tik nesant jokių pagrįstų abejonių ir pan. Paradoksalu ir tai, kad žmogų nuteisia teismas, tačiau nuteistojo emocinį nepasitenkinimą teismo sprendimu visuomet turi atlaikyti (sugerti) gynėjas, iš kurio ginamasis reikalauja įtikinamo paaiškinimo, kodėl teismas su juo elgiasi ne taip, kaip parašyta įstatyme? Gynėjas, tiesiogiai nebūdamas valstybinės kriminalinės justicijos dalimi, šiuo aspektu tampa atsakingas už visą kriminalinę justiciją. Tad kas gi iš tiesų yra tie netiesioginiai įrodymai, kurie sukelia tokį didžiulį nuteistų žmonių nusivylimą ir nepasitenkinimą teismo sprendimu?

Aišku, kad neaišku

Sąvokos *netiesioginiai įrodymai* Baudžiamojo proceso kodeksas (BPK) ne tik nepaaiškina, bet net ir apskritai nevartoja. Tai nekelia didesnės nuostabos ir jokių būdu neleidžia daryti išvados, kad vien dėl to tokios procesinės kategorijos, kaip netiesioginiai įrodymai, būti negali, nes išskirti esminius procesinių reiškinių bruožus, juos apibendrinti, tipizuoti, klasifikuoti ir pan. įprastai paliekama baudžiamojo proceso teisės doktrina. Šiandien Lietuvoje vyrau-

janti baudžiamojo proceso teisės doktrina sako, kad pagal santykį su įrodinėtiniomis bylos aplinkybėmis įrodymai skirstomi į tiesioginius ir netiesioginius. Tiesioginiu reikia laikyti tokį įrodymą, kuriuo tiesiogiai, be tarpinių grandžių įrodinėjama į įrodinėjimo dalyką įeinanti aplinkybė (pavyzdžiui, kai kaltinamasis duoda parodymus apie jo paties padarytą nusikalstamą veiką arba liudytojas duoda parodymus apie jo suvoktas veikos padarymo aplinkybes). Netiesioginis – toks įrodymas, kuriuo įrodinėjamas tarpinio fakto buvimas, o paskui ir įrodinėjimo dalyko elementu esanti aplinkybė. Tarpiniai faktai – tai aplinkybės, buvusios prieš nagrinėjamą įvykį, atsiradusios kartu su įvykiu ar susiklosčiusios kaip nagrinėjamo įvykio padarinys. Bet kuriuo atveju būtina nustatyti, kad tarpinis faktas tikrai yra susijęs su įrodinėtiniomis bylose aplinkybėmis. Pavyzdžiui, tiriant eismo įvykį, netiesioginiai įrodymai – ant automobilio rasti pėdsakai (įbrėžimai, kraujo dėmės, drabužių mikrodalelės ir pan.). Tiesioginiai įrodymai neturi pranašumo prieš netiesioginius – ir vieni, ir kiti reikalingi įrodinėjimo procese. Turint tiesioginių įrodymų, svarbiausia nustatyti jų tikrumą, o tam dažnai prireikia remtis netiesioginiais įrodymais. Įrodinėjimas netiesioginiais įrodymais yra sudėtingesnis, bet jis leidžia nustatyti tokias bylos aplinkybes, kurioms trūksta tiesioginių įrodymų. Netiesioginiai įrodymai turi sudaryti sistemą, nepaliekiančią jokių abejonių dėl remiantis netiesioginiais įrodymais padarytų išvadų pagrįstumo (Godā, G., Kazlauskas, M., Kuconis, P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005, p. 187–188).

Nesileidžiant į gilesnę doktrininę diskusiją, iš apibrėžtos *netiesioginio įrodymo* sampratos aišku turbūt tik tai, kad niekas neaišku: nors ši klasifikacija paremta įrodymo santykiu su įrodinėtiniomis bylos aplinkybėmis, vyraujanti doktrina taip ir nepaaiškina, kaip netiesioginiu įrodymu įrodinėjamos įrodinėtinos bylos aplinkybės; neįmanoma suprasti ir to, kas

yra tarpinis faktas ir koks jo santykis su įrodinėtiniomis bylos aplinkybėmis; neatsakytas lieka ir klausimas, kokią sistemą turi sudaryti netiesioginiai įrodymai, ar netiesioginiai įrodymai reikšmingi įrodinėjant tik tada, kai sudaro sistemą, ir t. t. Susidaro įspūdis, kad tokia abstrakčiai šykšti *netiesioginių įrodymų* apibrėžtis, vartojant mįslingas sąvokas (vienas „nežinomas“ aiškinamas per kitą ar kitus „nežinomuosius“), yra sąmoningas siekis sukurti iš pirmo žvilgsnio mokliškai skambančią ir todėl pagarbiamą nežinomybės atmosferą, nes jei viskas būtų pasakyta paprastai ir aiškiai, pasimatytų ir tikroji netiesioginių įrodymų esmė.

Teismai labai mėgsta netiesioginius įrodymus ir, dar paradoksaliau, juos atranda ir jais argumentuoja įrodinėjimo ir baudžiamojo proceso principų požiūriu, atrodytų, gana aiškiose situacijose, reikalaujančiose tiesiog drausių sprendimų, o ne bau-

Mokliškai ir įtaigiai skambančios sąvokos netiesioginiai įrodymai išskyrimas ir vartojimas procesinėje praktikoje viso labo tik dirbtinai kuria pagrįstumo iliuziją ir net yra klaidinantis.

džiamojo persekiojimo institucijoms patogaus ir palankaus filosofavimo apie netiesioginius įrodymus, tačiau to, kas apie netiesioginius įrodymus ir įrodinėjimą netiesioginiais įrodymais rašoma teismų nutartyse (vėlgi rašoma gana abstrakčiai, iš esmės pakartojant formalias doktrinos tezes), viena vertus, suvokti neįmanoma, kita vertus, teisminių teiginių pagrįstumas yra didžiai abejotinas.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (LAT) jurisprudencijoje (sekant ją, ir kitų teismų baigiamuosiuose aktuose) įprastai kartojami tokie su netiesioginiais įrodymais susiję teiginiai: (i.) „svarbus tiek duomenys, kurie yra tiesiogiai susiję su įrodinėjimo dalyku (tiesioginiai įrodymai), tiek ir tokie duomenys, kurie iš pradžių pagrindžia tarpinio fakto buvimą, o per šį faktą – ir įrodinėtinas aplinkybes (netiesioginiai įrodymai). Tiesioginiai įrodymai neturi pranašumo prieš netiesioginius – ir

vieni, ir kiti yra įrodinėjimo proceso elementai (pvz., 2023 m. birželio 27 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-146-648/2023); (ii.) „įrodomąją vertę turi tiek tiesioginiai, tiek netiesioginiai įrodymai. Įstatymas nedraudžia apkaltinamąjį nuosprendį grįsti netiesioginiais įrodymais. Svarbu, kad įrodymai būtų įvertinti pagal įstatymo reikalavimus ir teismui nekiltų jokių abejonių dėl to, kad kaltininkas padarė nusikaltimus, kurių padarymu jis kaltinamas. <...> Tiesioginių ir netiesioginių (išvestinių) įrodymų vertinimui BPK nenustato skirtingų reikalavimų ar pagrindų“ (pvz., 2023 m. birželio 6 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-159-654/2023); (iii.) „nusikaltimą padariusio asmens kaltės įrodinėjimui netiesioginiais įrodymais keliamas reikalavimas, kad šiais įrodymais nustatyti tarpiniai faktai ir išvados tarpusavyje būtų sujungti nuoseklia ir logiška grandine“ (pvz., 2023 m.

gegužės 4 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-57-387/2023); (iv.) „<...> asmens kaltė padarius nusikalstamą veiką gali būti grindžiama ir netiesioginiais įrodymais, iš pradžių pagrindžiančiais tarpinio fakto buvimą, o per šį faktą – ir įrodinėtinas aplinkybes <...>“ (pvz., 2023 m. balandžio 17 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-115-387/2023).

Žvelgiant paviršutiniškai, ši LAT formuojama *netiesioginių įrodymų* samprata skamba tarsi ir sklandžiai, tačiau kai tik įsigiliname ir mėginame suprasti, ką rašo LAT, pamatome, jog iš esmės visi jo teiginiai apie netiesioginius įrodymus yra migloti, dviprasmiški ir nesuprantami, o kartais ir visiškai neteisingi. Pavyzdžiui, (i.) vien tai, kad ir tiesioginiai, ir netiesioginiai įrodymai yra „įrodinėjimo proceso elementai“, nei automatiškai, nei iš esmės nereiškia, esą „tiesioginiai įrodymai neturi pranašumo prieš netiesioginius“. (ii.) ▶

► BPK eksplacitiškai iš tiesų „tiesioginių ir netiesioginių įrodymų vertinimui nenustato skirtingų reikalavimų ar pagrindų“, tačiau nenustato tik dėl to, kad BPK apskritai neskiria tiesioginių ir netiesioginių įrodymų, o ar tokių „reikalavimų ir pagrindų“ neskiria baudžiamojo proceso teisės doktrina, remdamasi baudžiamojo proceso teise, rimtai abejotina. (iii.) Sąvokos *netiesioginiai įrodymai* ir *išvestiniai įrodymai* nėra sinonimai. Tai įrodymų rūšys, paimtos iš skirtingų klasifikacijų. Todėl *netiesioginių įrodymų* sampratos diskurse vargu ar teisinga vartoti sąvoką *netiesioginiai (išvestiniai) įrodymai*. (iv.) Neįmanoma suprasti ir to, kaip „netiesioginiais įrodymais nustatyti tarpiniai faktai ir išvados tarpusavyje turi būti sujungti nuoseklia ir logiška grandine“? Ar minimi *tarpinis faktas* ir *išvada* yra vienodi įrodinėjimo proceso elementai? Apie kartinį LAT teiginį, esą „įstatymas nedraudžia apkaltinamąjį nuosprendį grįsti netiesioginiais įrodymais“, kuris ir sukuria visą netiesioginių įrodymų sampratos dramatiškumą, pakalbėsiu atskirai.

Teorija...

Kada užgimsta to, ką vadiname *netiesioginiais įrodymais*, idėja ir kokius proceso sprendimus baudžiamojo proceso istorijoje leista pagrįsti vien tik tokio pobūdžio „įrodymais“, baudžiamojo proceso teisės doktrinoje vis dar diskutuojama (Glaser, J. *Beiträge zur Lehre vom Beweis im Strafprozess*. Leipziger, 1883, p. 104–132), tačiau veik visuotinai sutariama dėl netiesioginio įrodymo ar, kalbant labiau vakarietiškomis procesinėmis kategorijomis, *įkalčio* (lot. *indicium*) sampratos. *Netiesioginis įrodymas* ar *įkaltis* – tai konkrečiais faktiniais duomenimis (konkrečiu įrodymu) įrodytas (pagrįstas) konkretus faktas, kuris pats (kaip toks) nepatenka į įrodinėjimo dalyką, tačiau iš šio įrodyto fakto galima daryti išvadą (tiksliau, daugiau ar mažiau pagrįstą prielaidą) apie tam tikro kito fakto, kurį ir reikia įrodyti, t. y. kuris jau įeina į konkrečios bylos įrodinėjimo dalyką, buvimą. Tai įrodinėjimo netiesioginiais įrodymais struktūra yra dvipa-

kopė ar kartais net daugiapakopė ir pagrįsta procesiniu algoritmu, kuris konstruojamas iš dviejų faktų (tiesa, sąvoka *faktas* aptariamame kontekste vis dėlto yra sąlyginė) ir vienos juos jungiančios išvados: (i.) konkrečiu įrodymu tiesiogiai įrodyto konkretaus fakto, kuris pats nepatenka į įrodinėjimo dalyką (lot. *factum indicium*; šis faktas ir yra vadinamas tuo tarpiniu faktu), ir (ii.) iš šio tarpinio fakto daromos (kildinamos) išvados apie faktą, kurį ir reikia įrodyti: esą kadangi egzistuoja tarpinis faktas, egzistuoja ir faktas, kurį ir reikia įrodyti byloje (jis vadinamas įrodinėtiniu faktu ar pagrindiniu faktu). Tar-

sampratos ir rūšių, jo santykio su pagrindiniu faktu, esminis įrodinėjimo netiesioginiais įrodymais elementas yra išvada ar argumentavimas, dėl kurių iš tarpinio fakto kildinamas pagrindinis faktas. Dėl to įrodymas, kuriuo tiesiogiai yra įrodomas tik tarpinis faktas, ir yra vadinamas netiesioginiu pagrindinio fakto įrodymu. Vadovėlinis įrodinėjimo netiesioginiu įrodymu pavyzdys: iš liudytojo parodymų, kad jis matė tam tikrą asmenį netoli vagystės vietos, tiesiogiai seka, kad tas asmuo iš tiesų buvo netoli vagystės vietos (tarpinis faktas), o iš fakto, kad asmuo buvo netoli vagystės vietos (tarpinio

Ar tai jau nusikaltimo įrodymas?

pinių faktų gali būti ir ne vienas, jų tarpusavyje santykis gali būti įvairus (pavyzdžiui, gali būti atskiri tarpiniai faktai, kurie kiekvienas savarankiškai veda prie pagrindinio fakto, o gali būti, kad pagrindinis faktas kildinamas ne iš vieno tarpinio fakto, o link jo einama per vadinamąją tarpinių faktų sistemą ar grandinę), o išvada gali būti daroma ne tik iš tiesioginių, bet net ir iš netiesioginių įkalčių (lot. *indicium indicium*). Tai įrodinėjimo turinys šiandienėje baudžiamojo proceso teisės doktrinoje suvokiamas gana plačiai. Vis dėlto, nepriklausomai nuo *tarpinio fakto*

fakto), jau netiesiogiai seka, kad šis asmuo galimai padarė nusikaltimą ar kitaip yra susijęs su vagyste ar prie jos prisidėjęs; tad toks liudijimas laikomas ir netiesioginiu pagrindinio fakto – asmens prisidėjimo prie vagystės – įrodymu.

Jau vien ši vyraujančios baudžiamojo proceso teisės doktrinos postuliuojama *netiesioginio įrodymo* samprata (dar net neišsigilinus į jos pagrįstumą) gana aiškiai signalizuoja, kad LAT jurisprudencijos teiginiai, esą „tiesioginiai įrodymai neturi pranašumo prieš netiesioginius“, „tiesioginių ir netiesioginių įrodymų

vertinimui BPK nenustato skirtingų reikalavimų ar pagrindų“ ir pan., vargu ar yra teisingi. Žinoma, norint formuluoti atsakingas apibendrinančias išvadas, ypač tokias, kurios sukelia abejonių nusistovėjusiomis doktrinos tiesomis ir teismine praktika, būtina išsami sisteminė analizė, o to šiame straipsnyje padaryti objektyviai neįmanoma. Tad jame labiau keliami klausimai, nei į juos išsamiai atsakoma, taip siekiant išprovokuoti oficialų procesinį diskursą.

Svarbiausias šiame straipsnyje keliamas klausimas – ar tai, ką iškilmingai vadiname netiesioginiais įrodymais, ir kuo, anot LAT, gali būti pagrįstas apkaltinamasis teismo nuosprendis, apskritai gali būti laikoma įrodymu? Ar netiesioginis įrodymas apskritai atitinka *įrodymo kaip tokio (per se)* sampratą?

Nors BPK šiuo metu *expressis verbis* tikriausiai vos vieną kartą pavartoja sąvoką *faktiniai duomenys* ir įprastai vartoja sąvoką *duomenys*, o Lietuvoje vyraujanti baudžiamojo proceso teisės doktrina šiuo metu vengia formuluoti bendrąją *įrodymo sąvoką* ir mieliau ją pakeičia gerokai paprastesne diskusija apie teorinius *įrodymo požymius* (Goda, Kazlauskas ir Kuconis, 2005, p. 168–169), tačiau įrodymu fundamentaliausia prasme gali būti tik faktiniai duomenys, tik duomenys apie konkrečius faktus. Įrodymu *per definitionem* gali būti tik konkreti informacija apie konkretaus fakto buvimą ar nebuvimą, kurią pateikia ar atskleidžia konkretus informacijos šaltinis. Įrodinėjami yra praeityje buvę ar nebuvę faktai. Įrodymais šiuo požiūriu negali būti nefaktiniai duomenys, nuomonės, manymai, spėliojimai ar įsivaizdavimai.

Kaip minėta, įrodinėjimo netiesioginiu įrodymu struktūroje konkrečiu faktiniu duomeniu yra pagrindžiamas tik vadinamasis tarpinis faktas, o pagrindinis faktas, kurį ir reikia įrodyti, išmaštomas iš tarpinio fakto, įrodymo turinys pagrindžiamas ne konkrečia informacija apie faktą, o tam tikrais loginiais, moksliniais ar pan. samprotavimais apie tai, ką plačiąja prasme *in concreto* leidžia įžvelgti tarpinis faktas,

ką šis tarpinis faktas gali suponuoti, vertinant įprastą gyvenimiškų įvykių eigą, dėsningumus ar priklausomumą ir pan. Esminę reikšmę netiesioginiam įrodymui turi iš tarpinio fakto daromos išvados pagrįstumas. Taigi netiesioginiai įrodymai *per definitionem* nėra faktiniai duomenys. Išvada – netiesioginis įrodymas nėra faktinis duomuo ar informacija apie faktą, nepaneigiama net ir tose hipotetinėse situacijose, kai tarp tarpinio fakto ir pagrindinio fakto yra paties aukščiausio laipsnio tikimybė ar kai sąsajos tarp tarpinio fakto ir pagrindinio fakto neneigia (neginčija) net pats kaltinamasis. Ką ir kalbėti apie tai, kad, būkim atviri ir sąžiningi bent jau sau, ne taip jau retai pagrindinis faktas iš tarpinio fakto kildinamas remiantis tiesiog subjektyviomis prielaidomis, spėlionėmis ar fantazijomis, kurių tikslas yra bent kažkaip pateisinti kaltinamojo nuteisimą. Taigi atrodo, kad moksliskai ir įtai-

moningas siekis kurti pagrįstumo iliuziją. Tai, žinoma, nereiškia, kad įrodymai, kurie patvirtina ar paneigia tuos vadinamuosius tarpinius faktus, taip pat patys šie vadinamieji tarpiniai faktai neturi jokios reikšmės įrodinėjimui. Šis vadinamasis tarpinis faktas, pavyzdžiui, leidžia iškelti tyrimo versijas, indikuoja, kur ieškoti informacijos šaltinių, padeda pasiruošti proceso veiksmams ir taip prisidėti prie kitų įrodymų rinkimo, gali sustiprinti pagrindinio fakto patikimumą ir pan. Taigi juos galima naudoti įrodinėjimo procese. Jie tik tiesiog nėra jokie tarpiniai faktai ir niekaip nekuria jokių netiesioginių įrodymų.

...ir LAT praktika

Tuo diskusija apie netiesioginius įrodymus, matyt, iš esmės galėtų būti ir baigta. Vis dėlto, kadangi šiandienėje teisminėje ir ypač baudžiamojo persekiojimo praktikoje nebemadinga

Valstybiniai baudžiamojo proceso subjektai gali daryti tik tai, kas jiems leidžiama, o ne tai, kas jiems nėra uždrausta.

giai skambančios sąvokos *netiesioginiai įrodymai* išskyrimas ir vartojimas procesinėje praktikoje viso labo tik dirbtinai kuria pagrįstumo iliuziją ir net yra klaidinantis.

Suabejojus, ar *netiesioginio įrodymo* kategorija apskritai atitinka *įrodymo* sampratą *per definitionem*, abejotinas tampa ir pats įrodymų skirstymas į tiesioginius ir netiesioginius, mėginimas parodyti šių esą įrodymų rūšių tarpusavio ryšį, pateisinti netiesioginių įrodymų naudojimą ir pan. Įrodymais *per definitionem* yra ir gali būti tik tai, kas patvirtina arba paneigia tam tikrą konkretų faktą. Nesvarbu, ar tai yra faktas, kuris įeina į įrodinėjimo dalyką, ar ne. Tad, viena vertus, įrodinėjimo procese nėra ir negali būti jokių tarpinių faktų, o tai, kas nepatvirtina ar nepaneigia fakto, nėra ir negali būti įrodymu apskritai (*per se*). Diskusija dėl to, kad faktą, įeinantį į įrodinėjimo dalyką, kažkas patvirtina netiesiogiai, yra klaida, nesusipratimas arba są-

skaityti doktrinos šaltinius ir juolab vadovautis tuo, ką sako mokslas, rėmimasis teisės doktrina ar proceso principais laikomas anachronizmu ir blogo tono pavyzdžiu (kiekvienas jaučiasi esąs asmenybė ir tikras profesionalas, išėję „praktikos universitetus“, todėl daro taip, kaip supranta), būtina atskirai aptarti ir skandalingiausią LAT jurisprudencijos teiginį, esą „įstatymas nedraudžia apkaltinamąjį nuosprendį grįsti netiesioginiais įrodymais“ ar „asmens kaltė padarius nuskaldamą veiką gali būti grindžiama ir netiesioginiais įrodymais, iš pradžių pagrindžiančiais tarpinio fakto buvimą, o per šį faktą – ir įrodinėtinas aplinkybės <...>“. Iš karto norisi garsiai rékti – tai nėra tiesa.

Kiek šaržuojant pabrėžtina, kad, kaip minėta, pats BPK įrodymų neskirsto į tiesioginius ir netiesioginius, *netiesioginių įrodymų* sąvokos apskritai nevartoja, tad teiginys, esą įstatymas nedraudžia to, apie ▶

►ką apskritai net nekalba, yra gana keistas. Šiuo aspektu plačiau jau net nediskutuojant, kad valstybinių baudžiamojo proceso subjektų elgesys yra pagrįstas ne laisvės, o įgaliojimų principu – valstybiniai baudžiamojo proceso subjektai gali daryti tik tai, kas jiems leidžiama, o ne tai, kas jiems nėra uždrausta. Žiūrint iš esmės, Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad „asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu“. Tad *de constitutione lata* yra preziumuojamas asmens, kurį baudžiamoji valdžia siekia patraukti baudžiamajon atsakomybėn (primityviai tariant, nuteisti ir nubausti), nekaltumas, kuris turi apsaugoti žmogų nuo neadekvataus baudžiamojo persekiojimo ir nepagrįsto nuteisimo. BPK 44 straipsnio 6 dalyje, pažymėjus, kad tas „įstatymas“, kuriame „nustatyta tvarka“ gali būti paneigta nekaltumo prezumpcija, yra BPK, eksplacitiškai akcentuojamas principas *in dubio pro reo*: „visos abejonės ir (ar) neaiškumai dėl nusikalstamos veikos padarymu kaltinamo asmens kaltės ar kitų aplinkybių, turinčių reikšmės bylai išspręsti teisingai, kurių, išnaudojus visas proceso veiksmų galimybes, neįmanoma pašalinti baudžiamojo proceso metu, vertinami nusikalstamos veikos padarymu kaltinamo asmens naudai“.

LAT jurisprudencijoje šiuo, sąlyginai pavadinkim, *ex lege* reikalaujamo įrodinėjimo – ir kaip proceso, ir kaip rezultato – standarto aspektu detalizuojama, kad „teisėjų vidinis įsitikinimas vertinant įrodymus turi būti paremtas visų byloje esančių duomenų patikimumo patikrinimu, palyginimu, prieštaravimų pašalinimu ir tinkamu savo sprendimų argumentavimu. Tinkamas gali būti laikomas tik toks argumentavimas, kai iš teismo baigiamojo akto turinio yra aišku, kokias faktines aplinkybes ir kokiomis įrodinėjimo priemonėmis teismas nustatė prieš padarydamas išvadas dėl konkrečioje byloje sprendžiamų klausimų“. „Teismo baigiamasis aktas turi būti išdėstomas taip, kad dėl jo formuluočių nekiltų

abejonių jam pagrįsti panaudojamų bylos duomenų vertinimu, jų įrodomąja reikšme. Nuosprendyje negali būti nutylėjimų, įrodymų vertinimo spragų ir pan. Turi būti įvertintas kiekvienas įrodymas atskirai ir įrodymų visuma, teismas turi atsižvelgti į visas bylos aplinkybes, galinčias paveikti jo išvadas“ (pvz., 2023 m. kovo 24 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-7-88-489/2023). „Teismo vidinis įsitikinimas privalo turėti objektyvų pagrindą, t. y. jis turi būti pagrįstas visų byloje esančių duomenų patikrinimu, palyginimu, prieštaravimų pašalinimu ir savo sprendimo argumentavimu“ (pvz., 2023 m. balandžio 12 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-116-719/2023). „Baudžiamojo proceso įstatymo normos draudžia esant nepašalintų abejonių dėl reikšmingų bylai aplinkybių priimti apkaltinamąjį nuosprendį ar veiką kvalifikuoti pagal kaltinimą, kurio požymiai nėra nustatyta tvarka

ka neabejotinų kaltinamojo kaltės įrodymų, byloje surinkti duomenys, kuriais grindžiamas kaltinimas, yra abejotini, neišsamūs, neleidžia daryti patikimų išvadų dėl svarbių bylos aplinkybių, kaltinamojo kaltumo, būtina vadovautis *in dubio pro reo* (visos abejonės aiškinamos kaltinamojo naudai) principu ir kaltinamasis turi būti išteisintas“ (pvz., 2022 m. spalio 18 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-214-387/2022). „Apkaltinamasis nuosprendis turi būti pagrįstas įrodymais, neginčijamai patvirtinančiais kaltinamojo kaltę padarius nusikalstamą veiką ir kitas svarbias bylos aplinkybes. Toks nuosprendis negali būti grindžiamas abejotiniais faktais ir tikėtinomis aplinkybėmis, tokių faktinių aplinkybių pagrindu daromos išvados taip pat yra tik abejotinos ir tikėtinės. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad paprastai nuosprendyje daromos išvados dėl įvairių aplinkybių negali būti

Pareiga įrodyti baudžiamajame procese negali būti pakeičiama pareiga tiesiog motyvuoti.

ir neginčytinai įrodyti. <...> apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas prielaidomis, o teismo išvados turi būti pagrįstos įrodymais, neginčijamai patvirtinančiais kaltinamojo kaltę padarius nusikalstamą veiką bei kitas svarbias bylos aplinkybes“ (pvz., 2023 m. balandžio 11 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-106-719/2023). „Duomenų, kuriais remiantis galima tik manyti, kad nusikalstama veika galėjo būti padaryta, nepakanka išvadoms apie asmens kaltumą padaryti ir apkaltinamajam nuosprendžiui priimti. Tai reiškia, kad, nesurinkus byloje neginčijamų įrodymų, patikimai patvirtinančių kaltinime nurodytų veikų padarymą, būtina vadovautis bendroju baudžiamojo proceso principu *in dubio pro reo* (visi neaiškumai ir netikslumai aiškinami kaltininko naudai)“ (pvz., 2023 m. birželio 22 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-67-511/2023). „Jeigu pareigą įrodinėti turintys valstybės pareigūnai ir institucijos nesuren-

grindžiamos principu, jog jei nėra įrodymų, nei aiškiai paneigiančių, nei aiškiai patvirtinančių tam tikrą aplinkybę, vadinasi, ta aplinkybė nepaneigta; tai prieštarauja loginio metodo, taikomo darant išvadas, taisyklėms“ (pvz., 2023 m. birželio 22 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-177-648/2023). „Išsamus visų bylos aplinkybių išnagrinėjimas nereiškia, jog faktinėms aplinkybėms nustatyti turi būti išnaudojamos visos įmanomos įrodinėjimo priemonės. Teisingą teismo baigiamojo akto priėmimą lemia ne įrodinėjimo apimtis, o daromų teisinių išvadų pagrįstumas. Įrodinėjimas baudžiamajame procese turi ribas – jis turi vykti tol, kol nustatomos visos reikšmingos bylai teisingai išspręsti (o ne visos įmanomos) aplinkybės ir nelieka protingos tikimybės, kad naujų duomenų tyrimas galėtų pakeisti išvadas dėl tam tikrų svarbių aplinkybių pripažinimo nustatytomis ar nenustatytomis“ (2023 m. spalio 10 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-205-628/2023).

Svarbios išvados

Taigi apibrėžiant įrodinėjimo standartą baudžiamajame procese ar faktinį lygį (momentą), kurį teismas turi pasiekti, jei nori konstatuoti (pripažinti), kad konkretus faktas yra laikomas nustatytu (įrodytu), LAT retorikoje dominuoja tokios ambicingos teisinės sąvokos (kategorijos), kaip *objektyvus teismo vidinio išitikinimo pagrindas, neiginčytini įrodymai ar įrodymai, kurie patvirtina neiginčijamai, patikimai patvirtinantys ar neabejotini kaltės įrodymai, negalėjimas išvadų grįsti abejotinais faktais ir tikėtinomis aplinkybėmis, nelieka protingos tikimybės* ir pan. Įrodinėjimas

tucinio Teismo formuojamoje konstitucinėje jurisprudencijoje nuosekliai pabrėžiama, kad baudžiamąją bylą nagrinėjančio teismo tikslas yra nustatyti byloje tiesą, t. y. teisingai nustatyti tikrąsias bylos aplinkybes ir joms teisingai pritaikyti baudžiamąjį įstatymą (pvz., kad ir vienas naujausių Konstitucinio Teismo nutarimų – 2023 m. spalio 12 d. nutarimas – Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 723 straipsnio (2010 m. gruodžio 2 d. redakcija) 1 dalies, 2 dalies 3 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. TAR. Nr. 20188). Jei būtinybė pagrindinį faktą, įeinantį į įrodinėjimo dalyką,

baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnai kriminalinės žvalgybos veiksmų atlikimo ar kitų slaptųjų procesinių priemonių protokoluose jau net detalai išaiškina teismams, kaip teismai turi suvokti vieno ar kito pasakyto žodžio prasmę, bendravimo tikslą ar kontekstą ir pan., tarsi teisėjas pats to jau nebepajėgų suprasti. Paradoksalu, bet teisėjai geranoriškai priima šią pagalbą, visiškai nekamuojami dvejonių, ką tai iš tiesų reiškia ir prie ko *in fine* prives tokia mielaširdinga „pagalba teismui“. Tokių kategorijų kaip *netiesioginiai įrodymai, teismui skirti žvalgų ar tyrėjų komentarai proceso aktuose* ir pan. sugalvojimas ir paplitimas procesinėje praktikoje net apverčia įrodinėjimą: užuot konkrečiais įrodymais įrodinėjus konkrečius kaltinamajam įkaltinamus faktus, kurie atitinka konkrečios nusikalstamos veikos sudėtį, baudžiamajame procese imamas uoliai įrodinėti, pavyzdžiui, kaltinamojo parodymų neteisingumas ir kaltinamojo kaltumas kildinamas tik iš jo parodymų neteisingumo. Tarsi vien iš to, kad kaltinamasis kažką pasakė netiksliai ar neteisingai, kad teismo bylos nagrinėjimo metu kalba kitaip, nei kalbėjo ikiteisminio tyrimo etape, ar kad kaltinamojo parodymai tam tikrose detalėse prieštarauja liudytojo parodymams ar dokumentams, *ipso facto* reiškia, kad kaltinamasis padarė jam įkaltinamą nusikalstamą veiką.

Kaip minėta, norint formuluoti atsakingas apibendrinančias išvadas, būtina giliai sistemaiškai išanalizuoti ir įvertinti visus *pro* ir *contra*, o to šiame straipsnyje padaryti neįmanoma. Naivu tikėtis, kad jame atskleisti *netiesioginių įrodymų* sampratos aspektai privers teismus atsisakyti itin patogių procesinių formų ir mokliškai skambančios retorikos, leidžiančios priimti apkaltinamuosius nuosprendžius. Tad šis straipsnis savo tikslą pasieks jau tada, jei bent vienas teisėjas, sprendžiantis konkretaus žmogaus likimą, bent akimirka susimąstys, kas iš tiesų yra tie *netiesioginiai įrodymai* ir kodėl jie vis dar sėkmingai veikia XXI a. baudžiamajame procese? ■

netiesioginiu įrodymu, kai konkrečiu faktiniu duomeniu (įrodymu) yra pagrindžiamas tik vadinamasis tarpinis faktas, o pagrindinis faktas, kurį ir reikia įrodyti, yra išmąstomas ar išvedamas iš tarpinio fakto, taigi į įrodinėjimo dalyką patenkantis pagrindinis faktas viso labo yra tik argumentuojamas, bet nėra įrodinėjamas ir įrodomas, vargiai atitinka aukščiau apibrėžtą įrodinėjimo ir išvadų, kurias teismas gali daryti tik iš įrodymų, pagrįstumo ir patikimumo standartą.

Panaši išvada peršasi ir vertinant baudžiamojo proceso tikslą. Konsti-

įrodyti konkrečiais įrodymais įrodinėjimo netiesioginiais įrodymais architektūroje iš esmės yra pakeičiama būtinybė tiesiog motyvuotai argumentuoti, išvesti iš tarpinio fakto, kažį ar tokioje įrodinėjimo struktūroje (sampratoje) galima kalbėti apie tai, kad baudžiamajame procese įvykdomas iš Konstitucijos kylantis reikalavimas teisingai nustatyti tikrąsias bylos aplinkybes.

Pareiga įrodyti baudžiamajame procese negali būti pakeičiama pareiga tiesiog motyvuoti.

Gal todėl Lietuvos kriminalinėje justicijoje ir nusigvenome iki to, kad

TEISĖS Į GYNYBĄ RIBOJIMAI

Nei patvirtinti, nei paneigti

Kriminalinės žvalgybos pokyčių link:
teisės numatomumo problema

Prof. dr. Raimundas JURKA

Advokatų tarybos narys, advokatas

Dar 2021 m. Lietuvos Respublikos Seimo valdybos sprendimu sudarytos darbo grupės parengtas Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymo projektas (toliau – projektas), kuriam dėl gausių institucinių, o ypač Lietuvos advokatūros, pateiktų pastabų ir kritikos argumentų nebuvo lemta tapti detalių diskusijų objektu parlamento plenariniuose posėdžiuose ir buvo grąžintas iniciatoriams tobulinti. Ir tai veikiausiai yra dėsninga. Mat išigilinus į projekto nuostatas, kuriomis, bent jau sprendžiant iš aiškinamojo rašto, buvo siekta iš esmės pagerinti žmogaus, kuris tapo kriminalinės žvalgybos subjektu dėmesio centru, teisių apsaugą, teko konstatuoti, kad, kaip saktų E. M. Remarque’as – „vakarų fronte nieko naujo“, t. y. teisėkūros idėjos sau, o noras matyti (t. y. susikurti norimą) tam tikrą realybę – sau... Seime nesutarta, kuriais atvejais ir kokia apimtimi asmeniui turėtų būti teikiama informacija apie jo atžvilgiu taikytus kriminalinės žvalgybos veiksmus ir pan.

Taigi atsiremiant į viešojoje erdvėje deklaruojamas projekto grąžinimo iniciatoriams tobulinti priežastis tenka apgailestauti tik dėl vieno, kad veikiausiai projekto grąžinimo esmė nebuvo konceptuali. Būtent – ne konceptuali, nes parlamentarijai neižvelgė gilesnės šio projekto, grąžinto iniciatoriams (Teisės ir teisėtvarkos komitetui – TTK), probleminės ašies – siūlomo kriminalinės žvalgybos modelio kaip tam tikros šios neviešo pobūdžio veiklos „ikonos“ ydingumo. Aiškinamajame rašte, taip pat kai kuriuose mokslo šaltiniuose (Gutauskas, A., 2022, p. 54) aprašoma kriminalinės žvalgybos modelio „nei patvirtinti, nei paneigti“ kone sakralumą įtvirtinanti paradigma palikta kaip tarsi esmės nekeičianti principinė nuostata, kaip esą projekto „prekinę išvaizdą“ nusakanti būseną. Tačiau čia jokių būdu negalima apsirikti – juk visuotinai žinoma, kad gera prekės išvaizda ne visuomet liudija apie nepriekaištingą prekės kokybę. Nors minėtasis projektas grąžintas tobu-

linti, vis dėlto kyla nepalaujamas noras atsakyti į klausimą, ar projekto aiškinamajame rašte generuojamas „nei patvirtinti, nei paneigti“ modelis išties atitinka žmogaus teisių ir laisvių ginties poreikius. O gal šiuo modeliu grindžiamas naujasis projektas tėra tai, ką galima pavadinti *aurea praxis, sterilis theoria?*

„Nei patvirtinti, nei paneigti“ modelio esmė

Teisinių šaltinių, ką ir kalbėti apie solidumo nestokojančius teisės aktus, kuriuose būtų galima rasti bent užuominų apie tai, kas gi yra toji „nei patvirtinti, nei paneigti“ modelio esmė, išties nedaug. Štai anglosaksiškajai teisinei tradicijai tyrinėti skirtuose šaltiniuose (be kita ko, tokie nurodomi ir projekto aiškinamajame rašte) nurodoma, kad „nei patvirtinti, nei paneigti“ taisyklė, kaip įprasta, taikoma viešojo sektoriaus institucijoms sudarant galimybę išvengti prievolės atskleisti / paviešinti jautrius duomenis. Tiesa, tyrimuose (taip pat žr. Wessler, N. F., 2010, p. 1381–1415) atkreipiamas dėmesys, kad aptariamasis modelis, iš kurio ir kildinama idėja apie teisės saugos institucijų pozicijos dėl to, kokią informaciją valdo, kodėl ir kokių pagrindų, neutralumą, yra arti teisės į sąžiningą / tinkamą procesą neproporcingo suvaržymo. Dėl šios priežasties komentuojamas modelis rekomenduojamas pasitelkti tik nacionalinio saugumo užtikrinimo ir kitais išskirtinai ypatingais, pavyzdžiui, potencialios žalos teisingumo interesams grėsmės, atvejais (*To ‘Neither Confirm Nor Deny’ Assessing the Response and its Impact on Access to Justice*, 2017, p. 6, 40). Kituose šaltiniuose atkreipiamas dėmesys ir kartu nuogaustaujama, kad analizuojamas modelis iš esmės sukuria teisės saugos institucijų skydą nuo galimos visuomeninės kontrolės. Taip galimybė į užduodamus klausimus atsakyti neutraliai, t. y. iš principo naudojantis imunitetu nuo pareigos pateikti konkretų, nedviprasmišką atsakymą, yra nepamatuojamai išplečiama ir išimtinai priklauso nuo teisės saugos institucijų diskrecija

grindžiamos valios. Analitiniuose šaltiniuose rašoma, kad egzistuoja, ko gero, dvi pagrindinės aptariamo modelio panaudojimo tikslingumo priežastys. Pirmoji – prašymai atskleisti tam tikrus teisės saugos institucijų turimus duomenis turi būti nagrinėjami „nei patvirtinti, nei paneigti“ kontekste, nes priešingu atveju bent dalinis informacijos atskleidimas lemtų pavojingų precedentų kūrimąsi. Antra – net ribotos informacijos atskleidimas gali sukelti pavojų, kai nusikalstamo pasaulio atstovai iš „informacijos trupinių“ gali sėkmingai sudėlioti aktualių įvykių ar reikšmingos informacijos dėlionę (Hadjimatheou, K., 2017, p. 279–296). Dar kituose analitiniuose tyrimuose, skirtuose įvertinti teisės saugos institucijų galiam požiūriui į „fantomą“ efektą, rašoma, kad kuo daugiau slaptųjų tyrimo metodų (duomenų rinkimo būdų) bus taikoma atskleidžiant

Kuo daugiau duomenų gaunama slaptaisiais tyrimo veiksmais, tuo labiau sutvirtėja modelio „nei patvirtinti, nei paneigti“ nepriekaištingumas, pateisinamumas.

labiau pavojingus nusikaltimus, tuo labiau teisės saugos institucijos sieks panaudoti šiuos metodus ir tirdamos mažiau pavojingas veikas. Tad peršasi išvada, kad kuo daugiau duomenų gaunama slaptaisiais tyrimo veiksmais, tuo labiau sutvirtėja modelio „nei patvirtinti, nei paneigti“ nepriekaištingumas, pateisinamumas. Tokia situacija, pasak šio tyrimo autorių, prilygsta procesui „nuo matomo spektaklio iki nematomos tiesos“ (Loftus, B., Goold, B., Mac Giollabhui, Sh., 2016, p. 629–645).

Akivaizdu, kad „nei patvirtinti, nei paneigti“ modelio esmė neatskiriama nuo tam tikro socialinio konflikto – viena vertus, tiek visuomenė, tiek atskiri jos nariai turi subjekcinę teisę žinoti, kodėl ir kokių pagrindų apie juos renkami duomenys, be kita ko, ir žvalgybiniai, tačiau, kita vertus, valstybė turi tam tikrą monopolį šią teisę riboti

tik labai aiškiai ir konkrečiai numatytais atvejais (pagrindais). Ir tai suprantama, nes Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnyje numatyta žmogaus teisė į informacijos gavimą nėra absoliuti. Ji gali būti ribojama įstatymo. Toks ribojimas gali būti pateisinamas siekiant apsaugoti kitas, šios konstitucinės normos taikymo prasme, prioritetines prieš teisę į informacijos gavimą vertybes. Tačiau ar tikrai komentuojamame projekte numatomas teisės į informaciją ribojimo pateisinimas „nei patvirtinti, nei paneigti“ modeliu yra adekvatus? Ar analizuojamas modelis nacionaliniame teisiniame diskurse atitinka teisinio saugumo principo reikalavimus? Ar šis modelis teisės saugos institucijų praktikoje tikrai leis suvaldyti tam tikras rizikas? Šiuo požiūriu labai teisinga mintis, jog „ne be reikalo sakoma, kad šiuolaikine teisine valstybe reikėtų laikyti ne valstybę,

kurios pareigūnai neturi galimybių taikyti griežtas priemones, o valstybė, kuri suvaldytų riziką taikydama tokias priemones peržengti ribas, kurių nepaisant žmogaus orumas prarastų absoliučiai neliečiamo gėrio statusą“ (Goda, G., 2014, p. 49).

Kriminalinės žvalgybos teisinio numatomumo problema

Projekto iniciatorius aiškinamajame rašte nurodo, kad „įstatymo projektu siekiama gerinti žmogaus teisių apsaugą vykdant kriminalinę žvalgybą – įstatymo lygmeniu suteikti duomenų subjektams daugiau teisinio aiškumo tais atvejais, kai jiems nesuteikiama informacija apie jų atžvilgiu vykdytą kriminalinę žvalgybą (asmens duomenų tvarkymo faktą). Pagal įstatymo projekto nuostatas ir pagal pasirinktą kriminalinės žvalgybos vykdymo modelį „nei patvirtinti nei paneigti“ iš esmės asmeniui nebūtų pranešama ▶

► apie vykdytą kriminalinę žvalgybą, jeigu nebuvo pažeistos asmens teisės ir jam kriminalinės žvalgybos veiksmais nepadaryta žala“.

Išties šios principinės nuostatos neabejotinai atskleidžia projekto vertybinių kontekstą. Aiškinamasis raštas orientuoja į kokybinių kriminalinės žvalgybos reglamentacijos lygmenį, turintį atitikti teisinio saugumo reikalavimus. Primintina, kad „teisinio saugumo principas suprantamas kaip „skėtinis“ principas, apimantis, be kita ko, įgytų teisių apsaugos ir teisėtų lūkesčių apsaugos principus. Teisinio saugumo principas reikalauja, kad teisės aktai asmenims būtų aiškūs, o jų taikymas – numatomas. Taigi teisės normos turi būti aiškios, tikslios, o jų pasekmės – nuspėjamos, kiekvienas subjektas turi galėti iš anksto nustatyti savo teises ir pareigas, tiksliai žinoti nustatytų teisių ir pareigų turinį ir atitinkamai imtis veiksmų. Aptariamu principu siekiama užtikrinti tas pačias pamatines vertybes – teisinių santykių aiškumą, stabilumą ir numatomumą (prognozuojamumą) bei jais kuriamų asmens teisėtų lūkesčių apsaugą“ (Vėgėlė, I., Kazakevičiūtė, L., 2017, p. 256–270). Pagal Europos Sąjungos Teisingumo Teismo plėtojamą doktriną teisinio saugumo reikalavimas iš valstybės ir teisės aktų leidėjo reikalauja, kad visa teisės sistema ir kiekviena atskira jos nuostata būtų aiški, vienareikšmiška, numatoma, kiek tai susiję su jos poveikiu, ir nuspėjama (bylos C-497/18 (*Budapesti Közlekedési Zrt. prieš Közbeszerzési Hatóság Közbeszerzési Döntőbizottság*), C-303/05 (*Advocaten voor de Wereld VZW prieš Leden van de Ministerraad*)).

Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) jurisprudencija taip pat pabrėžia teisinio reguliavimo numatomumo svarbą. *Cantoni prieš Prancūziją* (pareiškimo Nr. 17862/91) ir *Radio France ir kiti prieš Prancūziją* (pareiškimo Nr. 53984/00) bylose EŽTT paaiškino, kad „teisė“ apima tiek iš įstatymų, tiek iš jurisprudencijos kylančią teisę, ji implikuoja kokybinius reikalavimus, tarp kurių yra

jos prieinamumas ir numatomumas (angl. *accessibility and foreseeability*)“ (Nevera, A., 2007, p. 51). Kitose bylose, pavyzdžiui, *Kafkaris prieš Kiprą* (pareiškimo Nr. 21906/04), atkreiptas dėmesys, kad teismų praktika yra sudedamoji teisės dalis, todėl teisei keliamus reikalavimus turi atitikti ir teisės aiškinimas. Kitose bylose EŽTT netgi nevengia kategoriškumo ir nurodo, kad nacionaliniai teisės aktai privalo būti prieinami ir iš anksto numatomi, t. y. formuluojami taip, kad neperžengdamas protinio ribų asmuo galėtų numatyti pasekmes, kurias sukels tam tikras veiksmas (*Rotaru prieš Rumuniją* (pareiškimo Nr. 18341/95), *Hatton ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* (pareiškimo Nr. 36022/97)).

Atsakant į klausimą, kiek detaliai turi būti reglamentuojami teisės saugos institucijų veiksmai, kuriais ribojamos asmens teisės, EŽTT savo jurisprudencijoje yra pabrėžęs, kad

25745/07), *Lachowski prieš Lenkiją* (pareiškimo Nr. 9208/05).

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje yra pažymėjęs, kad tarp asmens teisių ir laisvių iš vienos pusės ir visuomenės interesų – iš kitos neretai kyla konfliktų, o kartais atsiranda ir prieštaravimų. Demokratinėje visuomenėje tokie prieštaravimai sprendžiami derinant skirtingus interesus ir siekiant nepažeisti jų pusiausvyros. Vienas interesų derinimo būdų yra asmens teisių ir laisvių ribojimas. Galimi atvejai, kai atitinkamo ribojimo prasmingumas slypi konkrečios teisės (ar laisvės) prigimtyje arba kai atitinkamais apribojimais siekiama išvengti kolizijos su kitomis pagrindinėmis teisėmis. Minėtais atvejais pagrindinių teisių apribojimų pagrįstumas turėtų būti vertinamas pagal sveiko proto ir akivaizdžios būtinybės kriterijus. Svarbu ir tai, kad dažnai konfliktas kyla iš esmės

Asmens ir kriminalinės žvalgybos subjekto socialinis konfliktas yra užprogramuotas, nes pati valstybė įstatymu sukuria teisės saugos institucijoms saugų išėjimą iš konflikto labirinto.

„detalumo laipsnis priklauso nuo atitinkamo teisės akto turinio, reglamentuojamos sferos, asmenų, kurių atžvilgiu teisės aktas yra taikomas, skaičiaus ir statuso (Greer, St., 1997, p. 11). Taip pat pabrėžiama, „kad jeigu teisės akte valdžios institucijoms yra suteikiama tam tikra diskrecija, turi būti apibrėžta ir tos diskrecijos apimtis“, tiesa, tai nebūtinai turi atsispindėti teisės akto tekste (Meškauskaitė, L., Lancauskas, M., 2016, p. 61). Taigi atsižvelgiant į galimo piktnaudžiavimo pavojų, būdingą kiekvienai žmonių slapto sekimo sistemai, tokios priemonės turi būti grindžiamos įstatymu, kuris yra itin tikslus (tiksliai apibrėžtas). Būtina, kad egzistuo-tų aiškios, detalios taisyklės šiuo klausimu, juolab kad atitinkamos technologijos tampa vis sudėtingesnės (*Ekimdzhiev prieš Bulgariją* (pareiškimo Nr. 62540/00), *Aydogdu ir kiti prieš Turkiją* (pareiškimo Nr.

tarp lygiaverčių konstitucinių teisi-nių vertybių, todėl tokiais atvejais atitinkamais apribojimais neturėtų būti smarkiai pažeidžiama buvusi jų pusiausvyra (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas).

Apžvelgus tarptautinių ir nacionalinių teismų jurisprudenciją matyti, kad teisės numatomumo aspektas laikytinas vienu esminių teisinio saugumo principo sudėtinių elementų. Pastarasis gi, prisimenant projekto aiškinamąjį raštą, taip pat yra deklaruojamas kaip „nei patvirtinti, nei paneigti“ modelio švyturys. Tačiau ar išties yra taip?

Šiuo metu galiojančio Kriminalinės žvalgybos įstatymo (toliau – įstatymas) 5 straipsnyje numatyta, kad asmeniui, kurio atžvilgiu buvo taikyta kriminalinė žvalgyba, tačiau gauta informacija nepasitvirtino ir ikiteisminis tyrimas nepradėtas, bet atsirado teisinių neigiamų pasekmių,

Kad buvai sekamas,
gali niekada nesužinoti.

pareikalavus, turi būti pateikti kriminalinės žvalgybos metu apie jį surinkti duomenys, išskyrus šio įstatymo 19 straipsnio 7 dalyje nustatytus duomenis (t. y. detalūs duomenys apie kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdus ir priemones, kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdų taikymo taktiką, kriminalinės žvalgybos slaptųjų dalyvių tapatybę bei informaciją apie šių dalyvių kiekybinę ir personalinę sudėtį) (6 dalis). Tiesa, to paties straipsnio 7 dalyje numatyta, kad jeigu pabaigus kriminalinės žvalgybos tyrimą kriminalinės žvalgybos informacija apie kriminalinės žvalgybos objektą nebuvo panaudota šio įstatymo 19 straipsnyje nustatyta tvarka, kriminalinės žvalgybos tyrimo metu surinkta informacija apie privatų asmenį gyvenimą per 3 mėnesius turi būti sunaikinama. Galiausiai pabrėžtina, jog šio straipsnio 8 ir 9 dalyse numatyta, kad jeigu įgyvendinant kriminalinės žvalgybos kontrolę nustatoma, kad kriminalinės žvalgybos metu buvo pažeistos žmogaus teisės ir laisvės, apie tai informuojamas kriminalinės žvalgybos pagrindinės institucijos vadovas, kuris privalo informuoti asmenį apie jo atžvilgiu

kriminalinės žvalgybos metu padarytus pažeidimus, išskyrus atvejus, kai pateikus tokią informaciją gali būti padaryta žala nebaigtiems kriminalinės žvalgybos tyrimams ar atskleista kriminalinės žvalgybos slaptųjų dalyvių tapatybė. Asmuo, manantis, kad kriminalinės žvalgybos subjektų veiksmai pažeidė jo teises ir laisves, gali apskųsti šiuos veiksmus.

Šių asmens teisę gauti informaciją apie jo atžvilgiu vykdytą kriminalinę žvalgybą reglamentuojančių nuostatų kaip teisinio teksto interpretacija teisės numatomumo kontekste leidžia teigti, kad įstatymo 5 straipsnio turinio šifruotė, arba kitaip – direktyvinis interpretavimas, toli gražu neatitinka presupozicinės šio straipsnio teisinio teksto interpretacijos. O būtent, tikrinant šias teisinės nuostatas teleologiniu – teisės ir įstatymų leidėjo tikslų – požiūriu, asmens teisė į informaciją kriminalinės žvalgybos metu ne tik kad nėra absoliuti, kas konstituciškai būtų išties pateisinama, bet ir neatitinka teisės nuspėjamumo, numatomumo reikalavimų. Esamas reglamentavimas iš esmės nekonkretus ir neaiškus – išties teoriškai asmuo, jeigu atsirado teisinių neigiamų pa-

sekmių, gali pareikalauti, kad jam būtų pateikti žvalgybos metu apie jį surinkti duomenys, tačiau įstatyme neapibrėžta, kokių pagrindų, kuriuo momentu ir iš kokių šaltinių asmeniui apskritai gali tapti žinoma, kad teisinės neigiamos pasekmės jam kilo būtent dėl konkretaus kriminalinės žvalgybos subjekto veiksmų jo atžvilgiu. Dar toliau, net jeigu išvaizduotume hipotetinę situaciją, kad asmeniui tapo žinoma, kad jo atžvilgiu kilo teisinių neigiamų pasekmių, nėra jokio įtvirtinto teisinio saugiklio, kad jam bus suteikta kriminalinės žvalgybos metu gauta informacija apie jį, nes tokia informacija, esant įstatymo 5 straipsnio 7 dalyje numatytiems pagrindams, veikiausiai jau bus sunaikinta. Na, o minint įstatymo 5 straipsnio 8 dalyje numatytą atvejį, kai kriminalinės žvalgybos pagrindinės institucijos vadovas privalo asmenį informuoti apie jo atžvilgiu kriminalinės žvalgybos metu padarytus pažeidimus, taip pat numatyta išimtis, kai tokia pareiga gali būti nevykdoma. Koks tokios išimties taikymo terminas, senatis ar kitos asmens teisę gauti informaciją įgyvendinimo galimybės, įstatymas tiesiog nenumato. ▶

► Sprendimas – teisminės kontrolės mechanizmas

Taigi sisteminė šių nuostatų analizė parodo, kad asmens ir kriminalinės žvalgybos subjekto socialinis konfliktas tiesiog yra užprogramuotas, nes pati valstybė įstatymu sukuria teisės saugos institucijoms saugų išėjimą iš šio konflikto labirinto.

Šio teisinio neapibrėžtumo neišsprendžia ir projekto nuostatos. Antai iniciatoriui TTK gražinto projekto 5 ir 20 straipsniais bandyta išspręsti šią teisės numatomumo problemą. Projekto 20 straipsnyje konstruojama principinė nuostata, kad asmuo, pateikęs prašymą susipažinti su asmens duomenimis, turi būti raštu informuojamas, kad ši jo teisė gali būti įgyvendinama, neįgyvendinama arba įgyvendinama iš dalies, nurodomos tokio sprendimo priežastys ir apskundimo tvarka, nurodant konkrečią skundą nagrinėjančią instituciją ar įstaigą, skundo padavimo terminą ir teisės aktą, reglamentuojantį apskundimo tvarką. O jeigu informacijos apie tvarkomus asmens duomenis pateikimas negalimas dėl to, kad gali būti: 1) pažeisti valstybės nacionaliniai ar visuomenės saugumo interesai; 2) sukelta grėsmė kito asmens gyvybei ir sveikatai; 3) atskleista tarnybos ar valstybės paslaptis; 4) atskleista informacija apie kriminalinę žvalgybą ar detalūs duomenys apie kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdus ir priemones, jų taikymo ir (ar) kriminalinės žvalgybos veiksmų atlikimo taktiką, kriminalinės žvalgybos slaptųjų dalyvių tapatybę, jų kiekybinę ir personalinę sudėtį; 5) pakenkta ar (ir) padaryta žalos nebaigtiems kriminalinės žvalgybos tyrimams ar (ir) nusikalstamų veikų prevencijai, tyrimui, baudžiamajam persekiojimui už jas arba bausmių vykdymui; 6) neapsaugotos kitų asmenų teisės ir laisvės, tuomet tokiam asmeniui pranešama apie tai, kad jo prašyme nurodytos aplinkybės yra ištirtos, nepateikiant informacijos, iš kurios asmuo galėtų nustatyti, ar jo asmens duomenys yra tvarkomi, ar ne.

Loginė lingvistinė šių teisėkūrinių idėjų analizė leidžia teigti, kad projekto iniciatorius, vertindamas, kuriais atve-

Teismo kaip nešališko arbitro dalyvavimas vertinant „nei patvirtinti, nei paneigti“ modelio taikymą ad hoc atveju leis sudaryti prielaidas stiprinti kriminalinės žvalgybos reglamentavimo numatomumą, suteikiantį didesnę teisinį saugumą asmeniui.

jais ir kokia apimtimi asmeniui turėtų būti teikiama informacija apie jo atžvilgiu taikytus kriminalinės žvalgybos veiksmus ir pan., turėtų kritiškai vertinti tai, kad projekto 20 straipsnio 3 dalyje numatyti „nei patvirtinti, nei paneigti“ modelio realizavimo pagrindai iš esmės yra kone universalūs, t. y. pritaikomi kiekvienam konkrečiam atvejui nepriklausomai nuo situacijos konteksto. Tokia teisinio teksto interpretacija parodo, kad projekto nuostatos, leidžiančios kriminalinės žvalgybos subjektui manipuliuoti aptariamu modeliu, yra paprasčiausiai nesąžiningos, neatitinkančios teisės numatomumo reikalavimų. O tai, savaime suprantama, neproporcingai riboja asmens teisę į teisminę gynybą.

Manytina, jog tam, kad asmuo kaip pareiškėjo teisėtas lūkestis gauti tam tikrą atsaką, o ne į nežinią vedančią teisės saugos institucijų reakcija,

būtų tinkamai realizuotas, kad būtų išvengta galimo piktnaudžiavimo, kad šis socialinis konfliktas transformuotųsi į dialogą, kompromisą, projekto iniciatorius turėtų dėmesingai įvertinti galimybę į asmens ir kriminalinės žvalgybos pagrindinės institucijos *santykį* „įterpti“ teisminės kontrolės mechanizmo galimybę. Teismo (teisėjo) kaip nešališko arbitro dalyvavimas vertinant „nei patvirtinti, nei paneigti“ modelio taikymą *ad hoc* atveju leis sudaryti prielaidas stiprinti kriminalinės žvalgybos reglamentavimo numatomumą, suteikiantį didesnę teisinį saugumą asmeniui. Žinoma, koks turėtų būti optimalus asmens teisių veiksmingą gintį užtikrinantis mechanizmas, tėra diskusijų objektas. Tačiau šios diskusijos kriminalinės žvalgybos reglamentavimo pokytyje yra kaip *conditio sine qua non*. ■

TEISĖ Į TEISĖ

Teisinės valstybės principai

Pastarųjų metų įvykių Lenkijoje apžvalga

Bartosz GROHMANAS, advokatas, Lenkijos nacionalinės advokatų tarybos pirmininko pavaduotojas

Senovės graikams išradus demokratiją atrodė, kad tai geriausia, beveik ideali sistema, kur dauguma gali priimti gerus

sprendimus. Nors graikų demokratija negalėjo išlikti ilgiau, daugiau nei 2000 metų ši sistema buvo plėtojama ir keičiama įvairiose Europos

jurisdikcijose. Buvo Romos respublika, vėliau – Romos imperija, kurios žemesniuose lygmenyse vis dar egzistavo tam tikri demokratijos elementai. Dar vėliau buvo karalystės, tačiau net karaliai turėjo dalytis kompetencija su įvairiomis tarybomis, parlamentais ar patarėjais.

Tuomet XVIII a. Montesquieu pasiūlė trijų valdžių padalijimo idėją. JAV patvirtino, kad šios idėjos gali veikti, o vėliau, XX a., Europos demokratijose jos tapo standartu. Idėjos buvo tokios puikios, kad net atrodė, jog sistemos keisti nereikia. Visiškai sutinku. Tačiau niekas netrunka amžinai. Giedrą dangų visada gali užtemdyti debesys...

Kaip visi galime pastebėti, pastaruoju metu visuomenė tapo labiau vartotojiška ir mažiau linkusi įsigilinti į esmę. Žmonės mažiau domisi politika ir daugiau dėmesio skiria socialiniams tinklams, vartojimui ir poilsiui. Man susidarė įspūdis, kad didžioji dalis piliečių net nesupranta, ką kalba politikai. Tad politikai ėmė kalbėti kalba, kurią būtų lengviau suprasti. Žmonės apsiriboja trumpų tekstų skaitymu internete arba trumpų naujienų laidų žiūrėjimu per televiziją, jei naujienos pateikiamos trumpai ir suprantamai. Galima daryti išvadą, kad, kai žmonės praranda susidomėjimą rimtomis naujienomis, tai tampa pagrindu populizmui atsirasti.

Mechanizmas yra paprastas. Žmonėms reikia valstybės paramos? Kodėl gi ne? Pažadėkime! Kas už tai sumokės? Nesvarbu, „viską padarysime“. Skamba juokingai, naiviai? Ne. Neturėtų.

Kas įvyko Lenkijoje 2015-aisiais?

2014 m. Lenkiją valdė Pilietinė platforma (PO), sudariusi koaliciją su Lenkijos liaudies partija (PSL). Tai buvo sunkus metas, siautė nedarbas ir vis stiprėjo nusivylimas. Be to, Europoje kilo migracijos krizė. Televizorių ekranuose buvo galima matyti tūkstančius pabėgėlių iš Afrikos, kurie laivais per Viduržemio jūrą pasiekė Europą ir pasklido po visą žemyną. Deja, Europos Sąjungos (ES) valdžios institucijos neturėjo ▶

► supratimo, kaip suvaldyti krizę. Tad ES parengė planą, kaip priversti valstybes nares priimti pabėgėlius, ir taip paskirstė pabėgėlių srautus.

Lenkijoje dauguma gyventojų laikosi konservatyvių pažiūrų, o dešimtys (ar net šimtai) tūkstančių potencialių pabėgėlių iš užsienio atvyko į Lenkiją, nors visuomenė tam visiškai nepritarė. Ir tai buvo kibirkštis. Stokojant socialinės ir šeimos politikos, augant ekonomikos problemoms, trūkstant paramos ir arogantiškos valdžios fone (taip, būkime sąžiningi...) populistai pradėjo skelbti idėjas apie uždara Lenkiją, stiprią kariuomenę ir poreikį ginti mūsų nacionalinius interesus, įgyvendinti socialines programas. Dėl 2014 m. kilusio karo Ukrainoje tokie raginimai ir idėjos sulaukė dar daugiau dėmesio.

2015 m. gegužę prezidento rinkimus laimėjo populistinės partijos „Teisė ir teisingumas“ (PiS) kandi-

datas Andrzejus Duda. 2015 m. spalį įvyko parlamento rinkimai. Absoliučią daugumą abejuose parlamento rūmuose (Seime (žemuosiuose) ir Senate) laimėjo populistai. Nuo tada jiems atsivėrė galimybės daryti, ką nori. Ir jie tuo pasinaudojo. Tai buvo svarbių politinių pokyčių Lenkijoje pradžia.

Teisinė valstybė Lenkijoje yra ginčytinas ir sudėtingas klausimas, o nuomonės dėl demokratijos principų ir valdžių atskyrimo šalyje skiriasi. Ginčai šiais klausimais turėjo įtakos ne tik vidaus politikai, bet ir Lenkijos santykiams su ES ir tarptautine bendruomene.

Kadangi šio straipsnio neužtenka aprašyti visiems PiS veiksams ir įvairių įstatymų, įskaitant Lenkijos Konstituciją, pažeidimams, daugiausia dėmesio skiriame trims aspektams: Konstituciniam Tribunalui (KT), teismų sistemai ir žiniasklaidai.

Iš pradžių PiS ėmė užvaldyti KT

Nuo 2015 m., valdžioje išgalėjęs PiS, Lenkijos KT vertinamas prieštaringai ir kelia politinę įtampą. Toliau trumpai apžvelgiami po 2015 m. susiklostę įvykiai ir pokyčiai, susiję su Lenkijos KT.

Vos į valdžią atėjus PiS, valdantieji paskyrė keletą prieštaringai vertinamų KT narių, įskaitant penkis naujus teisėjus. Dėl to pasipylė kaltinimai, kad buvo pažeistas KT nepriklausomumas ir nešališkumas, nes buvo tvirtinančių, kad naujieji teisėjai buvo paskirti Konstitucijai prieštaraujančiu būdu.

Vyriausybė taip pat priėmė keletą įstatymų, pakeitusių KT veiklą, o kritikai teigė, kad taip buvo bandoma pakenkti jo autoritetui. Tarp pakeitimų – teisėjų skyrimo taisyklių, bylų nagrinėjimo tvarkos ir teismo sprendimams priimti reikalingo kvorumo pakeitimai.

Dėl prieštaringų Lenkijos Vyriausybės veiksmų šalyje kilo plataus masto

PiS sprendimai sukėlė protestų bangą.

protestai, sulaukta ir tarptautinės kritikos. Daugelis lenkų, opozicinių partijų ir žmogaus teisių organizacijų kaltino PiS Vyriausybę kenkimu teisinei valstybei ir demokratinėms principams pažeidimais.

Situacija peraugo į konstitucinę krizę, nes teismas (kurio daugumą vis dar sudarė „senieji“ teisėjai) priėmė sprendimus, kuriuos Vyriausybė tiesiog atsisakė pripažinti. Vyriausybė teigė, kad KT veikė nesilaikydama jos priimtų naujų teisės aktų.

ES išreiškė susirūpinimą dėl padėties Lenkijoje, ir Europos Komisija inicijavo tyrimą pagal teisinės valstybės priemonių sistemą. 2017 m. Europos Teisingumo Teismas (ETT) priėmė sprendimą, kuriame nurodė, kad Lenkija turi sustabdyti prieštarigai vertinamą, su teisėjų pensiniu amžiumi susijusių įstatymų taikymą, nes jie gali pakenkti teismų nepriklausomumui.

Toliau vyko teisiniai ginčai tarp Vyriausybės ir KT. Nepaisydamas abejonių dėl savo teisėtumo, KT toliau priiminėjo Vyriausybės politikai prieštaraujančius sprendimus, taip dar labiau gilindamas politinį ir teisinį konfliktą. Tačiau metai po metų pagal rotacijos taisyklės PiS į teismą skirdavo vis naujus teisėjus.

Politinė padėtis Lenkijoje išliko labai susiskaldžiusi – Vyriausybė ir opozicinės partijos, tokios kaip Pilietinė platforma, nuolat kovojo dėl KT, teisminės valdžios ir platesnių demokratijos bei teisinės valstybės klausimų.

Šiuo metu (2023 m.) KT sudaro 15 teisėjų, kuriuos visus paskyrė partija PiS, ir faktiškai KT yra tapęs šios partijos Vyriausybę remiančiu politiniu įrankiu. Pavyzdžiui, ETT priėmė Lenkijai palankią nutartį dėl teisinės valstybės principų. Nieko tokio. KT greitai pripažino teisingumo ministro (priklausančio PiS) prašymą, kuriame KT teigia, kad Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) sprendimai nėra privalomi, nes jie prieštarauja Lenkijos Konstitucijai. Tad galima užduoti klausimą, kurią teisę turėtų taikyti Lenkijos teismai? O kai klausimus oficialiai užduodavo teisėjai, tokiems

nepaklusniems teisėjams būdavo iškeliamos drausminės bylos. Daugelio jų įgaliojimai buvo sustabdyti.

Dabar, 2023 m., teismas yra paralyžiuotas, nes teisėjai (visi paskirti PiS partijos!) pradėjo ginčus dėl KT valdymo. Kadangi jie gali nesurinkti reikiamo kvorumo, nepriima jokių sprendimų. Siekdama išlaisvinti teismo veiklą, partija PiS pasiūlė dar kartą iš dalies pakeisti Konstitucinio Teismo įstatymą – pakeisti jo veiklos principus ir, be kita ko, sumažinti minimalią KT teisėjų kolegijos sudėtį nuo 11 iki 9 teisėjų. Tačiau jiems nepavyko to padaryti. Dabar, po aštuonerių metų PiS valdymo, KT yra paralyžiuotas, neveiksmingas ir stipriai politizuotas. Dėl to sutriko teisės kontrolės sistemos veikla. Krizė tęsiasi...

Pokyčiai Lenkijos teismų sistemoje

PiS Vyriausybė priėmė keletą prieštarigai vertinamą teisės aktų pa-

Vos į valdžią atėjus PiS, valdantieji paskyrė keletą prieštarigai vertinamą KT narių, įskaitant penkis naujus teisėjus.

keitimų, susijusių su Lenkijos teismų sistema. Tarp pakeitimų yra Aukščiausiojo Teismo, Nacionalinės teisėjų tarybos ir teisėjų pensinio amžiaus pakeitimai. Pasak kritikų, šiais pakeitimais buvo siekiama pakenkti teismų nepriklausomumui ir sutelkti valdžią Vyriausybėje.

Vienas labiausiai ginčytinų klausimų buvo teisėjų pensinio amžiaus reforma, kurią įgyvendinus daugelis vyresnio amžiaus teisėjų, įskaitant Aukščiausiojo Teismo teisėjus, būtų buvę priversti išeiti į pensiją. Kritikai reformą vertino kaip būdą pakeisti teisėjus PiS Vyriausybei palankesniais asmenimis.

Dėl šių teisės aktų pakeitimų Lenkijoje kilo plataus masto protestai, piliečiai išėjo į gatves ginti teismų nepriklausomumo. Opozicinės partijos, ypač Pilietinė platforma ir Demokratijos gynimo komitetas (KOD), atliko svarbų vaidmenį telkiant visuomenę priešpriešinimui pokyčiams.

ES išreiškė susirūpinimą dėl teisinės valstybės principų Lenkijoje ir teismų nepriklausomumo. Europos Komisija inicijavo teisinės valstybės priemonių sistemą, o ETT priėmė sprendimus dėl Lenkijos teismų sistemos.

Priėmus naujus teisės aktus, PiS Vyriausybė paskyrė naujus Aukščiausiojo Teismo teisėjus, o kritikai teigė, kad taip buvo bandoma teismų sistemoje turėti lojalius teisėjus. Dėl tokios padėties Lenkijoje kilo daugybė teisinių kovų ir ginčų, o pats Aukščiausiasis Teismas priiminėjo Vyriausybės veiksams prieštaraujančius sprendimus.

Įtampa ir ginčai dėl Lenkijos Aukščiausiojo Teismo nerimsta, o politinių oponentų nuomonės dėl teismų sistemos būklės ir teisinės valstybės principų šalyje išlieka skirtingos. Lenkijos teismų sistemos problemos sukėlė įtampą Lenkijos santykiuose su ES. Bendrija išreiškė

susirūpinimą dėl teisinės valstybės principų Lenkijoje ir inicijavo pažeidimų nagrinėjimo procedūrą.

Apibendrinant galima teigti, kad Lenkijos Aukščiausiasis Teismas tapo pagrindine plačių diskusijų dėl teisinės valstybės principų ir teismų nepriklausomumo Lenkijoje tema. Nuo 2015 m. PiS Vyriausybės veiksmai ir dėl jų kilę protestai, teisinės kovos ir stebėjimas tarptautiniu mastu turėjo reikšmingą įtaką šalies politinei ir teisei padėčiai.

Dabar – žiniasklaidos eilė

Nuo 2015 m., į valdžią atėjus PiS, Lenkijos visuomeninę žiniasklaidą Vyriausybė naudoja propagandai. Tai kelia susirūpinimą. Pasak kritikų, Vyriausybė vis labiau kontroliuoja visuomeninės žiniasklaidos kanalus, dėl to jie kaltinami propaganda ir netenka visuomeninės žiniasklaidos nepriklausomybės. Kadangi tai turėjo didelį poveikį politiniams pokyčiams, norėčiau ▶

► apžvelgti keletą itin svarbių su tuo susijusių įvykių.

Atėjusi į valdžią PiS netrukus pakeitė Žiniasklaidos įstatymą, o tokie pakeitimai leido daryti didesnę politinę įtaką visuomeninėms žiniasklaidos organizacijoms. Buvo numatyta galimybė skirti ir atleisti valstybinių žiniasklaidos priemonių vadovus – tai iškart ir įvyko.

Vyriausybės paskirti į svarbiausias pareigas visuomeninėje žiniasklaidoje, įskaitant nacionalinės televizijos bendrovę TVP ir Lenkijos radiją, asmenys sukėlė abejonių dėl šių žiniasklaidos priemonių nepriklausomumo ir objektyvumo. Pasak kritikų, su PiS glaudžiai susijusiems asmenims buvo patikėtos įtakingos pareigos visuomeninėje žiniasklaidoje.

Pasirodė pranešimų apie Vyriausybės kišimąsi į redakcinius sprendimus, įtarimų dėl cenzūros ir manipuliavimo naujienomis, siekiant užtikrinti, kad jos atitiktų Vyriausybės politinę programą. Tai taip pat liečia ir politinių protestų, opozicinių partijų ir su teisinės valstybės principais susijusių klausimų nušvietimą.

Visuomeninės žiniasklaidos priemonės buvo kaltinamos tuo, kad jų pranešimai buvo aiškiai politiškai šališki, dažnai palankūs Vyriausybei, o opozicijos balsai dažnai buvo paliekami užribyje. Visa tai sulaukė kritikos, kad visuomeninė žiniasklaida tapo propagandine priemone PiS naratyvui skleisti. Visuomeninėse žiniasklaidos organizacijose dirbantys žurnalistai išreiškė susirūpinimą dėl didėjančio spaudimo laikytis Vyriausybės darbotvarkės, o tai, daugelio manymu, kenkia jų redakcinei nepriklausomybei.

Padėtis visuomeninėje žiniasklaidoje turėjo padarinių platesniam Lenkijos žiniasklaidos kontekstui ir kėlė susirūpinimą dėl spaudos laisvės ir nuomonių įvairovės mažėjimo. Lenkija sulaukė tarptautinės kritikos iš tokių organizacijų kaip „Reporteriai be sienų“, „Freedom House“, Europos žurnalistų federacija ir kt. ES taip pat išreiškė susirūpinimą dėl žiniasklaidos laisvės Lenkijoje.

Visuomeninės žiniasklaidos ir propagandos problema tebėra ginčų objektas Lenkijos politikoje. PiS oponentai ir pilietinės visuomenės grupės nenustoja siekti žiniasklaidos nepriklausomumo ir objektyvumo. Dėl tokių pokyčių daugelis komercinių įmonių atsisakė reklamos per visuomeninę televiziją (TVP). Kadangi televizija TVP tapo nuostolinga, Seimas partijos PiS siūlymu nedelsdamas nusprendė paremti TVP iš biudžeto skirdamas 2 mlrd. zlotų (apie 500 mln. eurų) valstybės paramą. Tai kartojosi ir vėliau. Taigi valstybės lėšos atiteko politinei propagandinei televizijai TVP ir buvo panaudotos Vyriausybės propagandai remti. Parlamento opozicija buvo per silpna tokiai situacijai sustabdyti.

Tai lėmė, kad 2020 m. prezidento rinkimai buvo nesąžiningi. A. Duda išrinktas antrajai kadencijai labai nedidele balsų persvara prieš opozicijos kandidatą Rafałą Trzaskowskį. Kadangi TVP yra vienintelė visoje Lenkijoje prieinama žiniasklaidos priemonė (kur komercinėms televizijoms nėra tinkamų dažnių ir dia-

bet kokią pranešimą apie PiS ar jos narių nusikaltimą galima neutralizuoti ir nutraukti bylą. Pasitaikė pavyzdžių, kai net Lenkijos aukščiausiasji kontrolės rūmai (NIK), informuoti apie nusikaltimus, kuriuos galima vykdė PiS nariai, nustatė rimtų pažeidimų, bet visos bylos buvo nutrauktos. Be to, prokuratūra dažnai buvo naudojama prieš opozicijos narius. Vienas garsus Lenkijos advokatas (buvęs Seimo narys ir švietimo ministras) Romanas Giertychas buvo neteisėtai sekamas Lenkijos slaptųjų tarnybų, pasitelkiant specialią sekimo programinę įrangą „Pegasus“, ir net kai tai tapo viešai žinoma ir R. Giertychas apie tai pranešė prokuratūrai, byla vis tiek buvo nutraukta.

Teisingumo ministrui buvo skirtas specialus Teisingumo fondas nusikaltimų aukoms remti. Tačiau su juo buvo elgiamasi kaip su privačiu teisingumo ministro fondu, iš kurio pinigai buvo pervedami įvairiems įtartiniems partijos PiS narių vadovaujamiems fondams. Be to, pažeidžiant visas viešųjų lėšų naudojimo taisykles, fondo lėšos buvo panau-

PiS netrukus pakeitė Žiniasklaidos įstatymą, o tokie pakeitimai leido daryti didesnę politinę įtaką visuomeninėms žiniasklaidos organizacijoms.

pazono), galima daryti išvadą, kad rinkimų rezultatams didelę įtaką turėjo TVP propaganda A. Dudos naudai.

Verta atkreipti dėmesį į tai, ar Lenkijoje ši televizija naudojama kaip Vyriausybės propagandos įrankis, ar kaip įvairios ir nepriklausomos žurnalistikos platforma. Skirtingi požiūriai šiuo klausimu atspindi politinius nesutarimus ir ginčus dėl žiniasklaidos laisvės šalyje.

Kiti pažeidimai

Tik trumpas pavyzdys – partija PiS paskatino priimti prokuratūros nepriklausomumą ribojančias nuostatas. Atsitiko taip, kad teisingumo ministras tapo generaliniu prokuroru. Taip visiška prokuratūrų kontrolė atiteko partijai PiS. Nuo tada

dotos programinei įrangai „Pegasus“ įsigyti. Be jokios kontrolės. Be jokios atsakomybės.

2020 m. prasidėjus COVID-19 pandemijai, buvo suplanuoti prezidento rinkimai. Kadangi dėl pandemijos nebuvo galima surengti eilinių rinkimų, PiS pasiūlė balsavimo rinkimuose vokais idėją. Šis būdas prieštaravo visiems įstatymams ir rinkimų kodeksui. Lenkijos paštui buvo pavesta rinkti rinkėjų duomenis, kad rinkimai galėtų vykti per Lenkijos paštą. Sąrašams ir vokams spausdinti išleista apie 70 mln. zlotų (apie 17 mln. eurų), bet idėja galiausiai žlugo. PiS atsisakė šio sumanymo, tačiau niekas dėl šios veiklos nebuvo pripažintas kaltu. Vėlgį valstybės lėšos buvo švaistomos be jokios atsakomybės.

Lenkija – tai Europa.

Dėl galimybės kreiptis į teismą, kai partija PiS pradėjo „reformas“ Lenkijos teismų sistemoje, ne vienas nepriklausomos žiniasklaidos ir užsienio žiniasklaidos kanalas nušvietė šių reformų rezultatus. Todėl daugelis netinkamai paskirtų teisėjų priimtų sprendimų ir nutarčių neturėtų būti teisiškai privalomos. Daugeliu atvejų užsienio teismai atsisakė vykdyti Lenkijos teismo sprendimus ir išduoti įtariamus asmenis, remdamiesi tuo, kad teismo procesas Lenkijoje gali būti nesąžiningas. Tokia padėtis yra pražūtinga Lenkijos teismų sistemai ir jos pripažinimui.

Teigdamą, kad reikia tolesnių „reformų“, partija PiS priėmė keletą įstatymų, kuriais buvo siekiama griežtai formalizuoti teismo procesus. Todėl vis daugiau bylų buvo atmetama dėl įvairių formalumų trūkumo. Tai griežtai prieštarauja tam, ką PiS, kaip populistinė partija, teigė iki 2015 m., vadovaudamasi

šūkiu „reformuoti“ teismų sistemą taip, kad ji taptų veiksmingesnė piliečiams. Iš tiesų susiklostė visiškai priešinga situacija, dėl kurios užsietis bylų nagrinėjimas, o klientai ir advokatai (įskaitant mane) yra visiškai nusivylę.

Išvada

Kadangi neįmanoma apžvelgti visko, kas įvyko nuo 2015 m., turėtume sutelkti dėmesį į ateitį ir tam tikras išvadas, kurias padarėme po šių įvykių. Visų pirma, norėčiau akcentuoti, kad dėl visų šių veiksmų vyko protestai, kuriuos labai palaikė nepriklausomi advokatai ir laisva žiniasklaida, siekdami, kad piliečiai suprastų jiems gresiančias pasekmes.

Deja, patirtis rodo, kad advokatai negali tik stebėti įvykių ir neįsiimti jokių veiksmų. Turime būti aktyvūs ir priimti atsakomybę už visuomenės teisinį švietimą. Kas, jei ne mes? Daugybė Lenkijos advokatų ir jų padėjėjų veiksmų (daly-

vavimas žiniasklaidoje, straipsniai, Advokatų tarybos nutarimai, nuomonės, pateikiamos *amicus curiae*, teismų pareiškimai ir pozicijos) padėjo geriau suprasti, kas vyksta. Būdami advokatais, mes turime priimti atsakomybę ir paaiškinti klientams ar studentams, kas vyksta ir ką reikėtų keisti.

Antra, demokratija Lenkijoje įrodė, kad net ir gera sistema gali būti pakeista ir sugriauta, vienai partijai perėmus visą valdžią. Tai kelia realią grėsmę kitoms šalims ir jurisdikcijoms. Jei naujas įstatymas gali būti priimtas per 36 (!) valandas (įskaitant jo siūlymą, svarstymus, viešas „konsultacijas“, balsavimą Seime, balsavimą Senate ir prezidento pasirašymą, o tada – greitą paskelbimą Teisės aktų leidinyje), reikėtų suvokti visus galimus pavojus. Tokio įstatymo priėmimas yra gryna fikcija, nes dauguma parlamento narių net neturėjo galimybės susipažinti su tuo, už ką balsavo.

Ar galima laukti sėkmingos pabaigos?

2023 m. spalio 15 d. Lenkijoje įvyko nauji Seimo rinkimai. Populistai gavo 194 vietas 460 vietų parlamente ir 34 vietas Senate (iš 100). Jie laimėjo (kaip partija pasiekė geriausią rezultatą), tačiau kartu pralaimėjo, nes susiformavusi opozicija gavo 248 vietas Seime ir 61 vietą Senate. Kyla klausimas, kiek laiko prireiks viskam sutvarkyti, ir ką prezidentas A. Duda (PiS narys) ketina blokuoti dėl politinių interesų? Patamsime... ■

B. Grohmanas

■ Advokatas, Lenkijos nacionalinės advokatų tarybos pirmininko pavaduotojas, Lenkijos delegacijos CCBE (Europos advokatūrų ir teisininkų draugijų taryboje) narys. Advokatų kontoros „Grohman Law Firm“ įkūrėjas, nuo 2000 m. – Varšuvos advokatų asociacijos narys. Nuo 2007 m. Lenkijos nacionalinės advokatų tarybos narys, 2021–2022 m. generalinis sekretorius, 2013–2016 m. Lenkijos nacionalinės advokatų tarybos sekretoriaus pavaduotojas. 2013 m. apdovanotas nusipelnusio advokato ženklu. Daugiausia praktikoja civilinės ir komercinės teisės srityje.

TEISĖS Į GYNYBĄ RIBOJIMAI

Kai demokratija tyliai atsitraukia...

Arba nenuilstamos pastangos siekiant policinės valstybės...

Paulius GRICIŪNAS

Lietuvos advokatūros Advokatų tarybos sekretorius

2010 m. spalio 5 d. tuometė prezidentė Dalia Grybauskaitė pasirašė dekretą, kuriuo Seimui pateiktė tuo metu galiojusio Operatyvinės veiklos įstatymo pataisų projektą (toliau – Projektą). Šiomis pataisomis buvo siekiama leisti operatyvinio (t. y. taikant slaptus sekimo veiksmus ir priemones prieš asmenis) tyrimo metu surinktą informaciją išslaptinti ir panaudoti ją *bet kuriam* drausminiam, tarnybiniam ar administraciniam nusižengimui tirti.

Reiktų pamėginti dar kartą įsiskaityti ir suvokti – *bet kuriam* drausminiam, tarnybiniam ar administraciniam nusižengimui tirti. Ką tai reiškia? Ogi tai, kad, pavyzdžiui, jeigu vykdant (tuometę) operatyvinę veiklą prieš organizuotą nusikaltamą grupę slapta sekant atsitiktinai užfiksuotas kokio nors prašaliečio Kelių eismo taisyklių pažeidimas (pavyzdžiui, gatvės perėjimas neleistinoje vietoje), slaptaifikuoto vaizdo medžiaga galėtų būti panaudota net ir tokiam pažeidimui tirti. Kalbant paprasčiau, tai – siekis konstruoti policinę valstybę, net nemėginant to kaip nors pridengti. Simboliška (o gal ir atsitiktinumas), kad praėjus dviem savaitėms nuo šio dekreto pasirašymo D. Grybauskaitė nuvyko į Minską atsakomojo vizito pas tuometį Baltarusijos prezidentą Aliksandrą Lukašenką.

Be savo kraštutinai antidemokratiško požiūrio, šis Projektas, vertintina, simbolizavo ir tuomečio politinio elito paklusnumą S. Daukanto aikštės rūmams. Kaip rodo Projekto aiškinamasis raštas, lyderystė rengiant Projektą priklausė Teisingumo ministerijai (ministras Remigijus Šimašius). Netrukus Projektas buvo pateiktas neeiliniame Seimo posėdyje. Paprašius Vyriausybės išvados, Projektui, suprantama, be jokių pastabų buvo pritarta, o tokia pozicija buvo suformuota Teisingumo ministerijos, t. y. Projektą *de facto* rengusios institucijos. Projektui netrukus buvo vienbalsiai pritarta Seimo papildomuose Teisės ir teisėtvarkos (pirmininkas Stasys Šedbaras) bei Valstybės valdymo ir savivaldybių reikalų

(pirmininkas Vytautas Kurpuvesas) komitetuose.

Dėl Projekto Seimo kanceliarijos Teisės departamentas (direktorius Andrius Kabišaitis) tepateikė keletą nereikšmingų redakcinių pastabų. Tačiau Projektas iš esmės pakito pagrindiniame Nacionalinio saugumo ir gynybos komitete, tikėtina, ir dėl (skirtingai nei Seimo kanceliarijos Teisės departamento) kritiškų Teisės instituto ir Europos teisės departamento ekspertų pateiktų pastabų. Svarstant visuotiniam operatyvinės veiklos metu surinktos medžiagos panaudojimui nebuvo plačiai atvertos durys, tačiau slapta sekant surinktą informaciją leista panaudoti korupcijos požymių turinčiame tarnybinio (drausminio) nusižengimo tyrime. Seimas tokį pasiūlymą 2011 m. balandžio 28 d. ypatingos skubos tvarka priėmė net 88 parlamentarų balsais (nesant nei balsų „prieš“, nei susilaikiusių). Ir nors galutinis rezultatas nebuvo toks, kokio tikėtasi pateikiant Projektą, vis dėlto tai buvo aiškus žingsnis valstybės valdymo „slaptųjų pažymų“ kryptimi, nes tik 2010 m. liepos 20 d. buvo įsigaliojęs kitas Operatyvinės veiklos įstatymo pakeitimas, numatantis, kad išlaptinta operatyvinė informacija teikiama Respublikos Prezidentui. Ironiška, tačiau ir pastarojo pakeitimo iniciatorė (neabejotinai „savarankiška“) buvo Teisingumo ministerija.

Šių įvykių, vykusių kiek daugiau nei prieš dešimt metų, apžvalga yra naudinga įvertinant vėlesnius įvykius ir jų kontekstą.

KT sprendimas kelia klausimų

Minėta Operatyvinės veiklos įstatymo nuostata buvo perkelta į naujo įvaizdžio (tačiau tikrai ne turinio) Kriminalinės žvalgybos įstatymo, įsigaliojusio 2012 m. spalio 2 d., 19 straipsnio 3 dalį. Nuostata savo esme nuo „operatyvinės“ versijos nepakito, tačiau papildomai buvo įvestas prokuroro sutikimas panaudoti (dabar jau) kriminalinės žvalgybos medžiagą tarnybiniams nusižengimams tirti.

Šios nuostatos atitiktis profesionaliems teisininkams, akivaizdu, negalėjo nekelti abejonių, kurios galiausiai formalizavosi dviejų administracinių teismų prašymais Konstituciniam Teismui (KT) įvertinti Kriminalinės žvalgybos įstatymo 19 straipsnio 3 dalies atitiktį Konstitucijai. KT (pirmininkas Dainius Žalimas, kandidatu į KT teisėjus teiktas D. Grybauskaitės) net 117 lapų nutarimą paskelbė 2019 m. balandžio 18 d.

Suprantama, kad tokios apimties nutarimo bent kiek išsamesnei analizei reiktų daug platesnio aptarimo, tačiau verta atkreipti dėmesį bent į keletą aspektų. Pirmasis būtų procesinis pastebėjimas. Šioje konstitucinės justicijos byloje kaip specialistai buvo apklausti penketas teisėsaugininkų. Taip pat gautos Vidaus reikalų ministerijos, Teisingumo ministerijos ir trijų teisėsaugos institucijų –

KT net neužsimerinama apie privataus gyvenimo sritis, kuriose kriminalinė žvalgyba gali būti taikoma išskirtinai tik kovai su nusikalstamumu, nors tokios konstitucinės jurisprudencijos pamatai įtvirtinti dar 2002 m. spalio 23 d. nutarime.

Generalinės prokuratūros, Specialiųjų tyrimų tarnybos ir Valstybės saugumo departamento – rašytinės nuomonės. Matyti, kad specialiųjų žinių, susijusių su kriminaline žvalgyba, pateikimas KT buvo daugiau negu pakankamas. Tačiau neatrodo, kad KT būtų buvę tikslinga išklausti, pavyzdžiui, žmogaus teises ginančias organizacijas ar ekspertus. Be kita ko, ir dėl pamatinių kriminalinės žvalgybos ir žmogaus teisių santykio aspektų. Tačiau, kaip nutarime pabrėžė KT, informacijos rinkimas Kriminalinės žvalgybos įstatyme nustatytais būdais ir techninėmis priemonėmis, taip pat tokių priemonių sankcionavimo bei taikymo klausimai nebuvo šios bylos tyrimo dalykas.

KT 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime pabrėžė, kad „Konstitucija – anti-mažoritarinis aktas; ji gina individą“. Tačiau tai, kas buvo nustatyta KT 2019 m. balandžio 18 d. nutarime, tenka pripažinti, išsiskyrė net ir iš

pastarojo laikotarpio „pertekliniu santūrumu“ asmens teisių suvaržymams pasižyminčios konstitucinės jurisprudencijos. Vis dėlto labiausiai nustebino, kad nebuvo *nė vienos* atsikirosios teisėjo nuomonės. Taigi pamėginsime itin glaustai apžvelgti, ką nusprendė KT:

- **pirma**, plečiamai išaiškinama privataus gyvenimo samprata, ir tai neabejotinai yra pozityvu, tačiau tam skirtas tik vienas lapas. Deja, tai – bene vienintelis teigiamas šio nutarimo aspektas;
- **antra**, net neužsimerinama apie privataus gyvenimo sritis, kuriose kriminalinė žvalgyba gali būti taikoma išskirtinai tik kovai su nusikalstamumu, nors tokios konstitucinės jurisprudencijos pamatai buvo įtvirtinti dar 2002 m. spalio 23 d. nutarime;

- **trečia**, dar 2003 m. kovo 24 d. nutarimo nuostata, kad privataus gyvenimo apsaugos negali tikėtis asmuo, padaręs *nusikalstamą veiklą*, 2019 m. balandžio 18 d. nutarime keičia fundamentaliai platesnė formuluoatė: *nusikalstama ar kita teisei priešinga veika, neteisėti veiksmai*;
- **ketvirta**, tai lemia, kad „*privataus gyvenimo apsaugos ribų nelieka*“ (tiksliai citata) net ir tais atvejais, kai asmuo ne nusikalstamais veiksmais, o „*kitaip*“ pažeidžia teisės saugomus interesus. Atkreipkite dėmesį, kad ne privataus gyvenimo apsaugos ribos proporcingai (nuosekliai) mažėja, priklausomai nuo asmens veikos pavojingumo. Ribų tiesiog nelieka iš karto. Nepriklausomai nuo veikos pavojingumo. Tad nelieka ir asmens privataus gyvenimo apsaugos bei kitų konstitucinių vertybių pusiausvyros vertinimo; ▶

- **penkta**, dėl to slaptais kriminalinės žvalgybos veiksmais informaciją galima rinkti ir panaudoti ne tik baudžiamosios justicijos, tačiau ir *kitais teisėtais tikslais*, jeigu tik tai nustatyta įstatymu;
- **šešta**, nepriklausomai nuo slaptais kriminalinės žvalgybos veiksmais sekamo asmens, kriminalinės žvalgybos informacija gali būti panaudota prieš bet kurį kitą asmenį.

Tai reiškia, jog KT iš esmės nusprendė, kad slaptais kriminalinės žvalgybos veiksmais informaciją apie asmenį galima rinkti ne tik kovai su nusikalstamumu, tačiau ir bet kuriais kitais įstatymuose numatytais tikslais, tvarka ir sąlygomis. Pakanka atitikti tik vienintelį formalųjį kriterijų – įstatymo, kaip teisės akto formos, reikalavimą. Todėl, jeigu tai nustatyta įstatymu (pagal formą), tokios slapta surinkto informacijos panaudojimas būtų galimas visais atvejais. Argi ne būtent tokių tikslų ir buvo siekiama minėtame prezidentės pateiktame Projekte?

KT tiriamo teisinio reguliavimo vertinimui netaikė konstitucinio proporcingumo principo ir nevykdė skirtingų konstitucinių vertybių pusiausvyros vertinimo. KT tik delegavo interesų pusiausvyrą vykdyti ordinariniams teismams kiekvienoje individualioje byloje. Paminėtina, kad KT dar 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimu yra nustatęs, jog oficiali konstitucinė doktrina savo turiniu saisto ir bendrosios kompetencijos bei specializuotus teismus. Tad kaip ordinarinis teismas galėtų vykdyti kokį nors pusiausvyros vertinimą, jeigu konstitucinėje doktrinoje įtvirtintas nedviprasmiškas tokio vertinimo kriterijus – „ribų nelieka“, – klausimas tikrai ne iš lengvųjų.

Europos teismų sprendimai – skirtingi

Po KT 2019 m. balandžio 18 d. nutarimo dar buvo likę vilties, kad kriminalinės žvalgybos metu surinktos informacijos panaudojimo klausimas pakartotinai iškils Europos Žmogaus Teisių Teisme (EŽTT). Taip netrukus ir atsitiko byloje *Ado-*

maitis prieš Lietuvą (Nr. 14833/18). Šios bylos fabula yra tokia. Gavus informacijos, kad vienos laisvės atėmimo vietos direktorius galimai už piniginių atlygį suteikia nuteistiesiems geresnes sąlygas, jis buvo slapta sekamas (įranga sumontuota darbo kabinete, kontroliuojami telefoniniai pokalbiai) ištisus 12 mėnesių (t. y. pagal aplinkybes maksimaliai leistiną terminą). Pirminė informacija per visus metus trukusį slaptą sekimą nepasitvirtino. Tačiau dėl slapto sekimo paaiškėjo, kad direktorius be viešųjų pirkimų sudarė sutartį su telekomunikacijų bendrove ir gavo keturis abonentų numerius, kuriuos perdavė artimiems giminaičiams, be to, naudojosi tarnybiniu automobiliu ne tarnybos tikslais. Dėl to jis buvo atleistas iš pareigų konstatavus jo padarytus tarnybinius pažeidimus.

Vis dėlto EŽTT 2022 m. nustatė, kad Europos žmogaus teisių konvencijos (EŽTK) 6 straipsnis (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą) ir 8 straipsnis (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą) nebuvo pažeisti. Glaustai EŽTT sprendi-

Paminėtina, jog EŽTT sprendime ne kartą akcentuota, kad kriminalinės žvalgybos informacijos panaudojimo atitiktis Konstitucijai yra įvertinta KT. Galima tik svarstyti, ar reikšmės šiam EŽTT sprendimui neturėjo dar 2011 m. EŽTT priimto sprendimo *Paksas prieš Lietuvą* įgyvendinimas, lėmęs nesuderinamumą su konstitucine jurisprudencija ir dėl to – Konstitucijos pataisų poreikį.

Vis dėlto žmogaus teisių požiūriu ypač svarbi buvo teisėjos Pauliine Koskelo iš dalies prieštaraujanti nuomonė. Ji nesutiko, kad nėra EŽTK 8 straipsnio pažeidimo. Teisėja atkreipė dėmesį, jog vien to, kad kriminalinės žvalgybos veiksmai buvo sankcionuoti teisėtai, nepakanka vertinti tolesnio panaudojimo tikslus. Be to, teisėja suabejojo, ar nacionaliniai teismai tinkamai įvertino kriminalinės žvalgybos veiksmais surinktos informacijos panaudojimo būtinumą ir proporcingumą, be kita ko, ir dėl to, kad tiek mobiliojo ryšio abonentų perdavimas, tiek tarnybiniu automobiliu panaudojimas ne tarnybos tikslais galėjo būti nustatytas ir kitomis priemonėmis.

KT nustatė, kad slapta sekant gautus duomenis, tiriant mažiau pavojingas veikas negu nusikaltimai, iš esmės galima naudoti visada. O TT išaiškino, kad to niekada negalima daryti.

mo logika buvo tokia. Pirma, prieš pareiškėją buvo panaudota tik išslaptinta kriminalinės žvalgybos informacija, ir jis bei jo advokatas su šia informacija galėjo susipažinti. Antra, ir nacionaliniai teismai pareiškėjo byloje rėmėsi tik išslaptinta informacija. Trečia, kriminalinės žvalgybos veiksmai prieš pareiškėją buvo sankcionuoti teismo. Ketvirta, kriminalinės žvalgybos informacijos panaudojimas tiriant tarnybinius nusižengimus yra nustatytas įstatymu, o tai yra skirtumas nuo situacijos byloje *Karabeyoğlu prieš Turkiją*. Galiausiai, penkta, nacionalinio įstatymo, numatančio kriminalinės žvalgybos informacijos panaudojimą tarnybinių nusižengimų tyrime atitiktį Konstitucijai patvirtino KT.

Taip pat teisėja P. Koskelo pabrėžė, kad pokalbių turinio kontrolė yra itin ribojanti asmens privatumą gyvenimą priemonė. Todėl tokios informacijos panaudojimas kitais (t. y. tarnybinių nusižengimų tyrimo) tikslais negu tais, kurie buvo sankcionuoti teismo, kelia abejonių. Taip yra dėl to, kad tie kiti (t. y. tarnybinių nusižengimų tyrimo) tikslai patys savaime niekaip negalėtų būti pagrindas teismui sankcionuoti slaptus kriminalinės žvalgybos veiksmus. Deja, kaip ir minėta, teisėjos P. Koskelo iš dalies prieštaraujanti nuomonė tebuvo vieno iš penkių teisėjų pozicija.

Kriminalinės žvalgybos reglamentavimas (netiesiogiai) tapo įvertintas ir kito supranacionalinio teismo –

ES Teisingumo Teismo (TT). Jis 2023 m. rugsėjį po Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo (LVAT) kreipimosi byloje C-162/22 priėmė sprendimą dėl E. privatumo direktyvos (2002/58) nuostatų išaiškinimo. TT, aiškindamas E. privatumo direktyvą, be jokių išlygų ar sąlygų nustatė, kad kovai su sunkiais nusikaltimais teisėsaugos elektroniniais ryšiais perimtus asmens duomenis naudoti tiriant korupcinius tarnybinius nusižengimus draudžiama pagal ES teisę. Kalbant paprasčiau, nustatė absoliutų ir besąlyginį draudimą. Kitaip tariant, KT nustatė, kad slapta sekant gautus duomenis, tiriant mažiau pavojingas veikas negu nusikaltimai, iš esmės galima naudoti *visada*. O TT išaiškino, kad to *niekada* negalima daryti.

Taigi kas įvyko? Pirma, KT priimdamas 2019 m. balandžio 18 d. nutarimą vertindamas ES teisės kontekstą apžvelgė, tiesa, gana paviršutiniškai, tik Teisėsaugos direktyvą (2016/680) ir Bendrąjį

asmens duomenų apsaugos reglamentą (2016/679), tačiau visiškai neįvertino E. privatumo direktyvos konteksto. Jeigu labai trumpai, E. privatumo direktyva numato tam tikrų privatumo išimčių galimybę. Tokios išimtys yra pokalbių turinio, žinučių, elektroninių laiškų ir kitokio susižinojimo klausymasis, įrašymas, stebėjimas ar perėmimas ir su tokiu susižinojimu susiję šrauto duomenys. Tad, manytina, labai reikšminga slaptų kriminalinės žvalgybos veiksmų dalis ir apimtis. Tačiau minėtos privatumo išimtys pagal E. privatumo direktyvą yra leidžiamos tik nacionalinio saugumo arba kovos su nusikaltimais tikslais. Taip LVAT iškilo klausimas, ar Kriminalinės žvalgybos įstatymo 19 straipsnio 3 dalis, leidžianti kriminalinės žvalgybos metu surinktą informaciją panaudoti tarnybiniams nusižengimams tirti (tad kitiems tikslams, negu nustatyta direktyvoje), atitinka E. privatumo direkty-

vos nuostatas. Todėl LVAT kreipėsi į TT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą. LVAT pabrėžė, kad nei KT 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas, nei EŽTT sprendimas *Adomaitis prieš Lietuvą* nevertino E. privatumo direktyvos įtakos.

TT pabrėžė, kad E. privatumo direktyva leidžia privatumo apsaugos išimtis tik jeigu tai būtina ir proporcinga. Leidžiamų privatumo išimčių pagrindai turi savo hierarchiją: aukščiausiai – nacionalinis saugumas, antras ir paskutinis – kova su sunkiais nusikaltimais. Tik šios išimtys gali pateisinti didelius ES Chartijos 7 straipsnio (teisė į privatų ir šeimos gyvenimą) ir 8 straipsnio (asmens duomenų apsauga) suvaržymus. Tik šių išimčių tikslų svarba viršija privatumo apsaugą. Skirtingai nei šios išimtys, kova su korupcija nėra aukštesnis interesas už privatumo apsaugą. Todėl duomenys, skirti kovoti su sunkiais nusikaltimais, negali būti perduoti kitoms institucijoms ▶

ir naudojami kitais tikslais. Atitinkamai Kriminalinės žvalgybos įstatymo 19 straipsnio 3 dalies reglamentavimas „faktiškai ir griežtai“ neatitinka E. privatumo direktyvoje nustatyto tikslo persekioti už nusišalstamas veikas. Tokio sprendimo argumentams pagrįsti ir išdėstyti TT pakako ir 10 lapų. Kaip reikėtų vertinti šį TT sprendimą? Jeigu trumpai – tik kaip puikų koncentruotos jurisprudencijos, užtikrinančios realią, o ne nominalią žmogaus teisių apsaugą, pavyzdį.

Tačiau ar TT sudėjo visus taškus ant „i“? Vertintina, kad dar ne. Kaip ir minėta, E. privatumo direktyva veikia labai dideliame kriminalinės žvalgybos priemonių lauke. Tačiau tikrai ne visame. Dar lieka Teisės saugos direktyva, reguliuojanti sritį, kurioje kriminalinės žvalgybos institucijos veikia tiesiogiai (t. y. surenka duomenis ne iš telekomunikacijų ryšių). Tai būtų tokie slaptojo sekimo metodai, kaip slaptas pateikimas į patalpas, slaptas dokumentų paėmimas, vaizdo bei garso įrašymo priemonių sumontavimas patalpose, išilaužimai į elektroninius įrenginius (telefonus, planšetes, kompiuterius ar pan.), fizinis sekimas, įvairių GPS daviklių sumontavimas, masinis duomenų rinkimas, be kita ko, ir vaizdo stebėjimo kamerų, greičio matuoklių būdu, veido atpažinimo ir kita biometrikos technologija, sąskaitų bankuose kontrolė ir pan. Kaip matyti, priemonių arsenalas nepaprastai platus ir ypač agresyviai ribojantis teises ir laisves. O jeigu kalbame tik apie Lietuvą, tai ir visiškai netinkamai reglamentuotas, o dar tiksliau – iš esmės nereglamentuotas įstatymo lygmeniu. Tad nereikėtų nė kiek abejoti, kad teisės saugos institucijos ir toliau nepraras noro mėginti panaudoti bent Teisės saugos direktyvos srityje surinktus duomenis tarnybiniams pažeidimams tirti.

Be kita ko, ir dėl to, kad TT generalinis advokatas Manuelis Camposas Sánchezas-Bordona savo išvadoje pasiūlė, kad Teisės saugos direktyvos srityje surinkti asmens duomenys vis dėlto galėtų būti pa-

naudoti tiriant tarnybinius nusižengimus. Kaip vieną argumentų generalinis advokatas naudoja tą patį EŽTT *Adomaitis prieš Lietuvą* sprendimą. Vertintina, kad tai yra abejotinas siūlymas. Pirma, kaip jau minėta, *Adomaitis prieš Lietuvą* fabula susijusi ir su elektroninių ryšių kontrole, tad E. privatumo direktyvos sritimi, o dėl jos jau nedviprasmiškai aiškiai pasisakė TT. Antra, kur kas fundamentalesnis argumentas būtų, kad generalinis advokatas siūlytų įvesti skirtingus Chartijos garantijų standartus, priklausomai nuo to, kuri ES teisės priemonė bus naudojama – E. privatumo ar Teisės saugos direktyva. Toks požiūris neatitinka nei lygybės principo, nei EŽTT teisėjos P. Koskelo logikos, kad informacija, kuriai surinkti reikia teismo sankcijos, negali būti toliau naudojama tokiais tikslais, dėl kurių teismo sankcija nėra galima. Trečia, vertintina, kad Teisės saugos direktyvos priemonės laikytinos dar labiau ribojančiomis (t. y. vykdančiomis intervenciją) asmens privatumą negu kad ir tokia itin ribojanti priemonė kaip pokalbių turinio kontrolė, kas, kaip minėta, patenka į E. privatumo direktyvos sritį. Todėl toks generalinio advokato požiūris *de facto* lemtų, kad telefoninio pokalbio klausymas per telekomunikacijų

operatorius negalėtų būti naudojamas tarnybiniam nusižengimui tirti, tačiau „Pegasus“ ar panašios programos veikimo būdu perimtas pokalbis jau galėtų būti panaudojamas. TT šiuo klausimu minėtame sprendime nepasisakė. Manytina, dėl to, kad LVAT tiesiogiai to neklausė.

O kas toliau?

Sunku atsakyti, ko laukti, tačiau galima mėginti svarstyti. Po TT sprendimo Lietuvos teismams neišvengiamai kils dilema, kurį žmogaus teisių apsaugos standartą pasirinkti: KT, EŽTT ar TT? Lieka tikėtis, kad prioritetas bus teikiamas žmogaus teisių apsaugai, o šiuo atveju – ir ES teisės pirmenybei. Antras kur kas sudėtingesnis klausimas – ką darys pats KT, jeigu ši kriminalinės žvalgybos tema tiesiogiai ar netiesiogiai vėl iškils KT? Vėlgi telieka tikėtis, kad visateisio Lietuvos dalyvavimo ES imperatyvas, paminėtas ir KT 2019 m. balandžio 18 d. nutarime, taps pagrindu reikšmingai reinterpretuoti konstitucinę doktriną. Tačiau trečias ir bene svarbiausias klausimas – o kas bus su Kriminalinės žvalgybos įstatymo 19 straipsnio 3 dalies nuostata? Jeigu reikėtų spėti, tikėtina, kad artimiausiu metu, deja, nieko. Taip jau susiklos-

Simbolinis ir šiltas susitikimas.

tė, kad asmens privataus gyvenimo apsauga, kaip ir teisė į gynybą, Lietuvoje turbūt niekada nepriklausė ir šiuo metu akivaizdžiai nepriklauso „populiarioms“, t. y. plačiai nevyriausybinų organizacijų ginamoms, žmogaus teisėms.

Paminėtina, kad Seime yra Seimo valdybos sudarytos darbo grupės (vadovas – S. Šedbaras) parengtas Kriminalinės žvalgybos įstatymo „naujos redakcijos“ projektas (Nr. XIVP-1377(2)). Šis projektas yra perėjęs visas svarstymo stadijas Teisės ir teisėtvarkos komitete (pirmininkas – S. Šedbaras), tačiau Seime svarstant 2023 m. kovo 28 d. jam nebuvo pritarta. Viso šio „naujos redakcijos“ projekto, parengto menamo dialogo būdu, neverta net aptarti, pakaktų pažvelgti į tą pačią 19 straipsnio 3 dalį (projekte – 19 straipsnio 5 dalį). „Naujos redakcijos“ nuostatoje kriminalinės žvalgybos informaciją siūloma leisti naudoti ne tik tarnybinių nusižengimų, susijusių su korupcija, tačiau jau ir daugelyje kitų sričių: turto tyrimui dėl civilinio turto konfiskavimo atlikti; tiriant pažeidimus finansų sistemai, konkurencijos pažeidimus, viešųjų pirkimų pažeidimus, politinių organizacijų, analitikos centrų ir politinių kampanijų veiklos ar finansavimo pažeidimus. Turbūt jau jokių komentarų čia nebereikia.

Pabaigoje keletas minčių. Galima tiesiog nesikišti arba matyti ir pratylėti, arba paprasčiausiai apsimesti naiviems ir manyti, kad antidemokratiniai procesai, vykstantys Vengrijoje, Lenkijoje, taip pat beprasidedantys Rumunijoje, Bulgarijoje, Slovakijoje ar Kroatijoje, kažkokiu stebuklingu būdu Lietuvą aplenks. Kaip galima ir apsimesti, kad prezidentės D. Grybauskaitės 2010 m. dekretas, siūlantis projektu „plačiai atverti duris“ operatyvinės veiklos medžiagos panaudojimui ir tokį pat tikslą po trylikos turintis „naujos redakcijos“ Kriminalinės žvalgybos įstatymo projektas tėra visiškas sutapimas. Kad Teisingumo ministerijos 2010 m. parengtas projektas teikti operatyvinę informaciją valstybės vadovams ir „naujos redakci-

jos“ Kriminalinės žvalgybos įstatymo projekte buvusi dar „dosnesnė“ nuostata (kuri, be kita ko, ne be Lietuvos advokatūros kritikos ir dėl jos kilusio pasipiktinimo žiniasklaidoje buvo pakeista), taip pat tėra atsitiktinis sutapimas.

O kas daugiau, jeigu ne sutapimas? Nejaugi tai – teisėsaugos institucijų, turinčių milžiniškas nematomas galias demokratinėms (o gal ir teisminėms) institucijoms, veiklos pasekmė? Veikiant ne demokratiškai ir atvirai, o sau įprastais ir itin efektyviais „operatyviniais“ būdais? Veikiant slaptų pažymų metodais ir neleidžiant suabejoti šių pažymų įtaka bet kieno karjerai ar reputacijai? Už uždarų durų. Siaurame rate. Konfidencialiai ką nors pasakant, užuominomis ką nors primenant. O kažką nuovokiai užmirštant ar nutylint, vėliau to paties tikintis ir jų pačių atžvilgiu. Nuosekliomis, tikslingomis, kantriomis ir ilgalaikėmis

Kaip reikėtų vertinti šį TT sprendimą? Jeigu trumpai – tik kaip puikų koncentruotos jurisprudencijos, užtikrinančios realią, o ne nominalią žmogaus teisių apsaugą, pavyzdį.

pastangomis siekiant turėti realią, tačiau viešumoje nematomą įtaką valstybei ir jos demokratinėms procesams.

Nors būtų daug patogiau manyti, kad akivaizdžiai dominuojantis slaptojo sekimo veiksmų prioritetas valstybėje prieš asmenų teisę į privatumo apsaugą tėra ne sisteminiai, o tik nelemti, atsitiktiniai ir pavieniai sutapimai. Ir pratylėti taip pat būtų daug paprasčiau. Turbūt ir daug naudingiau. O galbūt net ir saugiau. Nes nuolankumas, paklusnumas ir prisitaikėliškumas yra pagirtinos bei jungiančios „vertybės“ toje antidemokratinėje aplinkoje. Ir priešingai. Atvirumas, skaidrumas, tiesus žodis, teisės viršenybė ir demokratinė atskaitomybė tai sąrangai yra „blogis“, kurio siekiama išvengti visais būdais.

Tačiau ar būtų priemonių šešėlinei teisėsaugos įtakai šalinti? Viena reikšmiškai taip. Tokios priemonės

yra gana paprastos, tačiau kartu itin sudėtingai įgyvendinamos aplinkoje, kurioje demokratija jau tyliai atsitraukia. Tad vis dėlto, jeigu tokios priemonės yra įmanomos, kokios jos galėtų būti?

Pirma, būtina iš esmės užkirsti kelią antidemokratinėi aplinkai paveikti demokratinio valdymo procesus. Pradžioje tam pakaktų įpareigoti teisėsaugos institucijas baigus slapta sekti ir nebesant grėsmės tyrimo sėkmei informuoti piliečius apie jų atžvilgiu taikytas slaptojo sekimo priemones ir taip įtvirtinti institucijų tiesioginę atskaitomybę valstybės piliečiams. Žengus tokį žingsnį netektų prasmės visokie „juodieji sąrašai“ ar pažymos „pagal poreikį“. O piliečiai įgytų antidemokratinės jėgos labiausiai gąsdinantį įrankį – galimybę savo teises ginti teisme.

Antra, ne mažiau svarbu nustoti apsimestinėti, kad už visų šių tariamai atsitiktinių procesų dešimtmečius

stovi tik abstrakčios beveidės valstybės institucijos, kolegialūs dariniai, o ne labai konkretūs ir įtakingi asmenys. Atvirai įvardijant konkrečius veikiančiuosius asmenis, kai kurie teisėkūros ar instituciniai procesai taptų matomi ir suvokiami visiškai kitaip. Atviras žodis apie teisėsaugos institucijoms sukurtas šiltnamio sąlygas nusigręžiant nuo piliečių laisvių apsaugos verčia šias institucijas jaustis itin nejaukiai. Tad būtina išdrįsti kalbėti atvirai. Sunki bus tik pradžia.

Vis dėlto principingai pažvelgti į teisėsaugos institucijų veiklą visų pirmaisia išdrįsti turėtų demokratiškai išrinkti Tautos atstovai – Seimo nariai, taip pat Respublikos Prezidentas. Ar turės valios, noro ir bus laisvi priimdami sprendimus? Tai yra bene pats sunkiausias klausimas. Juk straipsnyje apžvelgtas tik vienintelės įstatymo nuostatos kontekstas. O kiek tokių nuostatų, kurių kiekviena turi savo atskirą istoriją, dar esama? ■

TEISĖS Į GYNYBĄ KAINA

Baltarusijos teisės grimasos

Lietuvos advokatūra neretai tampa ramsčiu savo patarimais ir palaikymu kolegoms iš užsienio šalių, kai kada net prieglobsčiu advokatams, kurie savoje valstybėje yra persekiojami. Advokatūra prisideda ir prie demokratijos skatinimo bei advokatų profesijos gynimo nedemokratinėse šalyse. 2021 m. Europos Sąjungos advokatūrų ir teisinių bendrijų taryba (CCBE) skyrė Žmogaus teisių apdovanojimus „CCBE Human Rights Award“ Lietuvos ir Belgijos advokatūrų pasiūlytiems nominantams – Baltarusijos advokatams Lilijai Vlasovai, Maksimui Znakui, Dmitrijui Laevskiui ir Leanidui Sudalenkai, kurie savo šalyje gynė žmogaus teises ir teisinės valstybės vertybes. Koks jų likimas šiandien? Kaip sekasi Baltarusijos advokatams praktikuoti šalyje, kurioje kyla nemažai iššūkių advokato profesijai? **Evelina Butkutė-Lazdauskienė** apie tai kalbėjosi su Baltarusijoje advokato licencijos netekusiu **Dmitrijumi Laevskiu**.

D. Laevskis Lietuvos advokatūroje lankėsi 2023 m. pavasarį. Atvirą jo interviu paskatino prastėjanti praktikuojančių advokatų padėtis jo šalyje, daugybė persekiojimų ir net areštų banga. Nedraugišką valdžios alsavimą į nugarą advokatai ėmė jausti 2020 m.,

kai Minske prasidėjo protestai, o gatvėse – susirėmimai. Į žmogaus teises ginančius advokatus nusitaikė institucijos, kurios niršo dėl kylančios prieš valdančiuosius visuomenės. Pasak D. Laevskio, per susirėmimus per dieną sulaikydavo daugiau asmenų, negu iš viso šalyje yra praktikuojan-

čių advokatų. Tai reiškia, kad suimtam gauti realią gynybą buvo beveik neįmanoma. 2020 m. lapkritį advokatas D. Laevskis organizavo konferenciją apie Baltarusijos teisininkų persekiojimą, kiek žmonių buvo sulaikyta, kad formaliai sulaikytųjų buvo daugiau nei teisininkų.

„Tai buvo pirmas kartas, kai už mano kalbėjimą norėta iškelti man drausminę bylą. Pareikalauta raštu pateikti oficialų paaiškinimą Advokatų kolegijai: kodėl pareiškiau, kad nepakanka grynųjų. Jiems pateikiau oficialius skaičius. Tuo metu Baltarusijoje praktikavo per 2100 advokatų. Bet man iškilo klausimas, kodėl Advokatūra koncentravosi į šį klausimą (į skaičius), o ne į pačią problemą – galbūt apskritai žmonės suimami be priežasties? Tuomet pabijota inicijuoti drausminę procedūrą, nes visuomenėje nebuvo jausmo, kad protestuotojai pralaimi. Kai valdžia protestus suvaldė, atsirado jausmas, kad protestuotojai gali tapti pralaimėjusia puse, prasidėjo drausminės procedūros prieš advokatus“, – pasakojo D. Laevskis.

Pirmieji persekiojimo ženklai

Viskas prasidėjo nuo politikos. 2020-aisiais Baltarusija ruošėsi prezidento rinkimams, o visuomenė labiausiai palaikė du galimus kandidatus, vienas jų buvo Sergejus Cichanouskis. Apie kandidatavimą rinkimuose paskelbė ir tuometis banko valdybos pirmininkas Viktoras Babaryka. Jis paliko pareigas banke ir pareiškė kandidatuosias į Baltarusijos Respublikos prezidento postą. Pasirodė, kad V. Babarykos palaikymas buvo milžiniškas. Anot D. Laevskio, žmonės laukė eilėse gatvėje, kad galėtų pasirašyti už galimybę jam kandidatuoti. Kandidatas turi surinkti mažiausiai 100 tūkst. parašų. V. Babaryka oficialiai surinko ir atidavė 400 tūkst. parašų – to nėra buvę Baltarusijos istorijoje.

„Gegužės 12 d. V. Babaryka pranešė apie savo kandidatavimą, o birželio 18-ąją jis jau buvo suimtas. Visi žinojome, kad taip baigsis. Iki tol kandidatus suimdavo iš karto po rinkimų. Šįkart buvo kitaip... – prisiminė D. Laevskis. – Į institucijų akiratį pateko ir advokatas M. Znakas, kuris buvo prisidėjęs prie V. Babarykos palaikymo iniciatyvinės grupės. M. Znakas padėjo teisės klausimais per rinkimų kampaniją: kaip rinkti parašus, kaip agituoti. Maksimaliai jau senokai pažįstu kaip kolegą, praktikuojantį advokatą. Kai prasidėjo V. Babarykos šalininkų areštai, Mak-

simas paskambino man (tuo metu buvau savo advokatų kontoros vadovaujančiuoju partneriu) ir paklausė, ar negalėtume ginti keleto iniciatyvinės grupės narių. Sutikome užsiimti gynyba, tačiau jau kitą dieną kolegos pradėjo pasakoti, kad dėl to kyla problemų“, – kalbėjo advokatas.

V. Babarykos palaikymas buvo precedentinis – tai buvo demokratiškai keliamas kandidatas. Visi suprato, kad teisininkų grupėje, kuri padės jį ginti, neturi būti agentų. O valdžia bandė pasėti abejonių šiuo kandidatu – neva jis yra Kremliaus agentas, ir jei žmonės jį palaikys, Baltarusija taps Rusijos dalimi.

Advokatas sutapatintas su jo klientu

Supratęs, kad gynėjo darbas bus itin sudėtingas, D. Laevskis pasikvietė dar keletą kolegų advokatų dirbti kartu. Birželio 18 d. suimtą V. Babaryką siekta sukompromituoti. Pasak D. Laevskio, norėta viską pateikti taip, tarsi V. Babaryka būtų priklausęs organizuotai nusikalstamai grupei,

Jeigu V. Babaryka eina prieš valdžios institucijas, vadinasi, ir jo advokatas eina prieš valdžią. Nesivadovaujama žmogaus teisių standartais, advokatūros standartais, draudimu tapatinti klientą su advokatu.

gaudavusiai kyšius. Kitam kandidatui S. Cichanouskiui pateikti kiti kaltinimai, nes jis verslu neužsiėmė.

„Ryte gavau žinią apie V. Babarykos suėmimą. Niekas nežinojo, kur suimtąjį veš. Su kolega Aleksandru Pylčenką vykome į Finansinių tyrimų departamento centrinį biurą. Mūsų neįleido į pastatą“, – pasakojo D. Laevskis.

Apie šiuos įvykius primena ir garsi nuotrauka, kurioje D. Laevskis spaudžia skundą dėl sulaikymo prie stiklinių durų.

„Populiariausias kandidatas į prezidentus sulaikomas, o teisininkams uždaromos durys. Nei bandymai rodyti tapatybės korteles, nei el. laišakai, nei skambučiai nepadėjo advokatams patekti į pastatą. Per keletą valandų šalyje visiems jau buvo aišku, kas vyksta“, – sakė pašnekovas.

Pas klientą advokatai pateko tik kitą dieną, tai vyko Baltarusijos KGB Valstybės saugumo komitete, jau buvo paskelbta, kad V. Babarykai iškelta baudžiamoji byla dėl kaltinimų pinigų plovimu, kyšių ėmimu ypač dideliu mastu ir mokesčių vengimu.

„Tos dienos vakarą grįžau į savo advokatų kontorą, kur pusė advokatų stovėjo ir tyliai žiūrėjo į mane. Kitą dieną gavau partnerio pareiškimą, kad jis išeina iš advokatų kontoros su keliais kitais žmonėmis. Prasidėjo ir grasinančios žinutės – tai tapo įprasta, – pasakojo D. Laevskis. – Į grasinimus nebekreipiau dėmesio, nes tuos pačius skirtingus grasinimus tuo metu jau buvo gavę ir kiti žmonės. Imtamus tapatinti su klientais. Tai viena represijų priežasčių – jiems advokatas yra lygus klientui. Jeigu V. Babaryka yra konkurentas valdžios institucijoms ar eina prieš valdžios institucijas, vadinasi, ir jo advokatas eina prieš valdžią. Nesivadovaujama žmogaus teisių standartais, advokatūros standartais, draudimu tapatinti klientą su advokatu.“

2023 m. kovą sulaikytas paskutinis V. Babarykos advokatas, ir nors jis buvo paleistas, nebegalėjo lankyti savo ginamojo kolonijoje ir sužinoti, kokia situacija, kokia jo sveikata.

Teisė laisvai reikšti nuomonę

Apie žmogaus teises ir laisves, advokatų nepriklausomumą, individualią advokato praktiką viešai kalbantis advokatas nebuvo parankus sistemai. Vieša nuomonė socialiniuose tinkluose tapo oficialia priežastimi jam iškelti drausminę bylą. Politinei valdžiai neįtikėjo D. Laevskio požiūris, kad kyla grėsmė advokatų nepriklausomumui. Viešai reiškiamos mintys buvo pretekstas drausminei bylai, tačiau tikroji priežastis – kad Dmitrijus vykdė savo profesinę pareigą ir gynė klientus, stengėsi, kad apie situaciją žinotų pasaulis. ▶

► „Juk ne savaime gaunamas leidimas V. Babarykai, esant kardomojo kalinimo centre KGB, duoti interviu „Deutsche Welle“. Ir KGB turbūt nepatinka, kai kažkoks advokatas viešai pasako, kad pateikti kaltinimai prieštarauja įstatymams“, – prisiminė D. Laevskis.

Naujose profesinės etikos taisyklėse įvedama norma, kad advokatas neturi teisės skleisti informaciją, kuri nėra patvirtinta teismo sprendimu.

„Jūs negalite pasakyti, kad milicija pažeidė įstatymą. Galima tai pasakyti tik tada, kai yra teismo sprendimas. Bet jo nebus, nes Baltarusijos Respublikos teisėjus skiria prezidentas.

Vyko interesų konkurencija: valstybės aparatas siekė, kad niekas viešai nekalbėtų, nekvestionuotų valdžios veiksmų – tai yra jų interesas. Mūsų interesas buvo, kad nebijotume vaikščioti gatvėmis, kad mūsų klientai galėtų su mumis bendrauti“, – sakė pašnekovas.

O realybėje bendravimas vyko taip: su kolega M. Znaku, kalinčiu izoliatoriuje, advokatas D. Laevskis turėjo kalbėtis per sienoje įrengtą plastikinį langą, o visko buvo klausomasi ir įrašoma.

Atsisveikino su advokato licencija

Antrą kartą drausminė byla advokatui D. Laevskiui iškelta už byloje pasakytą baigiamąją kalbą teisme, kuria buvo prašoma išteisinti klientą – dėl to Dmitrijus neteko advokato licencijos.

„Baltarusijos advokatūros nuomone, aš negalėjau prašyti paleisti kitų kaltinamųjų, išskyrus mano ginamąjį. 2021 m. liepą V. Babaryka buvo nuteistas 14 metų nelaisvės, o liepos 8 d. priimtas sprendimas mane pašalinti iš Advokatūros“, – teigė advokatas.

Daugiau nei 100 advokatų, gynusių politinius ar visuomenės lyderius, jau yra netekę licencijų. Keli šimtai advokatų patys atsisakė advokato statuso, kad bent išlaikytų galimybę verstis teisininko veikla įmonėse. Pasak D. Laevskio, tie, kurie netenka advokato licencijos, jos iš naujo negauna. Negauna licencijos net ir teisinėms paslaugoms teikti, todėl patenka į labai sudėtingą padėtį: į teismą eiti negali, gali nebent verslui padėti. Tačiau daugelis organizacijų bijo samdyti li-

cencijos netekusius advokatus, nes tai gali pritraukti jėgos struktūrų dėmesį. Tokią įmonę imtų tikrinti. Taigi praradus advokato licenciją ši profesija tarsi tampa uždrausta. D. Laevskio teigimu, per dvejus metus iš Advokatūros pašalinta per 25 proc. advokatų.

Spartus teisinio vežimo riedėjimas žemyn

Kas lėmė, kad valstybės Teisingumo ministerijos rankose konsoliduotos visos galios? Kaip ta galia demonstruojama ir kokiais atvejais? Juk iš pradžių, kai 1997 m. įgaliojimai licencijuoti advokatus buvo suteikti Teisingumo ministerijai, tai neatrodė problema. D. Laevskis sako, kad teisės aktai keitėsi pamažu, kartu Teisingumo ministerijoje imta konsoliduoti įvairias galias.

„Iš pradžių Teisingumo ministerijai suteikti įgaliojimai licencijuoti advokatus, ministerija licencijas išduodavo ir galėdavo jas nutraukti. Tada [...] buvo suteikti įgaliojimai atestuoti advokatus, o praktikoje

nis, kuo jis turi daugiau patirties, tuo labiau laukinis gali būti tyčiojimasis. Pavyzdžiui, advokatas davė interviu, kuriame pasakė, kad kliento teisės yra pažeistos valdžios institucijų. To pakanka atestacijai pradėti. Beje, kas penkerius metus vyksta reguliari atestacija, o neeilinė gali būti organizuojama bet kuriuo metu.“

Procesas

Galbūt turite 20 metų sėkmingos praktikos patirties, turite klientus, kurie viskuo patenkinti, tačiau pasisakėte prieš valdžią interviu, jums gali tekti patirti atestavimo procesą pačiam.

„Komercinių ginčų klausimais dirbantis advokatas gaus baudžiamosios teisės klausimų ir panašiai. Jeigu bandysite kalbėti savais žodžiais, iš jūsų pareikalaus cituoti pažodžiui, kaip parašyta įstatyme. Šita procedūra skirta ne tam, kad patikrintų žinias, nesvarbu, kaip tu atsakinėji – ji skirta tau parodyti, kad čia – valdžia, o čia – tu. Kad tu nieko negali padaryti. [...] Nuo

Su kolega M. Znaku, kalinčiu izoliatoriuje, advokatas D. Laevskis turėjo kalbėtis per sienoje įrengtą plastikinį langą, o visko buvo klausomasi ir įrašoma.

atestavimas virto egzaminu teisės srityje. Šiandien tai gali būti netikėtas egzaminas: jūs gaunate laišką, kad per savaite turite atvykti į Teisingumo ministeriją, kur jus egzaminuos komisija“, – teigė D. Laevskis.

Kai iš jo buvo atimta licencija, komisijoje sprendimą priėmė 21 narys – tarp jų buvo advokatų, tačiau didžioji dalis – ministerijos darbuotojų. Jei bent kuris būtų parodęs palaikymą ar kitokią nuomonę negu valdžios, pats galėjo būti iškviestas į komisiją.

„Taigi visi iš karto suprato, kaip „reikia“ elgtis. Atestavimas tapo bausis – net jeigu visi advokatai nuspręstų balsuoti už licencijos palikimą, jų sprendimas neturėtų įtakos. Šis procesas žemina, – įsitikinęs D. Laevskis. – Jeigu ministerija nenori atimti advokato statuso ir licencijos, ta atestacija gali būti kaip paprastas pokalbis. Bet viskas gali vykti atvirkščiai – žeminančiai. Kuo žmogaus autoritetas dides-

2021 m. pavasario niekas nebesigėdijo ir tiesiai pateikdavo priekaištus dėl interviu. Per ilgus metus yra vykę masinių atestavimų. Nuo 2020 m. pabaigos atestacija vykdoma kiekvieną mėnesį, taip tam tikras skaičius advokatų jos nepereina. Bet Teisingumo ministerija gali nutraukti licenciją ir be atestavimo. Tai įvyko mano kolegai A. Pylčenkai“, – prisiminė D. Laevskis.

Apie nepriklausomumą

Kaip teigė pašnekovas, jeigu advokatūros pačios nesuvokdavo, ką reikia pašalinti, Teisingumo ministerija atsiųsdavo oficialų laišką. Paklaustas apie teismų reakciją į tai, kas vyksta, D. Laevskis teigė: „Jeigu teismai būtų nepriklausomi, neveiktų sistema, tuomet būtų galima kreiptis į teismą. Bet turbūt, jei taip būtų, ir kandidatų į prezidentus niekas nesuiminėtų arba jiems būtų galimybė įrodinėti savo nekaltumą.“

D. Laevskis: „Advokatai Baltarusijoje praleido momentą, kai reikėjo aktyviai priešintis.“

Iškilo grėsmė ir individualiai praktikai. Įstatymu buvo uždrausta privati advokato praktika, o advokato veiklą galima vykdyti tik valstybinėse advokatų kontorose.

„Teisės konsultacijos suteikiamos kontroliuojant valdžiai. Negaliu tvirtinti, kad ten visiems advokatams buvo reguliuojama, kaip dirbti, o kaip ne, bet svertų valdžia ten turėjo daugiau. Ir jei tik nori, advokatui gali labai apsunkinti gyvenimą. Valdžią suerzino, kad prasidėjus šalyje protestams individualia praktika užsiimantys advokatai sutiko ginti protestuotojus, teikti nemokamą teisinę pagalbą“, – įsitikinęs D. Laevskis.

Paklaustas, kaip vertina Teisingumo ministerijos teisę iškelti drausmės bylą advokatui, pašnekovas teigė manantis, kad tokios galios neturėtų būti apskritai.

„Tarkim, žmogus rašo skundą Teisingumo ministerijai, kad jam prastai suteiktos teisinės paslaugos. Ministerija gali persiųsti šią medžiagą Advokatūrai, bet tuomet ši turėtų priimti sprendimą, kelti drausmės bylą ar ne. Bet jei teisingumo ministras pats paskelbia įsakymą, kad advokatas padarė

drausmės nusižengimą, dėl kurio ministerija kelia drausmės bylą ir siunčia Advokatūros peržiūrai, nepaliekamas joks kitas variantas. Ministerija jau konstatuoja nusižengimą. Tai jau yra kišimasis į teisininko profesijos nepriklausomumą, – mano advokatas. – Pas mus viskas pasikeitė ne per vieną dieną. [...] Juk daroma taip, kad kažkokia politinė jėga turėtų daugumą Aukščiausiąjame Teisme, ir ši politinė jėga per šią daugumą galės daryti įtaką nuosprendžiams, nulems teismų sistemos politiką, o teismų sistema tam tikru momentu užmerks akis į kai kuriuos pažeidimus. To negalima leisti. Tai vyksta po truputį, kol galiausiai bus per vėlu.“

Taip gimsta diktatūra

Negalima neigti, kad valdžią kažkada išsirinko patys žmonės. D. Laevskis sako, jog dėl to galima daug diskutuoti.

„Pirmieji rinkimai buvo demokratiniai. Bet vėliau po truputį visose sferose prasidėjo pokyčiai. Skirtingos valstybės institucijos ėmė paklusti vykdomajai valdžiai. Mąstančių žmonių grupių visuomet yra, jie mato, kad po-

kyčiai yra pavojingi. Bet kad dauguma sutiktų, kad pokyčiai pavojingi, reikia atlikti darbą. Aš patekau į šią profesiją, kai tokius dalykus daryti jau buvo per sudėtinga“, – sako D. Laevskis.

Demokratijos apraiškų buvę ir Baltarusijos advokatūros istorijoje, pvz., Aleksandras Pylčėnka buvo demokratiškai išrinktas Advokatūros pirmininkas, tačiau, anot pašnekovo, visi kiti būdavo paskiriami Teisingumo ministerijos.

„Advokatai Baltarusijoje praleido momentą, kai reikėjo aktyviai priešintis. Buvo galima paimti tarptautinius profesijos standartus ir remtis jais, kai tik Teisingumo ministerijos įgaliojimai pasirodė 1997 m., kai buvo daug daugiau laisvės. Buvo galima parodyti, [...] kad valstybė negali turėti tokių kišimosi svertų. Galbūt tai ir darė kas nors, tačiau akivaizdu, kad nepakankamai. Be to, reikia suprasti, kas buvo Baltarusija dešimtąjį dešimtmetį: dar prieš porą metų buvo Sovietų Sąjunga – Baltarusija turbūt buvo bene sovietiškesnė iš visų respublikų. Neįmanoma, kad žmonės per porą metų imtų mąstyti kitaip. Dėl to jų ir kaltinti negalima, jie tai išgyveno, – mano ▶

►advokatas ir sako, kad pagrindinis uždavinys yra ne tiek šviesti Advokatūrą, kiek renkamas valstybės institucijas, nes jos turi perduoti teises vertybes, bent jau pagarbą žmogui. – Čia viskas susideda. Jei aukšti pareigūnai visuomenei sakyti: mes tikime, kad žmogus yra vertybė, kad žmogus ir jo teisės mums yra kriterijai, tada žmonės priimtų šias vertybes. Ir po kurio laiko, jei kas nors kėsintųsi į jas, žmonės sakyti: mes nesutinkame, nes norime gyventi kitaip. Norime turėti galimybę ginčytis su valdžia, norime turėti galimybę ją pakeisti.“

Perėjęs gatvę ne vietoj gali netekti licencijos

Iš advokato D. Laevskio, kurio elgesiu niekas nesiskundė, galimybė versis advokato praktika buvo atimta. Niekas nedavė laiko skundai pateikti, ir taip pasielgta su dešimtimis advokatų. Bet būta atvejų, kai advokatų licencijos atėmimo priežastimi tapdavo ne profesinis nusižengimas. Paklaustas, kaip vertina situaciją, kai advokatams drausmės procedūros pradedamos ne tik už advokato veiklą, pašnekovas sakė: „Drausmės byla turėtų būti keliama tik už profesinį nusižengimą. [...] Manau, neteisinga, kad advokatas bet kuriuo metu rizikuoja savo profesija už kažkokius veiksmus, kurie su ja nesusiję. Yra buvę, kai žmogus automobiliu viršijo greitį: greičio matuoklis fiksuoja, žmogus gauna nedidelę baudą, ją sumoka ir pamiršta. Bet Teisingumo ministerija gauna informaciją iš Vidaus reikalų ministerijos, ir įvykis tampa priežastimi drausmės bylai kelti. Manau, kad tai neteisinga. Toks įvykis advokato nedaro mažiau geresniu kliento gynėju.“

Įvertinimai ir likimai

Advokatas D. Laevskis, kaip ir dar trys jo kolegos iš Baltarusijos, gynę žmogaus teises, buvo įvertinti CCBE Žmogaus teisių apdovanojimais. Ką šis įvertinimas reiškia pačiam advokatui, kurio šalyje kolegos vis dar persekiojami?

„Kadangi Baltarusija nėra Europos Sąjungos narė [...] – nors save laikome europietiška tauta – geografiškai taip, juridiskai ne, – tai nelauki, kad

Europa pastebės kažkokias tavo pastangas. Man tai (apdovanojimas – aut. past.) buvo netikėta. Žinojau, kad CCBE tokius apdovanojimus skiria. [...] Svarbiausia tai, kad turbūt mes darome kažką reikšmingo, svarbaus [...]“, – sakė pašnekovas.

Tačiau įvertintųjų likimai skiriasi. L. Sudalenka – kolonijoje, jam atimta laisvė už pagalbą per masinius protestus.

„O jis padėjo vieno iš sulaikytųjų giminaitei nupirkti malkų namui šildyti. Malkų pirkimas pripažintas kaip pagalba protesto akcijai. Buvo ir kitas kaltinimas – lyg kažkam padėjo pinigais. Jis ilgą laiką buvo žmogaus teisių aktyvistas“, – pasakojo D. Laevskis.

L. Vlasova, laimė, laisvėje. Kurį laiką ji buvo suimta, paskui kardomoji priemonė pakeista.

„Tačiau jos istorija kitokia – kaltinimai pareikšti jos sūnaus žmonei. Na, o M. Znakas vis dar kalėjime, jo sąlygos siaubingos. Šis žmogus iš visų advo-

pasimatymų, galiausiai jo advokatas Jurijus Kozikovas taip pat buvo sulaikytas. [...] Maža to, kad M. Znakas neturi ryšių su išoriniu pasauliu, mes dar ir negalime rasti advokato, kuris galėtų lankyti jį kolonijoje“, – sako D. Laevskis. O Advokatūra yra bejėgė apginti advokatus.

Tikėjimas, kad kada nors viskas pasikeis

D. Laevskis įsitikinęs, kad labai svarbu apie situaciją kalbėti garsiai, kad užsienio šalys ir visuomenė Baltarusijoje suprastų realią padėtį.

„Žinoma, svarbu, kad bent kažkas apie tai kalba, bet realiai suprantame, kad jokie išteisinamieji nuosprendžiai ar baudžiamojo persekiojimo nutraukimai neįmanomi. Ir mūsų kolegos bus išleisti į laisvę tik tuomet, kai jų buvimą laisvėje valstybės aparatas laikys pelningesniu ar patogesniu nei laikymą kalėjime, – įsitikinęs D. Laevskis. – [...] Jie turėjo interesą jį uždary-

Daugiau nei 100 advokatų, gynusių politinius ar visuomenės lyderius, jau yra netekę licencijų. Keli šimtai advokatų patys atsisakė advokato statuso, kad bent išlaikytų galimybę dirbti verslo teisininkais.

katų patiria sunkiausius išbandymus. Jam skirta dešimt metų nelaisvės. Buvo pateikti trys kaltinimai: dalyvavus sąmoksle siekiant užgrobti valdžią, tačiau net nesugebėta įvardyti, kaip tai buvo padaryta. Antras kaltinimas – ekstremistinio darinio sukūrimas, o trečias – veiksmai prieš nacionalinį saugumą. Kaltinime nėra nusišalstamų veikų aprašymo. Advokatai prašė padaryti teismo procesą atvirą: jei Maksimas padarė nusikaltimą, parodykite, kur jis nusikalto. Bet procesas buvo uždaras“, – sako D. Laevskis.

Advokatas laikomas vietoje, kurios sąlygos, anot pašnekovo, nepakeliamos.

„Naktimis temperatūra kaip lauke. Kaip fiziškai galima išverti, neišvaizduoju, be pėdsako tai nepraeina. Mes su juo net negalime susirašinėti. Mano laiškų jam neperduoda. Neperduoda jo artimųjų laiškų, jo laiškų – artimiesiems. Nėra jokių skambučių,

ti, vadinasi, kada nors bus interesas ir jį bei kitus žmones paleisti. Problemos iš esmės tai neišspręs – problema gilesnė, nes žmogus neginamas. Jį šiandien gali paleisti, o kas bus rytoj?“

Bet ar prapratę prie tokios padėties Baltarusijos žmonės tikisi ar tiki, kad kada nors viskas pasikeis? O gal tai galėtų įvykti kartu su didžiosios kaimynės Rusijos pralaimėjimu? D. Laevskio nuomone, karo pabaiga ir Ukrainos pergalė negarantuoja visuomenės transformacijų Baltarusijoje.

„Žinoma, visi norime, kad karas baigtųsi, kad Ukraina atsitiestų ir būtų emocinis pakilimas. Tai negali neturėti teigiamos įtakos. Bet juk nežinome, kas tuo metu vyks Rusijoje. O Rusija – labai didelė valstybė, Baltarusija dabar ekonomiškai ir politiškai labai susijusi. Peržiūrėti šiuos ryšius įmanoma, bet tam reikia rimtos valios, mes net negalime žinoti, kokia bus politinė situacija. Pas mus rinkimai bus 2025 m. ►

STOP TORTURING MAKSIM ZNAK

www.maksimznak.org

M. Znako eilėraštis, parašytas už grotų

Яны думалі — нас пахавалі...
А мы — бульба! Як нас пахаваць?
Мы зялёным зямлю прабівалі,
Спрабавалі да неба дастаць.

Яны рэзалі нас на кавалкі,
Але кожны прарваўся наверх.
Стала болей нас! Неспадзяванка!
Вось! Трымайце яшчэ адзін мех!

Яны ў цемры мяхі пакідалі,
Яны думалі — гэта адказ.
Але мы прарасталі ў падвале!
Мы — жывыя! Ня знішчыце нас!

Jie mus pakasė. Viskas – galvojo.
Bet mes bulvės! Tai kaip mus pakas?
Žemę pramušam daigu žaliuoju,
Tiesiam dangui lapus it rankas.

Jie mus pjaustė į gabalus smulkiai.
Bet kiekvienas išdygom viršun
Pagausėjom! Nustebote, mulkiai?
Rinkti derliui pritrūksit maišų!

Jie tikėjos, kad žūsime uždusę
Rūsyje sugrūsti maišuose.
Bet mes griaunam išpuvusį rūsį
Savo augančia gyva mase.

► Norisi tikėti, kad iki to laiko karas baigsis. Bet nežinome, kas bus Baltarusijoje. Kasdien darosi blogiau, ir ribos, kiek blogiau gali būti, nėra. Pas mus net posakis buvo 2020-aisiais, kad tai jau dugnas. Tačiau dar tūkstantį kartų tas dugnas buvo pramuštas. Ir tai, kas vyksta su Advokatūra, dar ne dugnas. Advokatūrą gali paversti valstybine struktūra, advokatus padaryti valstybės tarnautojais“, – teigė pašnekovas.

Teismai

O kaip reikėtų vertinti Lietuvos teismus, jei 30 proc. teisėjų neturėtų universitetinio išsilavinimo? D. Laevskis juokauja, kad tai – mažiausia problema. Didesnė problema yra teismų valia.

„[...] Tarkime, žmogus ateina į teismų sistemą su gerais ketinimais, bet jis supranta, kad, jei jis priima ne tokį sprendimą, kokio reikia, gali būti atleistas iš teismų sistemos ir niekur daugiau nepateks. Žmonės koncentruojasi tik į savo išgyvenimą ir pamiršta apie kitų teises. Viskas vyksta pagal principą „kaip man išlikti“, – sako D. Laevskis.

Buvo teisėjų, kurie nenusilenkė sistemai ir paliko teismus.

„[...] Jeigu būtų neišėję, tai dar nereiškia, kad iki šiol būtų dirbę. Ir teismuose, ir Advokatūroje yra dabartinės sistemos šalininkų. Sunku suprasti, kaip galima likti aklam reaguojant į tai, kas vyksta. Tūkstančiai baudžiamųjų bylų. Žmonės kalėjimuose – tai toli nuo teisės. Kiekvienas žmogus turi pasirinkimo teisę. Nepriklausomybė išeina iš to, kas su tavim gali atsitikti, jei tu priimsi sprendimą, kuris kažkam nepatinka. O įstatymų leidėjai sudarė tokias sąlygas, kad teisėjams kitų variantų neliko. Buvo tokių, kurie bandė priimti laisvus sprendimus, bet rizikuodami ir bijodami, nes jie turėjo moralines vertybes ir jomis sekė. Ir kas iš to? Tų žmonių nebėra teismų sistemoje“, – kalbėjo pašnekovas.

Gimtosios šalies nepalikis

Šalyje persekiojant advokatus, D. Laevskis prisipažįsta nesijaučiantis saugus, bet galimybės išvykti iš gimtosios šalies nesvarsto.

„Papasakosiu anekdotą. Sovietų Sąjungoje žmogaus klausė:

M. Znakas – A. Lukašenkos režimo įkaitas.

Žmogus ateina į teismų sistemą su gerais ketinimais, bet jis supranta, kad, jei priima ne tokį sprendimą, kokio reikia, gali būti atleistas iš teismų sistemos ir niekur daugiau nepateks.

– Pasakykite, kokia jūsų didžiausia laimė?

– Didžiausia laimė man – gyventi šioje šalyje, – atsakė žmogus.

– O kokia didžiausia nelaimė?

– Didžiausia mano nelaimė – turėti tokią laimę.

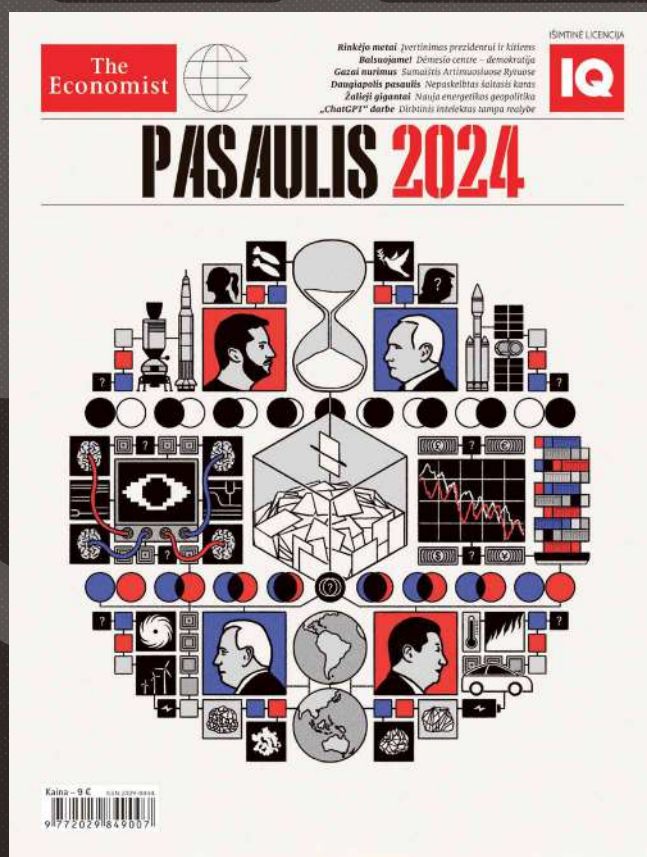
Na, o jei rimtai... Jūsų tėvynė – Lietuva, jūs ją mylite. Mano tėvynė – Baltarusija. Man patinka Lietuva, aš čia jaučiuosi laisvas, bet gimiau kitoje šalyje. Jeigu visi išvažiuotų, kokie šansai gražinti visuomenę į normalią būseną? Galvoti apie kitas šalis, žinoma, galima. Bet žmogus galvoja apie tai, kas jam rūpi, o rūpi – ką jaučia. Aš jaučiu sunkumą širdy, nes tai, kas vyksta su mano tautiečiais, kolegomis, kurie verti pagarbos, mane stipriai žeidžia. Net sunku įsivaizduoti, kad šiuo metu M. Znakas yra šaltoje betoninėje kameroje, galbūt per orlaidę pučia šaltas vėjas. Juk tai mūsų žmonės, tai vyksta su jais. Negaliu savęs nuo jų atskirti. Visi moraliniai išbandymai... Mane labiausiai jaudina, kad negaliu jokiais efektyviais būdais turėti tam įtakos ir to pakeisti. Teisinėmis priemonėmis padėdu, to irgi reikia, tarptautinių institucijų lygiu juk pripažinta, kad

advokatas neteisėtai persekiojamas. Tikiuosi, pavyks kalinčius išlaisvinti. Reikia, kad šie žmonės būtų pripažinti nekaltais“, – atviravo D. Laevskis.

„Kai KGB atvertė archyvą represuotųjų ketvirtąjį dešimtmetį, reabilituodavo jau po mirties. O aš noriu, kad žmonės mano šalyje būtų reabilituoti dar gyvi, – sakė pašnekovas. – Mano senelio tėvas buvo represuotas sovietų valdžios ir sušaudytas už tai, kad priešinosi, kai kaime iš valstiečių valstybės reikmėms buvo paimtas maistas. Jį kaltino panikos skleidimu ir abejojimu bolševikų teisingumu. NKV'distai atvyko tą pačią dieną ir jį suėmė. Tėvo reabilitacijos dokumentą mano senelis gavo jau po daugybės metų, devyniasdešimtaisiais – jis verkė, ir man tai įsirėžė atmintin. Tad noriu, kad mano tautiečius reabilituotų dar gyvus.“ ■

2023 m. gegužės pabaigoje Lietuvos advokatūros iniciatyva dėl nepakeliamų M. Znako kalinimo sąlygų (kankinimo) CCBE viešu laišku kreipėsi į ES vyriausiąjį įgaliotinį užsienio reikalams ir saugumo politikai J. Borellį, ES specialųjį įgaliotinį žmogaus teisių klausimais E. Gilmore'ą ir Europos Parlamento Žmogaus teisių pakomitečio (DROI) pirmininką U. Bullmanną.

„The Economist“ ir IQ prognozės apie pasaulį ir Lietuvą

Pirkite žurnalą internetu prenumeratoriai.lt

TEISĖS Į GYNYBĄ UŽTIKRINIMAS

Ministrė prieš advokatą

Teisingumo ministro teisė iškelti drausmės bylą advokatui advokatų nepriklausomumo principo kontekste

Prof. dr. Romualdas DRAKŠAS

Advokatų tarybos narys, advokatas, profesorius, teisės mokslų daktaras

Daugiau nei prieš metus Lietuvoje it uraganas praūžė žinia, kai teisingumo ministrė Ewelina Dobrowolska pareiškė, kad ji pagal privataus asmens skundą iškėlė drausmės bylą buvusiam Lietuvos advokatūros Advokatų tarybos pirmininkui Ignui Vėgėlei. Kaip viešai žiniasklaidos priemonėse pati teisingumo ministrė teigė, advokatas viešojoje erdvėje kalbėdamas apie asmenų, kurie organizavo paramą per COVID-19 pandemiją ir karą Ukrainoje, veiklą galėjo suklaidinti visuomenę, sudarydamas prielaidas nepagrįstai abejoti nurodytų asmenų veiklos sąžiningumu ir skaidrumu, t. y. kad asmenys tinkamai ir laiku neįvykdė pareigos atsiskaityti už paramą arba galbūt tą paramą panaudojo ne tiems tikslams, kuriems ji buvo renkama. Taip advokatas esą elgėsi nepilietišškai ir nesąžiningai, sumenkino visuomenės pasitikėjimą advokatais, parodė nepagarbą teisei ir teisėtumo principui.

Po tokios žinios tiek advokatų bendruomenėje, tiek tarp teisininkų kilo daug diskusijų ir pasvarstymų, ar tokia praktika, kai teisingumo ministras advokatui kelia drausmės bylą pagal privataus asmens skundą, yra suderinama su advokatų nepriklausomumo principu, ar tai nėra tam tikra advokatų politinės kontrolės forma, ar ji atitinka šių dienų demokratinės valstybės principus ir ar tikrai tokia vykdomosios valdžios atstovo reakcija į viešai išsakytą nuomonę yra pagrįsta, proporcinga ir reikalinga.

Žinia, per visą nepriklausomos Lietuvos istoriją teisingumo ministras teise iškelti advokatui drausmės bylą yra pasinaudojęs viso labo tris kartus. Iš jų net du buvo dabartinės teisingumo ministrės kadencijoje. Tad natūraliai kyla klausimas, ar tikrai įstatymu įtvirtinta teisingumo ministro teisė realizuojama pagal tiesioginę paskirtį – reaguoti į advokatų veiklos ir (ar) profesinės etikos pažeidimus, ar vis dėlto tai daugiau ministro privilegija, kuri gali būti

panaudota pasirinktinai, kai to reikalauja atitinkamai susiklosčiusios aplinkybės, o gal noras turėti ir išlaikyti advokatų politinės kontrolės įrankį?

Dešimtys bylų per metus

Dabar galiojanti Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo redakcija numato, kad drausmės bylą advokatui gali iškelti Lietuvos advokatūra arba teisingumo ministras. Į Lietuvos advokatūrą dėl galimo advokato veiklos ir (ar) profesinės etikos pažeidimo turi teisę su skundu kreiptis kiekvienas suinteresuotas asmuo. Tad nei įstatymas, nei poįstatyminiai teisės aktai neriboja asmenų, pagal kurių skundus gali būti advokatui keliama drausmės byla, rato. Dėl to savivaldoje veikianti advokatų drausminės atsakomybės procedūra yra atvira kiekvienam asmeniui, kuris mano, kad advokatas galbūt padarė veiklos ir (ar) profesinės etikos pažeidimą. Gavus suinteresuoto asmens skundą

Lietuvos advokatūros Drausmės komitetas atlieka galimo advokato veiklos ir (ar) profesinės etikos pažeidimo aplinkybių tyrimą, kurio metu, be kita ko, išklausomos abi pusės – tiek skundą pateikęs asmuo, tiek advokatas, sudaroma galimybė teikti įrodymus, argumentus ir samprotavimus galimo advokato veiklos ir (ar) profesinės etikos pažeidimo aplinkybių klausimais. Drausmės komitetas, atlikęs galimo pažeidimo tyrimą,

Tuo atveju, jei Advokatų taryba priima sprendimą drausmės bylą iškelti, visa medžiaga perduodama Advokatų garbės teismui, kuris nagrinėja bylą ir priima galutinį sprendimą dėl galimo pažeidimo. Advokatų garbės teismo sprendimai taip pat yra skundžiami teismui. Galima priminti, kad Advokatų taryba 2022 m. priėmė 20 sprendimų iškelti advokatams ir advokatų padėjėjams drausmės bylas, o 2021 m. – net 35 sprendimus.

Advokatų drausminė atsakomybė savivaldos lygmenyje nėra mirażas, o realiai funkcionuojantis įrankis.

Advokatų tarybai teikia rekomendacinę išvadą dėl galimo aplinkybių vertinimo ir drausmės bylos iškėlimo (neiškėlimo), o galutinį sprendimą kelti ar nekelti drausmės bylą advokatui priima Advokatų taryba, kurios sprendimas neiškelti drausmės bylos gali būti skundžiamas teismui.

Visa tai neabejotinai rodo, kad advokatų drausminės atsakomybės institutas savivaldoje yra gyvas ir neabejotinai atlieka savo paskirtį. Advokatų taryba smerkia kolegas ir negina tų, kurių veiksmai akivaizdžiai nesuderinami su advokato profesija. Todėl ji ne tik vertina pareiškėjų gautus skundus, bet ir ▶

E. Dobrowolska dukart kėlė bylas advokatams.

► pati reaguoja į bet kokią informaciją apie galimus advokatų drausmės pažeidimus. Advokatų tarybos pirmininkas turi teisę (net ir nesant asmens skundo) inicijuoti advokato veiklos ir (ar) profesinės etikos galimo pažeidimo aplinkybių tyrimą, kai gaunama duomenų apie veiklą, nesuderinamą su advokato profesija. Tad advokatų drausminė atsakomybė savivaldos lygmenyje nėra mirażas, o realiai funkcionuojantis įrankis. Dėl to sunkiai suprantama, kodėl įstatymų leidėjas Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 52 straipsnyje numatė galimybę drausmės bylą advokatui iškelti teisingumo ministro iniciatyva. Akivaizdu, kad iškyla klausimas, ar dėl kiekvieno privataus asmens skundo teisingumo ministras gali priimti sprendimą iškelti advokatui drausmės bylą, jei asmuo turi visas galimybes kreiptis su skundu tiesiai į Lietuvos advokatūrą, kurios viena pagrindinių funkcijų ir yra koordinuoti advokatų veiklą, nors to tikrai negalima pasakyti apie vykdomąją valdžią.

Būtina keisti įstatymą

Manytina, kad paskata perimti vykdomajai valdžiai tiesiogines Lietuvos advokatūros funkcijas ir spręsti advokatų drausminės atsakomybės klausimus susidaro todėl, kad Advokatūros įstatymas absoliučiai nediferencijuoja, kuriais atvejais dėl galimo advokato drausmės pažeidimo reiktų kreiptis įprasta tvarka į Lietuvos advokatūrą ir kuriais atvejais – į teisingumo ministrą.

Žiūrint išimtinai į įstatymo raidę matyti, kad šie du subjektai yra tarsi lygiaverčiai ir asmuo turi alternatyvią pasirinkimo teisę, t. y. savo nuožiūra pasirinkti, į ką kreiptis dėl galimo advokato veiklos ir (ar) profesinės etikos pažeidimo. Tačiau vadovaujantis advokatų veiklos laisvės ir nepriklausomumo principu neabejotina, kad tokia padėtis turi būti ištaisyta keičiant Advokatūros įstatymą ir nurodant, kad teisingumo ministras gali įgy-

vendinti savo teisę iškelti advokatui drausmės bylą tik tokiais atvejais, kai asmuo negali pasinaudoti įprasta tvarka – kreipdamasis su skundu į Lietuvos advokatūrą ir jei Lietuvos advokatūra dėl pareiškėjo nurodytų aplinkybių skundžiamo advokato atžvilgiu dar nėra priėmusi sprendimo.

Kitaip tariant, teisingumo ministro teisė iškelti advokatui drausminę bylą turi būti išimtinė ir negali būti aukštesnė nei Lietuvos advokatūros sprendimai – jei Lietuvos advokatūra yra priėmusi sprendimą advokatui nekelti drausminės bylos, teisingumo ministras neturi turėti galimybės drausminę bylą iškelti dėl to paties pažeidimo. Priešingu atveju paneigiamas ne tik advokatų nepriklausomumo principas, bet ir visos advokatų savivaldos, kaip nepriklausomos teisinės sistemos dalies, realus funkcijų įgyvendinimas.

Žinia, Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas labai aiškiai numato, kad vienas advoka-

tingi bet kokios neteisėtos pašalinės įtakos, kuri gali paveikti profesinių funkcijų atlikimą, netoleruoti neteisėto kišimosi į profesinę veiklą ir imtis priemonių tokiems veiksams nutraukti ir pašalinti.

Tad toks reglamentavimas aiškiai indikuoja, kad advokatų nepriklausomumas yra ne gildijos relikvas ir ne formali, teorinė sąvoka, o advokato atstovaujamo asmenų teisių ir interesų įgyvendinimo garantija, kuri užtikrina, kad advokatas laikydamasis įstatymo reikalavimų veiks išimtinai kliento naudai ir interesais, kad jis nebus niekieno veikiamas ir maksimaliai gins būtent kliento, o ne kokius kitus interesus.

Siaurasis ir dažniausiai visuomenėje suvokiamas poreikio užtikrinti advokatų nepriklausomumą aspektas susijęs su tuo, kad kreipdamasis į advokatą kiekvienas nori ar bent jau tikisi, kad advokatas veiks išimtinai jo interesais ir maksimaliu pajėgumu. Neabejotina, kad niekas nepageidautų tokio at-

Galima atverti Pandoros skrynią – pamažu pereiti prie reikšmingos išorinės įtakos advokatams bei jų bendruomenei ir taip silpninti visos Lietuvos advokatūros vaidmenį.

tų veiklos principų yra advokato laisvė ir nepriklausomumas, kuris reiškia, jog advokatai yra nepriklausoma Lietuvos teisinės sistemos dalis, todėl advokato veiklos laisvė ir nepriklausomumas yra Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nurodyto advokato vaidmens, dalyvavimo vykdant teisingumą ir tinkamo advokato funkcijų įgyvendinimo būtinoji (pamatinė) sąlyga (*conditio sine qua non*).

Ar nepažeidžiamas advokatų nepriklausomumas?

Advokatų veiklą koordinuoja ir kontroliuoja Lietuvos advokatūra. Būtent ji per advokatų savivaldos institucijas užtikrina, kad advokatai ir jų padėjėjai laikytųsi Lietuvos advokatų etikos kodekso reikalavimų. Be kita ko, advokatas privalo

stovo ar gynėjo, kuriam vykdomoji valdžia galėtų daryti įtaką, kad ir netiesioginę, ir dėl kurios „atsargus“ advokatas susilaikytų nuo naudingų veiksmų klientui atlikimo, nedėtų maksimalių pastangų klientui apginti ar pan. Tačiau reikia turėti mintyje, kad advokatų bei jų savivaldos vaidmuo valstybėje yra gerokai platesnis nei tik klientų atstovavimas.

Lietuvos advokatūra reikšmingai prisideda prie teisėkūros proceso ir teisės aktų tobulinimo – inicijuoja teisės aktų pakeitimus, kovoja su galimais žmogaus teisių pažeidimais teisiniame reglamentavime, teikia savo išvadas ir pastabas dėl teisės aktų, dalyvauja įvairiose diskusijose ir teisės konferencijose, kuriose aptariami išsūčiai, su kuriais šiandien susi-

Ar tai, kad bylos advokatams keliamos Teisingumo ministerijoje, nėra advokatų savivaldos pažeidimas?

duria teisingumas, siekia teisingo proceso ypač baudžiamosios teisės srityje ir pan. Todėl tuomet, kai kalbama apie advokatų nepriklausomumą ir jo garantijas, galvoje turimi ne išimtinai konkrečių klientų interesai, tačiau ir visos valstybės teisinė sistema, žmogaus teisių garantijų joje užtikrinimas, kas yra demokratinės valstybės pamatinės vertybės.

Taip jau buvo Baltarusijoje

Tad vertindami vykdomosios valdžios atstovo teisę iškelti advokatui drausmės bylą neišvengiamai turėtume žvelgti plačiau. Šiuo atveju reikėtų paisyti galimos rizikos visai Lietuvos advokatūros savivaldai, nes teisingumo ministruitei suteikta besąlygiška teisė iškelti advokatui drausmės bylą yra ne kas kita kaip tam tikra advokatų politinės kontrolės forma, kurią aktyviai praktikuojant ilgainiui galima atverti Pandoros skrynį – pamažu pereiti prie reikšmingos išorinės įtakos

advokatams bei jų bendruomenei ir taip silpninti visos Lietuvos advokatūros vaidmenį. Suprantama, tai būtų didžiulis žingsnis atgal žmogaus teisių ir teisingumo vykdymo įgyvendinimo procese.

Būtent taip nutiko Baltarusijoje, kurios advokatūra mažais ir iš pirmo žvilgsnio nereikšmingais žingsneliais po truputį prarado bet kokį nepriklausomumą ir tapo politinės valdžios užsakymų vykdytoja. Lietuvos advokatūra, būdama nepriklausoma teisinės sistemos dalimi, skirta atstovaujamo žmogaus teisėms užtikrinti, turi būti maksimaliai apolitizuota ir atribota nuo menkiausio valdžios kišimosi, ir logiškai sektų, kad teisingumo ministruitei teisė iškelti advokatui drausmės bylą turėtų būti suteikiama tik išimtiniais atvejais, kai asmuo negali ginti savo pažeistų teisių įprasta tvarka – kreipdamasis su skundu į Lietuvos advokatūrą.

Priešingu atveju, kai drausmės byla pagal privataus asmens skun-

dą keliamą apeinant įprastą tvarką, mes kalbame apie tam tikros faktinės subordinacijos sukūrimą, o kartu ir Lietuvos advokatūros savivaldos menkinimą. Iš tiesų, norint efektyviai užtikrinti žmogaus teisių garantijas, šiuolaikinėje demokratinėje teisinėje valstybėje negali būti paneigti advokatų savivaldos įgyvendinimo principai.

Taigi būtina pakeisti Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 52 straipsnio 2 punktą ir jį suformuluoti taip: „Sprendimą iškelti drausmės bylą priima Lietuvos advokatūra. Išimtiniais atvejais, kai asmuo, pranešantis apie galimą Lietuvos advokatų etikos kodekso reikalavimų bei advokatų veiklos pažeidimus, dėl svarbių priežasčių negali kreiptis į Lietuvos advokatūrą, sprendimą iškelti drausmės bylą gali priimti teisingumo ministras.“ Būtent tokia įstatymo formuluočių padėtų realiai apginti pažeistas asmenų teises ir užtikrintų Lietuvos advokatūros nepriklausomumą. ■

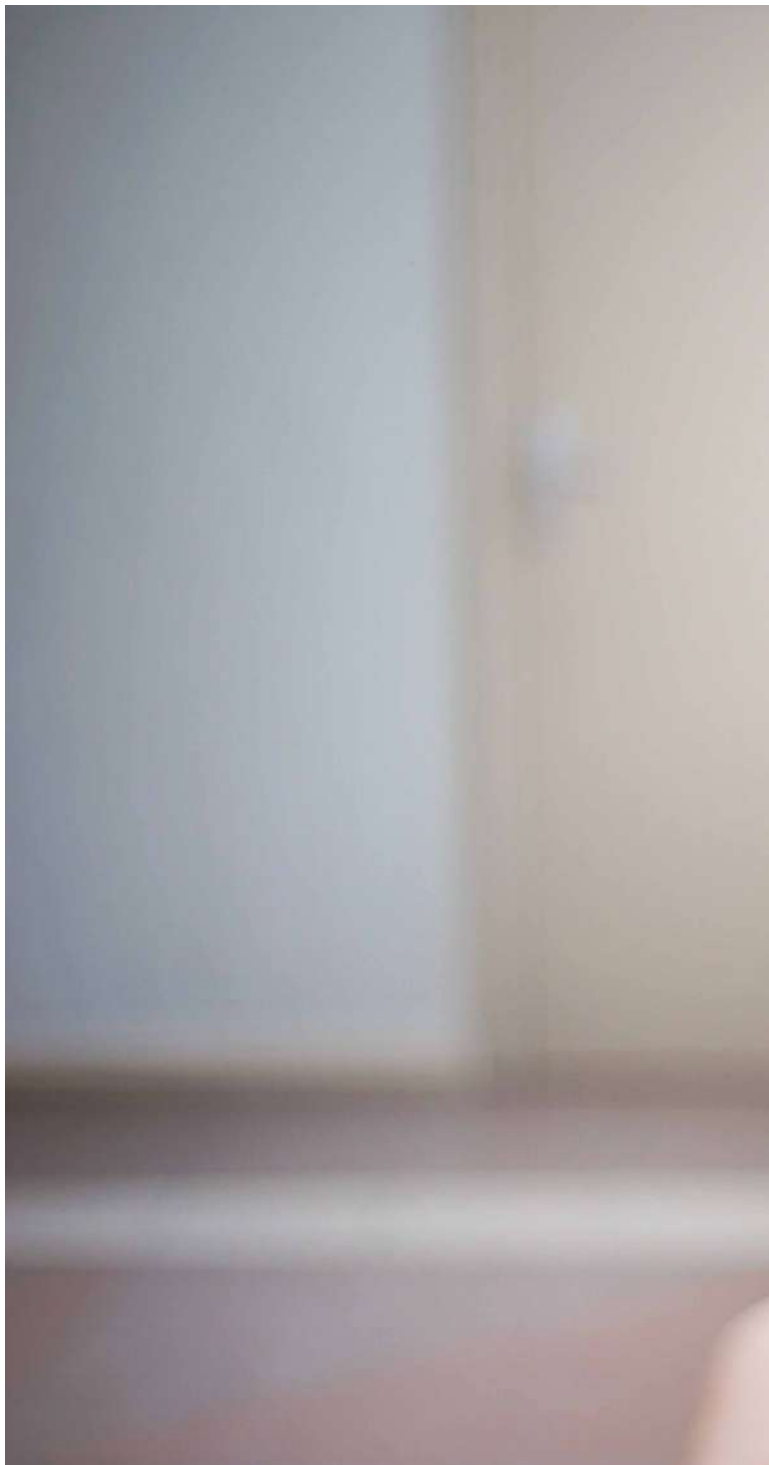
D. Bublienė: „Teisėkūros trūkumai susilpnina žmogaus saugumą ir pasitikėjimą valstybe“

„Matant, kaip progresuoja kitų valstybių kasaciniai procesai, neišvengiamai kyla klausimų, gal ir mes subrendome tam tikrai savo kasacinio proceso revizijai“, – teigė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (LAT) pirmininkė **Danguolė Bublienė**. Neseniai LAT vadovauti pradėjusi teisėja atsakė į IQ apžvalgininkės **Deimantės Stanevičiūtės** klausimus.

■ Jau pusę metų vadovaujate LAT. Ko tikėjotės ir ką radote pradėjusi eiti šias pareigas?

– Pusmetis tiesiog prabėgo, nebuvo kada stabtelėti. Radau tai, ką ir tikėjau rasti. Nei teisėjavimas, nei vadovavimas LAT man nebuvo naujiena. Iki tol dirbau šio teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininke. Teisme dirbu nuo 2017 m., tad jo virtuvę – tiek organizacinio darbo, tiek kasacinio bylų nagrinėjimo, vienodos teismų praktikos formavimo srityje – visada jaučiau ir žinojau. Tai, kad nebus paprasta derinti teisėjo darbus su teismo vadovo pareigomis ir dar su dėstyimu Vilniaus universiteto Teisės fakultete, taip pat visada žinojau. Tačiau taip pat žinojau, kad tai įveikiama, jei sugebi tinkamai nusistatyti prioritetus, planuoti darbus ir laiką.

Žvelgiant jau pirmininko akimis, matyti, kad administraciniai klausimai pirmininko veikloje užima nemažą darbo tvarkės dalį. Tai yra ir teismo vidinio mechanizmo, siekiant užtikrinti kasacinės praktikos nuoseklumą, išgryninant galimus prieštaravimus, tobulinimas. Ir teisėjų padėjėjų pajėgumų stiprinimas, ir valstybės tarnybos reformos bei naujos atlyginimų politikos per šią reformą įgyvendinimas, ir Lietuvos apeliacinio teismo administracinė priežiūra, ir LAT, kaip edukacinio, kultūros plėtojimo prasme centro, įveiklinimas, ir

dar nemažai kitų krypčių. Taip pat stengiuosi, kad minimaliai mažėtų mano kaip teisėjos krūvis nagrinėjant kasacines bylas. Labai svarbu nuolat jausti šio darbo pulsą – būtent jis augina profesinę prasme.

Tiesa, esminga, kad pagal pareigas tapau Teisėjų tarybos nare. Tai sustiprino jau anksčiau pradėtų darbų pozicijas. Pavyzdžiui, siekiant įgyvendinti savo, kaip Teisėjų asociacijos valdybos narės, pradėtus darbus, tarp jų – dėl teisėjų ir teisėjų padėjėjų atlyginimų. Į tarybos veiklą įsijungiau tuo laikotarpiu, kai buvo pradėtas svarstyti apylinkių teismų

Iššūkis yra dirbtinio intelekto panaudojimas teismų veikloje – jo plėtra neabejotina ir nesustabdoma.

tinklo optimizavimas, svarbūs teismo proceso kodeksų pakeitimai, kiti visai sistemai reikšmingi klausimai. Gyvenimas verčia tobulėti ir teismų sistemą, tad uždavinių ir spęstinių klausimų tikrai netrūksta, jų nuolat kyla. Toliau optimizuojamas teismų tinklas – sudaryta ir pradėjo dirbti apeliacinės instancijos teismų tinklo optimizavimo darbo grupė. Iššūkis

yra dirbtinio intelekto panaudojimas teismų veikloje – jo plėtra neabejotina ir nesustabdoma. Tačiau ši plėtra kelia ir nemažai spęstinių etinių bei teisinių klausimų, kurie aktyviai diskutuojami aukščiausiuose Europos lygmenyse.

Dar viena svarbiausių kasacinio teismo pirmininko pareigų, kuri reikalauja intensyvaus darbo, yra užtikrinti visokeriopą ▶

► bendradarbiavimą su viršnacionaliniais, kitais nacionaliniais kasaciniais teismais, teisinėmis institucijomis. Reprezentuodama LAT tarptautiniuose renginiuose jau skaičiau kelis pranešimus, taip pat ėmėme glaudžiau bendradarbiauti su Europos teisės institutu. Šiuo metu steigiamo šio instituto Baltijos valstybių padalinį, kurio darbas bus labiau orientuotas į Baltijos regiono problematiką. Matome didelę bendradarbiavimo su Estijos ir Latvijos aukščiausiais teismais naudą. Trijų Baltijos valstybių kasacinių teismų tinklo bendrystė peraugo į kasmečius susitikimus ir jau tapo glaudžia kasdiene veikla, nors nuotoliu, kartu aptariame svarbius einamuosius darbus, dalijamės patirtimi. Nemažai nuveikta rengiantis dalyvauti šių metų Europos Sąjungos (ES) aukščiausiųjų teismų pirmininkų tinklo kolokviumo darbe, kur diskutuota vienodos teismų praktikos užtikrinimo, dirbtinio intelekto naudojimo teismų veikloje, kitais klausimais, kartu su ES Teisingumo Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo vadovais aptarta, kaip galėtų būti tobulinamas bendradarbiavimas nagrinėjant bylas.

■ **Į kokius pagrindinius darbus planuojate koncentruotis per savo kadenciją? Ar turite nusimačiusi, ką norėtumėte pakeisti ar patobulinti?**

– Praėjęs pusmetis einant LAT pirmininko pareigas leido pasitikrinti, ar mano įžvalgos, kokios veiklos šiuo metu būtų aktualiausios ir reikalautų pirmenybės, yra teisingos.

Kita vertus, nors kiekvienas vadovas turi savo viziją, kai kurie darbai reikalauja tęstinumo – reikia didelio lankstumo ir tvirtybės tęsti kitų pradėtus darbus, nesugriauti įdirbio, įnešti naujos energijos, kai reikia postūmio, paskatinimo, naujų, neįprastų sprendimų. O tokių tikrai reikia, ir jų eilė po truputį rikiuojasi.

Iš tiesų daug pastangų įdėta aiškinant visuomenei situaciją dėl teismo darbo krūvio, teisėjų skaičiaus, kasacinių nutarčių suprantamumo, t. y. aiškumo, išsisemta tobulinant kasacinių nutarčių rengimo metodiką, kai kurių kitą reguliavimą. Nors turiu idėjų, ką būtų galima padaryti siekiant didesnio kasacinių nutarčių aiškumo, manau, kad aiškinimo ir tik vidinių teismo procedūrų tobulinimo jau nepakanka. Laikas ieškoti naujų priemonių, pirmiausia – plėtojant precedento institutą. Iš esmės tai reikštų rasti kelią, kaip labiau judėti link precedento, kaip išgryninti precedentinius klausimus ir pan.

Matant, kaip progresuoja kitų valstybių kasaciniai procesai, neišvengiamai kyla klausimų ir verta pasvarstyti, ar ir mes nesubrendome tam tikrai savo kasacinio proceso revizijai, kuri atlieptų dabartines reikmes – tiek bylų dalyvių, tiek visos teismų sistemos. Galima svarstyti, gal verta perimti kai kurią kitų valstybių patirtį, pavyzdžiui, kad kasacinį skundą nagrinėtų atrankoje jį priėmusi kolegija; kad kasacinis skundas galėtų būti priimtas tik iš dalies; kad būtų įvesta prejudicinio

D. Bublienė: „Teisės aiškinimo metodika neturi būti kaip kampuotas pėsčiųjų takas, per kurį niekas neina.“

klausimo galimybė, t. y. galimybė žemesnės instancijos teis-
mams kreiptis į LAT dėl prejudicinės nutarties, kuri gerokai
pagreitinutą ir sustyguotą probleminių klausimų sprendimą –
taptų savotiška prevencine priemone netinkamam teisės
taikymui ir kartu optimizuotą patį teismo procesą. Pastaroji
patirtis pasitvirtino Nyderlanduose, kurių civiliniame proce-
se prejudicinio klausimo institutas taikomas jau dešimtmetį,
baudžiamajame procese įvestas neseniai. Gal tai būtų nau-
dinga ir Lietuvai?

Baigdamą mintį pabrėžčiau, kad visada svarbu įvertinti
teismo pateikto teisės aiškinimo praktinį pritaikomumą –
pernelyg sudėtingų argumentavimo schemų taiky-
mas gali būti tiesiog nepraktiškas. Yra taiklus aforizmas,
kad teisės aiškinimo metodika neturi būti kaip kampuotas
pėsčiųjų takas, per kurį niekas neina, o naudojasi per veją
išmintu trumpesniu keliu. Jeigu argumentavimo schemą
gali suprasti tik retas, vien tai, kad ji sukurta, nėra pakan-
kamas rezultatas.

Advokato profesija ne mažiau kaip teisėjo tarnystė reikalauja aukštų dalykinių gebėjimų, profesinės ir gyvenimo patirties, nepriekaištingos reputacijos, psichologijos žinių ir, be abejo, vadybos gebėjimų.

Būtent atsižvelgiant į pamąstymus ir prognozes dėl kasacinio proceso revizijos ir naujų kasacinio teismo kompetencijų, dėl precedento kūrimo, precedentų identifikavimo standartų platesnio ir gilesnio diegimo, kasacinės ir apskritai teismų praktikos stebėsenos mechanizmo stiprinimo kontekste turėtų būti svarstoma ir dėl LAT pajėgumų – teisėjų, darbuotojų skaičiaus, finansavimo, kitokio materialiojo aprūpinimo. Gerų, modernių idėjų turime daug, gerai žinome, ką reiškia idealiai įgyvendinti jau vykdomus darbus, pavyzdžiui, sekti savo praktiką siekiant kontroliuoti jos nuoseklumą, tačiau kaip jas įgyvendinti turint labai ribotus pajėgumus?

Kita vertus, svarbu tobulėti ne tik teismų sistemai, bet kartu ir kitoms institucijoms, veikiančioms viešosios tvarkos, žmogaus teisių užtikrinimo srityje. Todėl matau būtinybę bendradarbiauti, kalbėtis ir tobulinti koordinacinius, vadinamuosius tarpfunkcinius, procesus. Institucinis susikalbėjimas, manau, yra kertinė prielaida tobulinti sisteminius dalykus, spręsti visuomenei rūpimas problemas, ieškoti geriausio jų sprendimo.

■ Esate buvusi advokatė. Dažnai jūsų kolegų, padirbę teismų sistemoje, nusprendžia mesti savo profesiją ir išeina į advokatūrą, jūs pasiūlytė atvirksčiai – atėjote į teismų sistemą. Kodėl pasirinkote tokį profesinį kelią?

– Nebūsiu originali pasakydama, kad teisėjo darbas, dargi kasaciniame teisme, yra teisininko profesinės aukštumos. Gal tai kiek idealistinis požiūris, bet aš juo tikiu, ir būtent tai lėmė mano pasirinkimą. Tiesa, teisininkų atlyginimų disproporcija viešajame ir privačiame sektoriuje kai kuriais laikotarpiais tikrai buvo bene svarbiausia teisėjų

korpuso „nukraujavimo“ į advokatūrą priežastis. Tačiau nuo 2023 m. liepos, suregulavus teisėjų atlyginimus, ši priežastis jau negali būti dominuojanti. Tikėkimės, kad teisėjų korpusas įgijo kur kas daugiau stabilumo, o pati profesija – patrauklumo.

■ Kaip iš teisėjo pozicijos dabar atrodo advokato profesija?

– Atrodo gerai. Advokato profesija visada buvo sudėtinga. Ji ne mažiau kaip teisėjo tarnystė reikalauja aukštų dalykinių gebėjimų, profesinės ir gyvenimo patirties, nepriekaištingos reputacijos, psichologijos žinių ir, be abejo, vadybos gebėjimų.

Geras advokatas – didelė pagalba ne tik klientui, bet ir teismui: ne šiaip sau įstatymas įtvirtina, kad pagal bendrą taisyklę kasacinį skundą civilinėje byloje turi surašyti advokatas. Pirmiausia advokatas iškelia profesinę teisės aiškinimo ir taikymo diskusiją, duoda jai toną kasaciniame procese. Jokia paslaptis, kad kiekviena sistema – tiek teis-

mų, tiek advokatūros – turi silpnųjų vietų. Bet kad jas matytum, garsiai apie jas kalbėtum, nebūtina pereiti iš vienos profesijos į kitą.

Visada, nepriklausomai nuo savo karjeros posūkių, tinkamo teismo proceso labai atvirai kalbėjau apie būtinumą tobulinti teismo proceso dalyvių procesinį, institucinį bendradarbiavimą. Buvimas vienoje ar kitoje pusėje nestabdė atviros diskusijos. Tai, kad pažįstu ir vieną, ir kitą darbą, ir dar ne vieną kitą poziciją (ėjau Teisingumo bei Švietimo ir mokslo ministerijose vadovaujamas ministerijos sekretoriaus, departamentų vadovo pareigas), manau, yra didelis mano pranašumas. Įvairiapusiška asmeninė patirtis leidžia turėti tvirtą ar tvirtesnę nuomonę svarstant tiek vidaus, tiek tarpinstitucinius klausimus. Visada sveika prisiminti sėkmės formulę „mąstytk globaliai, veik lokaliai“. Prie to tikrai prisideda kuo platesnė patirtis.

■ Advokatui labai svarbus nepriklausomumas kaip ir bet kuriai kitai teisminei grandžiai. Ar nepasigendate tos laisvės ir nepriklausomumo dabartiniame savo profesiniame kelyje?

– Bet kuriam žmogui, bet kuriai profesijai svarbi laisvė. Sena tiesa – žmogus laisvas tiek, kiek pats sau tos laisvės suteikia. Taip pat nepriklausomumas. Teisėjui laisvė ir nepriklausomumas – dirbti be neleistino spaudimo, turėti savo poziciją ir deklaruoti ją per procesinį dokumentą – sprendimą, o jei reikia – ir per atskirą nuomonę. Kalbant dar plačiau, būtų galima nebent išskirti nepriklausomumo stygių dėl materialinio, finansinio teismų aprūpinimo – pavyzdžiui, nepaprasta buvo išjudinti teisėjų atlyginimų, kai kurių teismų pastatų renovacijos ar statybos klausimus; ▶

► Šiuo metu dėl teismų tarnautojų nekonkurencingų atlyginimų teismuose gresia chaosas ir pan. Tai juk taip pat susiję su profesinės laisvės pilnatve.

■ Jūsų požiūriu, kokie yra didžiausi iššūkiai bendrai teisinei Lietuvos sistemai?

– Vienareikšmiškai – teisės aktų kokybė. Štai ir gruodžio 8 d. Seime vykstančiame Teisės forume vienas pagrindinių klausimų – kas dabar Lietuvoje vyksta: įstatymų kūryba ar gamyba; kaip šis procesas dera su teisinės valstybės standartais, siekiu tapti gerovės valstybe? Tikiuosi įdomios ir turiningos diskusijos.

Teisės aktų kokybės klausimas nepraranda aktualumo bene nuo XVIII a. Jį nagrinėjo anų laikų mąstytojai, jį nagrinėja daug žymių mūsų laikų teisės mokslininkų. Istoriskai gero teisės akto kanonas reikalavo formalizuotos bendro pobūdžio taisyklės, teisės aktų viešumo, prieinamumo, nuspėjamumo, galiojimo į ateitį; buvo skiriamos ir kitos gero teisės akto savybės: nuoseklumas ar neprieštarinumas; realumas, t. y. faktinė galimybė laikytis teisinių įsipareigojimų ir draudimų; stabilumas. Visa tai yra vertingi idealai, kurių neatsisako ir šiuolaikinės teisinės sistemos.

Tačiau kiek realiai jų paisoma? Matyt, neatsitiktinai vyksta ir didelę įtaką daro, kaip kai kas vadina, „tylioji revoliucija“, plačiai atvėrusi kelią teisės šaltiniui – teismų praktikai. Teisinėje leksikoje atsiranda terminas „jurisprudencinė valstybė“. Kai kas pasakytų, kad tokia ir yra teismo priedermė: pritaikyti įstatymą prie socialinės tikrovės. To tikrai nesikratome, tačiau norime atkreipti dėmesį, kad teisėkūros trūkumai, pavyzdžiui, aktų ar normų prieštarinumas, pirmiausia susilpnina žmogaus saugumą, o tai reiškia – ir pa-

Mano nuomone, labiausiai pasitikėjimą didina aiškūs ir gerai argumentuoti sprendimai, kurie sugula į nuoseklią, neprieštariną teismų praktiką. To ir siekiame. Esame pradėję naują projektą, remiamės pasiteisinusia Švedijos Aukščiausiojo Teismo patirtimi – bandysime aiškintis, kaip kasacinio teismo nutartis supranta skirtingų teisinių profesijų atstovai, kokių pageidavimų jie turėtų, kokių trūkumų surašant, komunikuojant kasacinius sprendimus jie matytų.

Ne ką mažiau pasitikėjimo laipsnį nulemia ir tinkamas visuomenės informavimas. Beje, tai liestų pasitikėjimą ne tik teismais, bet ir žiniasklaida. Bet kuriuo atveju tiek mes, teismai, teisėjai, tiek ir jūs, žiniasklaida, esame atsakingi už operatyvų, tikslų, suprantamą visuomenės informavimą. Tikiuosi, jau pastebėjote mūsų pastangas ir proveržį šioje veikloje. Nelengva, tačiau tikime, kad mūsų ambicija pamažu pasiekti, kad teismas pateiktų pranešimus žiniasklaidai apie 50 proc. priimtų kasacinių sprendimų, galėtų būti reali.

■ Atėjote į teismų sistemą ne klasikiniu keliu – ne nuo teisėjo padėjėjo ir ne kopdama teismų instancijų laipteliais iki LAT. Sakykite, kiek, jūsų nuomone, teismų sistema apskritai yra atvira (t. y. kiek priima) „nesisteminius“ kandidatus? Galbūt ir šioje srityje kas nors turėtų keistis?

– Jūsų klausimas koreliuotų su laikotarpiu iki 2006 m. gegužės 9 d. Konstitucinio Teismo nutarimo. Šiuo nutarimu buvo konstatuota, kad sistema negali būti uždara, ji privalo įsileisti profesionalų iš šalies. Šio nutarimo pagrindu atitinkamai pakoreguotas Teismų įstatymas, kuris dabar suteikia gana plačias galimybes aukštesniųjų grandžių teisėjų korpusą

Kas dabar Lietuvoje vyksta: įstatymų kūryba ar gamyba? Kaip šis procesas dera su teisinės valstybės standartais, siekiu tapti gerovės valstybe?

sitikėjimą valstybe. Teisėkūros trūkumų sprendimas teisme yra ilgas ir paprastai nepigus būdas.

■ Pasitikėjimas teismų sistema Lietuvoje, sutikime, nėra pats aukščiausias. Kaip manote, kas galėtų lemti reikšmingus tokio iš esmės neigiamo vertinimo pokyčius? Kiek apskritai teismams svarbus visuomenės pasitikėjimas jais?

– Pasitikėjimas tiek svarbus, tiek trapus, kitaip tariant, pasitikėjimas ir labai svarbus, ir labai trapus. Daug mokslinių darbų, tyrimų šiuo klausimu parengta, daug pasitikėjimą, o tiksliau – teismų darbo vertinimą, lemiančių veiksnių išskirta. Ir subjektyvių, ir objektyvių. Bet priminčiau, kad buvo laikotarpių, kai pasitikėjimas augo ir buvo gana aukštas. Jį ilgam nurėžė vadinamasis teisėjų korupcijos skandalas. Prie pasitikėjimo neprisideda sprendimų prieštarinumas, nenuosekli bausmių praktika, neįtikinami sprendimų argumentai. Daugiau nėra reikalo detalizuoti prisiminus pastarųjų savaičių aktualijas – Kauno savivaldybės kyšininkavimo, politinės korupcijos bylą.

papildyti ne tik karjeros teisėjais, bet ir mokslininkais, prokurais, advokatais.

Manau, kad problema ilgą laiką buvo ne sistemos uždarmas. Ji kaip tik atvira. Teismų įstatymas, kaip sakiau, suteikia plačias galimybes įsileisti „nesisteminiams“ teisėjams. Taip, tam būtina atitikti nustatytus reikalavimus, ir tai yra atskiras, savarankiškas kelias.

Šiuo atžvilgiu esminis klausimas, kiek „nesisteminių“ pageidavo, pavyzdžiui, iki teisėjų atlyginimų pakėlimo, tapti teisėjais. Jokia paslaptis, kad nekonkurencingi teisėjų atlyginimai ne tik skatino palikti šį korpusą, bet ir atbaidė pretendentes, ribojo pageidaujančiųjų skaičių. Tikėčiau, kad dabar situacija turėtų keistis.

■ Advokatūroje visi advokatai yra lygūs ir turi lygiavertį balsą bendruomenės valdyme, o teismų sistemoje yra hierarchija. Kodėl teismai nesirenka advokatūros institucinio nepriklausomumo kelio ir lygiateisiškumo?

– Pats žodis „hierarchija“ teismų sistemai netinka. Hierarchija pirmiausia reiškia pavaldumą, o šio vykdant

D. Bublienė: „Pats žodis „hierarchija“ teismų sistemai netinka.“

teisingumą apskritai nėra. Vienas svarbiausių Konstitucijoje įtvirtintų teisėjo nepriklausomumo aspektų ir yra tai, kad visi teisėjai, vykdydami teisingumą, turi vienodą teisinį statusą tuo atžvilgiu, kad negali būti nustatomos nevienodos jų nepriklausomumo, savarankiškumo nagrinėjant bylas garantijos. Joks teisėjas, vykdydamas teisingumą, nėra ir negali būti pavaldus jokiai kitam teisėjui, savo ar aukštesnės grandies teismo vadovui. Iš tiesų čia veikia tie patys principai kaip advokatūroje: nagrinėdamas bylas teisėjas nėra pavaldus niekam, visi teisėjai yra lygūs, kiekvienas teisėjas yra svarbi savarankiška teismų valdžios dalis. Kalbant apie savivaldą, esminiai sprendimai priimami teisėjų visuotiniame susirinkime, kaip ir advokatūroje renkama taryba, kuri atstovauja visam teisėjų korpusui ir sprendžia jo problemas. Proporcingas skirtingų teismų atstovavimas savivaldoje nėra hierarchija.

■ Kas yra reikšmingai gero ir blogo advokatūroje jūsų akimis?

– Jau atsakiau, kaip vertinu advokatūrą. Apie tai, kas, mano nuomone, galėtų būti tobulinama, kas svarbu abiem sistemoms, ir ne tik šioms dviem, bet ir kitoms teisininkų gildijoms, kalbamės tarpžinybiniuose susitikimuose. Viešai problemas įvardyti naudinga nebent tada, kai nepavyksta jų išspręsti tarpusavyje.

■ Ko palinkėtumėte advokatams?

– Ne tik advokatams, bet ir visiems teisininkams noriu palinkėti pirmiausia užsidedimo kuriant teisinę valstybę, tobulinant teisinę sistemą, kad ji kuo geriau atlieptų žmogaus teises ir interesus. Taip pat kuo geresnių profesinių įgūdžių, kuo kūrybiškesnio darbo, kuo didesnio pasitenkinimo darbo rezultatais, kuo geresnio tarpusavio susikalbėjimo ir, žinoma, gražių artėjančių švenčių. ■

D. Bublienė

- Gimė 1972 m.
- 1995 m. baigė Vilniaus universiteto Teisės fakultetą, 2002–2004 m. baigė doktorantūros studijas.
- Nuo 1994 iki 1998 m. dirbo Teisingumo ministerijoje, buvo Įstatymų departamento vyriausioji specialistė, ekspertė.
- 1998–2001 m. Teisingumo ministerijoje Teisės departamento Privačios teisės skyriuje ėjo viršininko pareigas.
- 2001–2005 m. Teisingumo ministerijos Privačios teisės departamento direktorė.
- 2002 m. Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto asistentė, 2003–2006 m. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto asistentė.
- 2007 m. Švietimo ir mokslo ministerijos sekretorė.
- 2007–2017 m. advokatų profesinės bendrijos „Baltic Legal Solutions Lietuva“ advokatė.
- Nuo 2017 m. pradėjo dirbti teisėja LAT, o nuo 2022 m. lapkričio – Civilinių bylų skyriaus pirmininke.
- 2023 m. kovo 3 d. paskirta LAT pirmininke.

TEISĖS Į GYNYBĄ GARANTIJOS

S. Ö. Hilmarssonas: „Jei advokatai nebus aktyvūs, sceną užims kiti“

Vos per 300 tūkst. gyventojų turinčioje Islandijoje praktikuoja kiek daugiau nei 1000 advokatų – šis skaičius žymi tvirtą tautos pasiryžimą laikytis teisinės valstybės principų ir kovoti, kai to reikia. Advokatai Islandijoje ne tik padeda žmogui apginti jo teises, bet ir prisideda prie visų trijų valdžios šakų: įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės. Apie Islandijos advokatūros veiklą pasakoja jos pirmininkas **Sigurðuras Örnas Hilmarssonas**. Su juo kalbėjosi **Evelina Butkutė-Lazdauskienė**.

■ Gerbiamas Pirmininke, papasakokite, kaip Islandijoje veikia Advokatūra? Koks yra jos vaidmuo šalies teisės sistemoje?

– Islandijos advokatūra buvo įkurta 1911 m. Šiuo metu jai priklauso apie 1070 narių, iš kurių apie 300 yra vidaus (*in-house*) advokatai, t. y. advokatai, dirbantys privačiose įmonėse ar viešosiose institucijose. Aktyviai stengėmės ištaisyti lyčių disbalansą, tačiau manau, kad tai vis dar vyksta per lėtai, apie 32 proc. mūsų narių yra moterys.

Kalbant apie Advokatūros vaidmenį – jį galima pavadinti daugialypiu. Mūsų pagrindinis tikslas yra išsaugoti ir apginti teisinę valstybę. Mes garsiai pasisakome už principus, kuriais grindžiama mūsų profesija ir teisinė sistema, dažnai prisidedame prie visų trijų valdžios šakų: įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės. Be to, siekiame dalyvauti viešajame diskurse apie teisinę valstybę ir konstitucines teises. To priežastis paprasta – jei mes, Advokatūra ar mūsų nariai,

■ Ar tiesa, kad islandai gana gerai žino savo teises?

– Taip, sakyčiau, kad tai teisinga prielaida.

■ Ar sprendžiant ginčus turi įtakos tai, kad gyventojų šalyje yra nedaug? O gal žmonės dažniau pasiekia taikų sprendimą?

– Islandai yra gana atšiaurūs žmonės, per šimtmečius pripratę prie įvairių sunkumų. Taip pat sakyčiau, kad esame gana savarankiški ir individualistai. Tipiškas islandas galbūt nelinkęs atsitraukti nuo kovos, nori apginti savo teises ir, jei reikia, kreiptis į teismą.

Nuo pat įsikūrimo buvome gana apdairūs sprenddami savo ginčus. Mūsų parlamentas, Islandijos Respublikos Altingas, buvo įkurtas 930 m. ir yra vienas seniausių išlikusių parlamentų pasaulyje. Ten buvo nustatytos visuomenės taisyklės ir sprendžiami ginčai. Vienas pirmųjų ar reikšmingiausių išbandymų įvyko gana anksti, 1000-aisiais. Didžioji dauguma

Mūsų nedaug, bet mes mėgstame bylinėtis, o tai gali būti įdomus derinys.

susilaikysime nuo dalyvavimo šiame diskurse, sceną užpildys kiti, kuriems galbūt trūksta reikiamų žinių, arba galbūt jie net turi slaptų motyvų priešingai veiklai. Be to, kaip jau minėjau, mes taip atliekame nepriklausomą savo narių reguliavimo funkciją – esame institucija, kuri labai svarbi mūsų profesijos nepriklausomumui.

■ Islandai – palyginti nedidelė tauta. Tikriausiai daugelis vieni kitus pažįsta. Ar daug interesų konfliktų pasitaiko, kaip Islandija juos sprendžia?

– Jūs visiškai teisi. Mūsų nedaug, bet mes mėgstame bylinėtis, o tai gali būti įdomus derinys. Dėl to būtina, kad mūsų nariai suprastų galimus interesų konfliktus ir veiktų pagal mūsų profesinius standartus bei mūsų Etikos kodeksą. Beje, jis neseniai buvo peržiūrėtas ir sugriežtintas po svarbaus ir ilgus metus trukusio dialogo su mūsų nariais.

islandų garbino senovės skandinavų dievus. Vietoj karo ir kraujo praliejimo klausimas buvo perduotas Altingo arbitražui. Ginčą užbaigė Thorgeiras Thorgeirssonas, nusprendęs, kad turėsime „vieną įstatymą ir vieną dievą“, po kurio krikštaitis ir atsivertimas į krikščionybę tapo privalomi.

Th. Thorgeirssonas sprendė klausimą su tokiu teisiniu temperamentu, kokio ir šiandien norėtume savo teisėjams. Ir vis dėlto nusprendė, kad islandai vis tiek gali valgyti arklieną (tai, matyt, buvo didelės svarbos reikalas) ir kad galima tiek laiko garbinti senuosius skandinavų dievus, kiek tai buvo daroma privačiai. Tai, žinoma, buvo gana protingas, nors ir šiek tiek juokingas sprendimas, tačiau pasirodė esąs labai veiksmingas, nes išvengta kraujo praliejimo dėl religinių dalykų.

Mūsų tautinėje dvasioje yra giliai išsisknijęs nepriklausomybės troškimas: galbūt dėl salos gyventojų mąstymo, ▶

► kuris dažnai skiriasi nuo žemyno žmonių. Vienas didžiausių mūsų nacionalinės istorijos momentų, be abejo, yra mūsų Nepriklausomybė 1918 m. (visiškai suformuota 1944 m.) (formaliai sala buvo Norvegijos kolonija iki 1814 m., o vėliau – Danijos priklausoma teritorija – aut. past.).

Dar vienas faktas, kuriuo galime didžiuotis, – parama Baltijos šalių Nepriklausomybei. Mažos šalys gali būti tarpautinės lyderės, pavyzdžiui, 1991 m. buvome pirmoji šalis, pripažinusi Lietuvos Nepriklausomybę.

Kitas pavyzdys, kurį norėčiau paminėti, yra atsigavimas po didelio finansinio žlugimo 2008 m., kai dauguma finansų įstaigų tapo nemokios. Tai stipriai veikė žmonių gyvenimą ateinančius kelerius metus: padidėjo nedarbas, buvo prarastos privačios santaupos, o skolos smarkiai išaugo. Net ir tuo metu mūsų visuomenės ramsčiai išliko tvirti. Vyko protestai, kaip galima tikėtis laisvoje demokratinėje visuomenėje, surengėme laisvus rinkimus, ir ginčai buvo sprendžiami teismuose, o ne gatvėse. Tai buvo tikras mūsų Konstitucijos, teisinės valstybės, mūsų visuomenės išbandymas. Didžiuojuosi ir dėkoju, kad išlaikėme šį testą. Nesuklysiu pasakydamas, kad visa tai praėjo puikiai, arba „summa cum laude“ (lot. su didžiausiu pagyrimu).

■ Kaip minėjote, Islandija turi senas parlamentarizmo tradicijas. Bet ar tiesa, kad Islandijoje kyla klausimų dėl teisinės valstybės? Su kokiomis konkrečiomis problemomis susiduriate ir kaip siūlote jas spręsti?

– Taip, Islandija turi ilgą parlamentarizmo istoriją, tačiau ji vis dar susiduria su iššūkiais, susijusiais su teisinės valstybės principais, kaip ir daugelis kitų šalių. Siekdama išspręsti

■ Kokios tendencijos pastebimos Islandijoje: advokatų daugėja ar mažėja, kokios galimos to priežastys?

– Susiduriame su jaunų advokatų išėjimo iš profesijos problema: jaunesnės moterys palieka profesiją arba pasirenka dirbti vidaus teisininkėmis privačiose įmonėse ar vyriausybėje. Dažnai tai yra advokatai, turintys 5–10 metų patirtį, neseniai sukūrę šeimas ir susiduriantys su iššūkiais, kai derinamas darbas ir šeima. Žinau tai iš savo patirties, nes pats turiu tris vaikus, o mano žmona taip pat visą darbo dieną dirba teisininke. Islandijos advokatūra nori būti lyderė sprendžiant šiuos klausimus, tai yra viena pagrindinių mūsų darbotvarkės užduočių.

■ Kaip pats nusprendėte tapti advokatu? Kuo patraukė ši profesija?

– Nors ir gana keista, bet neketinau tapti advokatu. Kai baigiau koledžą, nebuvau tikras, ką turėčiau studijuoti. Būdamas jaunas nepaklusnus studentas tikrai nemėgau, kad kas man nurodinėtų, ką studijuoti. Laimė, iš to išaugau ir nusprendžiau stoti į Islandijos universiteto Teisės fakultetą. Pagrindinė priežastis buvo ta, kad studijos truko 5 metus, be to, būčiau galėjęs lengvai pereiti į kitą studijų kryptį, jei būčiau norėjęs vėliau tai padaryti. Teisės diplomą Islandijoje atveria įvairių galimybių.

Po trejų metų, būdamas teisės studentu, pradėjau dirbti advokatų kontoroje Reikjavike. Ten atsivėrė akys. Tai buvo pirmas kartas, kai supratau, koks efektyvus ir svarbus yra advokato darbas ne tik klientui, bet ir visai visuomenei. Turime priemonių ir įrankių pakeisti kažkieno gyvenimą, padėti žmonėms, kai jie yra labiausiai pažeidžiami, neretai kylant

Susiduriame su jaunų advokatų išėjimo iš profesijos problema: jaunesnės moterys palieka profesiją arba pasirenka dirbti vidaus teisininkėmis privačiose įmonėse ar vyriausybėje.

šias problemas, Islandija turėtų toliau stiprinti savo teises ir institucines sistemas, skatinti skaidrumą ir atskaitomybę, teikti pirmenybę žmogaus teisių ir teisinės valstybės principų apsaugai visais valdymo aspektais. Šis nuolatinis įsipareigojimas tobulėti padės išlaikyti ir sustiprinti šalies, kaip teisinės valstybės, reputaciją.

Konkrečiau – tai apima teismų nepriklausomumo palaikymą. Islandija turėtų toliau saugoti ir stiprinti teismų nepriklausomumą, užtikrinti, kad teisėjai būtų skiriami atsižvelgiant į nuopelnus ir kad teismai veiktų be politinio kišimosi. Be to, turime užtikrinti visiems piliečiams vienodas galimybes kreiptis į teismą. Islandija turėtų stengtis pagerinti teisinių paslaugų prieinamumą ir įperkamumą, įskaitant teisinę pagalbą tiems, kurie neišgali įpirkti advokato paslaugų. Galiausiai norėčiau paminėti, kad Islandija, kaip ir daugelis šalių, susiduria su iššūkiais savo baudžiamojo teisingumo sistemoje. Reformų pastangos turėtų būti sutelktos į efektyvumo didinimą, atsilikimų mažinimą ir sąžiningo bei nešališko elgesio su visais asmenimis baudžiamosios teisės sistemoje užtikrinimą. Tai apima ir geresnių kalėjimų statybą bei tinkamą kalinių teisių užtikrinimą.

grėsmėms arba kai jie susiduria su nuožmiu pasipriešinimu. Tai yra įstatymo grožis, sąžiningo ir vienodo požiūrio principas, dažnai perteikiamas Temidės simbolikoje – damos su svarstyklėmis ir raiščiu ant akių.

Galiausiai dirbau pagal griežtus teisės principus. Tapau advokatų kontoros partneriu ir dėstytoju visuose Islandijos teisės fakultetuose, o dabar esu ir Islandijos advokatūros prezidentas. Kartais pagalvoju, ar visa tai buvo atsitiktinumas? Jei mano gyvenimą būtų įmanoma pakartoti tūkstantį kartų, ar visais atvejais tapčiau advokatu? Į tai neturiu atsakymo, bet manau, kad abu variantai yra vienodai tikėtini.

■ O ar advokato profesija patraukli ką tik Islandijoje teisės studijas baigusiam asmeniui? Kiek teisės studijos populiarios, turint galvoje, kad teisinių paslaugų rinka Islandijoje, jei gerai suprantu, yra gana ribota?

– Atsakyti sudėtinga. Būti advokatu Islandijoje yra sunkus darbas. Tai reikalauja daug pastangų. Darbo valandos gali būti ilgos, iššūkiai – sunkūs ir gana didelė konkurencija. Kita vertus, patirties prasme gana naudinga. Atstovauja

S. Ö. Hilmarssonas: „Esu įsitikinęs, kad mes, turintys galią savo rankose, ir tie, kurie gali turėti įtakos pokyčiams, taip pat privalome išklausyti ir prisitaikyti.“

ma principinei žmogaus pozicijai arba dirbama visuomenės gerovei, priklausomai nuo individualaus darbo įmanoma padoriai uždirbti. Ši profesija vis dar yra gana populiari tarp Islandijos studentų, tačiau, žinoma, ir toliau turime skirti dėmesio darbo ir asmeninio gyvenimo derinimo klausimams, kad visi, galintys ir norintys dirbti advokatais, turėtų galimybę tai padaryti.

■ **Iš tiesų jaunoji karta daug dėmesio skiria darbo ir asmeninio gyvenimo pusiausvyrai. Tai svarbu. Kaip manote, ar keičiantis kartoms advokato profesija keisis, ar išliks tokia pati?**

– Faktas, kad laikai keičiasi, kaip sakė Bobas Dylanas, „the times they are a changing“. Akivaizdu, kad jaunoji karta turi kitokius lūkesčius stebėdama vyresniųjų gyvenimą šeimoje ir karjerą. Kartais net pagalvoju, kad jų lūkesčiai yra per dideli arba nerealiūs. Gyvenimas gali būti gana sudėtingas, todėl mes, tėvai, mentoriai ar darbdaviai, turime suteikti tinkamą kryptį. Esu įsitikinęs, kad mes, turintys galią savo rankose, ir tie, kurie gali turėti įtakos pokyčiams, taip pat privalome išklausyti ir prisitaikyti. Arba einame koja kojon su laiku, arba atsiliksime. Jei jaunimas nebenori dirbti tokių ilgų valandų ir taip sunkiai, privalome į tai atsižvelgti, kitaip prarasime talentus. Išiktų blogiausias scenarijus: advokatais dirbtų tik keistuoliai ar darboholikai, kurie galbūt negebėtų išspręsti visų painingų teisės subtilybių.

■ **O kalbant apie Islandijos visuomenę, kiek svarbi teisė į privatumą Islandijos gyvenime, ypač atsižvelgiant į šiuolaikinių technologijų – dirbtinio intelekto ir techninių masinio asmens sekimo galimybių – įtaką? Ar asmuo turi pakankamai priemonių apsiginti nuo skaitmeninio sekimo?**

– Ne, asmenys neturi pakankamai priemonių apsiginti nuo skaitmeninio persekiojimo. Suprantu, kad didžiąją dalį masinio sekimo atlieka privačios šalys: didžiulės tarptautinės bendrovės, siūlančios tokias paslaugas kaip „Facebook“, „Google“ ir kt. Skirtumas tarp tokio stebėjimo ir valstybės stebėjimo yra tas, kad privatus stebėjimas pagrįstas sutartimi – asmuo pasirenka dalytis privačia informacija su įmone mainais už suteiktas paslaugas. O valstybinis stebėjimas paprastai yra priverstinis, numatytas įstatymuose ir teisės aktuose, neretai dėl „būtinybės“, kuri gali būti įsivaizduojama arba tikra.

Aš pats ir Islandijos advokatūra griežtai pasisakėme prieš valstybės sekimo galių stiprinimą. Tokių idėjų pasirodo neretai, o 2022 ir 2023 m. vėl iškilo. Politikams atrodo patraukliau pasisakyti už didesnę ginkluotę policijai ir masinį sekimą, o ne investuoti į visuomenines programas, pvz., gerinti mokyklų sistemą, teikti daugiau dėmesio psichikos sveikatai, socialiniams darbuotojams ir pan. Neabejoju, kad įstatymais drausdami ką nors daryti, taikydami didesnę jėgą ar masinį stebėjimą problemos neišspręsimė.

Islandijos advokatūros balsas šalyje yra svarus. Turime tai išsaugoti ir tinkamai pasinaudoti šia unikalia padėtimi. Per ▶

S. Ö. Hilmarssonas: „Nors esame maža tauta, galime turėti savo nuomonę ir turėtume remti Vakarų demokratines visuomenes, taip pat nepalaikyti tų, kurie siekia priespaudos.“

Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimą, pasielgė atitinkamai. Nors esame maža tauta, galime turėti savo nuomonę ir turėtume remti Vakarų demokratines visuomenes, taip pat nepalaikyti tų, kurie siekia priespaudos. Turime laikytis savo pozicijos principingai, ir puikiai suprantu, kad kartais tai gali būti sunku. Tačiau tikrai verta, o atidžiau pažvelgus – tai vientelis dalykas, kurį galima padaryti.

Po Rusijos invazijos į Krymą 2014 m. Islandija kartu su Europos Sąjunga dalyvavo taikant sankcijas Rusijai. Visi čia pritarė sankcijoms, kol Rusija nusprendė nebeperkti žuvų iš Islandijos. Suprantu, tai skamba keistai, bet žuvininkystė yra gyvybiškai svarbi mūsų ekonomikai. Daugeliui islandų žvejyba ar su ja susijusios priemonės yra pragyvenimo šaltinis. Rusijos atsakomosios sankcijos pakenkė kai kurioms žvejybos įmonėms Islandijoje, tad kai kurios jų pradėjo kritikuoti valdžią dėl dalyvavimo sankcijose. Mano požiūris į tai buvo gana paprastas. Žinoma, turėtume taikyti sankcijas tiems, kurie žiauriai įsiveržia į kitas šalis, ir nesvarbu, ar tai palengvina kieno nors piniginę. Tai yra kaina, kurią esame pasirengę mokėti. Minėtoms Islandijos žvejybos įmonėms verčiau derėtų pagalvoti, kam galėtų parduoti žuvis po Trečiojo pasaulinio karo. Šiomis sankcijomis siekiama užkirsti kelią blogiausiam scenarijui, todėl turėtume didžiuotis solidarizuodamiesi su žmonėmis Ukrainoje ar kitur.

■ **Ko palinkėtumėte Lietuvos advokatams ir visiems žurnalo skaitytojams 2024-aisiais?**

– Leidžiantis į 2024-ųjų kelionę visos Islandijos advokatūros vardu siunčiu nuoširdžius linkėjimus Lietuvos advoka-

Valstybinis stebėjimas paprastai yra priverstinis, numatytas įstatymuose ir teisės aktuose, neretai dėl „būtinybės“, kuri gali būti įsivaizduojama arba tikra.

► pastaruosius porą metų kritikavome masinio sekimo planus ir atkreipėme dėmesį, kad tai neatitinka mūsų Konstitucijoje įtvirtintų teisinės valstybės principų ir teisės į privatų gyvenimą bei teisingą teismą garantijų. Tai nesuderinama su Europos žmogaus teisių konvencija. Taigi dabar tokie planai yra sustabdyti ir gali būti peržiūrimi, atsižvelgiant į mūsų kritiką, tačiau turime išlikti budrus, nes planai tikrai bus pateikti dar kartą.

■ **Deja, gyvename sudėtingu laikotarpiu, kai itin aktualus taikos klausimas. Kartą turėjau galimybę dalyvauti tarptautiniame aukšto rango politikų susitikime, kuriame buvo juokaujama, kad islandų ilgaamžiškumas slypi tame, jog jie neturi kaimynų. Sunkūs Lietuvos istorijos laikotarpiai byloja apie nedemokratiškus šalių kaimynų užmojus: nuolatinį Rusijos valdžios demonstravimą, ilgalaikę Lietuvos valstybės okupaciją. Islandija buvo pirmoji šalis, pripažinusi atkurtą Lietuvos Nepriklausomybę. Ar Islandija šiandien jaučia paramą Baltijos šalims, taip pat Rusijos agresiją patiriančiai Ukrainai?**

– Be abejonės. Kaip jau minėjau, mes tapatinamės su Baltijos šalimis įvairiais lygiais. Turime daugybę panašumų, tai ir buvo viena priežasčių, kodėl mūsų valdžia 1991 m. pripažino

tams ir visiems skaitantiems šį žurnalą. Tegul jūsų teisinės pastangos būna paženklintos sėkmės, o teisingumo siekis ir teisinės valstybės principų laikymasis tegul suteikia pasitenkinimo jausmą. Dirbkime kartu siekdami sąžiningumo, nešališkumo ir teisingumo principų savo šalyse, o kartu ir visame pasaulyje.

Nepamirškime palaikyti vieni kitų mūsų teisinėje bendruomenėje. Kartu galime įveikti iššūkius ir pasidžiaugti bendrais pasiekimais.

Linkiu jums klestinčių, ramių ir turiningų 2024-ųjų. Laimingų Naujųjų metų! ■

S. Ö. Hilmarssonas

- 2007 m. baigė teisės bakalauro studijas Islandijos universitete. Ten pat 2009 m. apsigynė magistro laipsnį. 2008 m. dalyvavo „Erasmus“ programoje Kopenhagos universitete.
- Nuo 2009 m. – „Rettur – Adalsteinsson & Partners“ apygardos teismų advokatas.
- Nuo 2014 m. dėsto Bifrost, o nuo 2015 m. – ir Reikjaviko universitetuose.
- 2020–2021 m. Islandijos advokatūros pirmininko pavaduotojas.
- Nuo 2021 m. – Islandijos advokatūros pirmininkas.

TEGUL KALBA SKAIČIAI

Pirkite žurnalą internetu prenumeratoriai.lt

TEISĖS Į GYNYBĄ (NE)UŽTIKRINIMAS

Kai sprendžia ne tik rinkėjai

Koks advokato vaidmuo įgyvendinant asmens konstitucinę teisę būti išrinktam?

Justas VILYS

Advokatų tarybos narys, advokatas

Dr. Agnė JUŠKEVIČIŪTĖ-VILIENĖ

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto docentė, advokatė

2024 m. Lietuvoje bus organizuojami net trijų rūšių rinkimai: gegužę – Respublikos prezidento rinkimai, birželį – rinkimai į Europos Parlamentą, o spalio 13 d. – Seimo rinkimai. Todėl rinkimų teisiniai santykiai 2024-aisiais bus ypač aktuali tema. Šios temos aktualumą lemia tai, kad šie rinkimai vyks pagal naująjį Lietuvos Respublikos rinkimų kodeksą (toliau – Rinkimų kodeksas).

Ilgai svarstytas ir derintas, pagaliau 2022 m. liepos 19 d. konstituciniu įstatymu patvirtintas ir 2022 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojęs Rinkimų kodeksas, apimantis visų rūšių Lietuvos Respublikoje vykdomus rinkimus, suponavo viltį, kad šis teisės aktas užtikrins sklandų Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (toliau – Konstitucija) įtvirtintų demokratiškų rinkimų principų (kaip antai lygių rinkimų teisių, pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinančių subjektų sąžiningos konkurencijos, rinkimų proceso skaidrumo) įgyvendinimą ir leis išvengti rinkimų teisės pažeidimų. Atrodė, kad Lietuvos Respublikoje per tris nepriklausomybės dešimtmečius įvykę 69 rinkimai ir referendumai leido sukaupti pakankamai patirties, kuria vadovaujantis galima apibendrinti ir išskirti rinkimų metu kylančias problemas, jas numatyti ir teisėkūros būdu jų išvengti.

Deja, jau pirmieji po to, kai 2023 m. kovo 5 d. įsigaliojo Rinkimų kodeksas, įvykę savivaldybių tarybų ir merų rinkimai parodė, kad naujai priimtame kodekse yra gana daug neapibrėžtumo, o priežiūros mechanizmas, kuris turėjo padėti tinkamai vykdyti šio kodekso nuostatas ir spręsti iškilančias problemas *inter alia* rinkimų ginčus, pasirodė visiškai neefektyvus. Belieka pasidžiaugti, kad šių problemų sukuryje (apie tai buvo daug informacijos žiniasklaidoje, pvz., *Lrytas.lt* „VRK panaikino buvusios Visagino merės D. Štraupaitės mandata“, 2023-02-27; *Lrytas.lt* „Teismas tenkino D. Štraupaitės skundą, įpareigojo VRK surengti naują antrąjį mero rinkimų turą Visagine“, 2023-04-03; *Lrt.lt* „VRK

nusprendė daugiau nebesiaiškinti, ar rinkimus laimėjęs Tubis gali būti meru“, 2023-03-24; *Delfi.lt* „Tubis išteisintas dėl prekybos poveikiu“, 2023-11-22) teisminės valdžios institucijos tapo konstitucinių vertybių apsaugos garantu ir užtikrino asmenų konstitucines rinkimų teises.

Rinkimų teisė – vienas svarbiausių Lietuvos konstitucinės teisės institutų. Rinkimų teisė subjektyviaja prasme suprantama kaip asmens teisė dalyvauti rinkimuose. Pasyvioji rinkimų teisė – galimybė asmeniui Konstitucijos ir rinkimų įstatymų nustatyta tvarka kandidatuoti į atitinkamos renkamos viešosios valdžios institucijos narius, taigi siekti būti išrinktam (KT 2012 m. kovo 29 d. nutarimas).

Šio straipsnio tikslas yra atskleisti advokato vaidmenį nagrinėjant rinkimų ginčus Vyriausiojoje rinkimų komisijoje (VRK) bei teisme ir pateikti atstovavimo skirtumus šiose institucijose. Dėl kuklios straipsnio apimties daugiausia koncentruosimės į turėtą patirtį atstovaujant pasyviąją rinkimų teisę norintiems įgyvendinti kandidatams 2023 m. savivaldybių tarybų ir merų rinkimuose.

Teisiniai argumentai ar politinė diskusija?

Dauguma advokatų, atstovaujančių savo klientams įvairiuose Lietuvos Respublikos teismuose, žino, kad teismo procesas turi griežtas ir aiškias proceso taisykles, tačiau praktinė patirtis rodo, kad kliento atstovavimas VRK posėdžiuose yra visiškai kitokio pobūdžio procesas. Pirmas skirtumas yra toks, kad Rinkimų kodeksas nereglamentuoja rinkimų ginčų nagrinėjimo proceso ir faktiškai visas procesas vyksta be aiškių VRK posėdžio proceso taisyklių (pabrėžtina, kad VRK 2022 m. spalio 27 d. patvirtino Skundų, prašymų ir pranešimų priėmimo ir nagrinėjimo rinkimų (referendumo) komisijose tvarkos aprašą, tačiau šis teisės aktas nedetalizuoja posėdžio proceso eigos, o tai nėra įprasta advokatams). Todėl taip įprasti advokatams procesiniai veiksmai,

Jau pirmieji po to, kai 2023 m. kovo 5 d. įsigaliojo Rinkimų kodeksas, įvykę savivaldybių tarybų ir merų rinkimai parodė, kad naujai priimtame kodekse yra gana daug neapibrėžtumo.

kaip šalių argumentų, atsikirtimų, įrodymų pateikimas, replikos, vyksta gana chaotiškai, o pats posėdžio procesas labiau primena diskusiją, apsikėtimą nuomonėmis, politinius debatus, o ne ginčo sprendimą.

Antras į akis krintantis dalykas – VRK narių kompetencija. Rinkimų kodeksas (34 str. 2 d.) nekelia visiems VRK nariams aukštų teisinės kvalifikacijos reikalavimų. Tik keturi VRK nariai, kuriuos pasiūlo teisingumo ministras ir Teisiniųjų draugija, privalo turėti aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą (jokios praktinės patirties nereikalaujama (*sic!*)). Prezidento siūlomi du kandidatai turi turėti tik aukštąjį universitetinį išsilavinimą. Kitiems politinių partijų (jų koalicijų), per paskutinius Seimo rinkimus gavusių Seimo narių mandatų daugiamandatėje rinkimų apygardoje, pasiūlytiems komisijos nariams taip pat keliamas tik reikalavimas turėti

aukštąjį universitetinį išsilavinimą ir darbo rinkimų ar referendumo komisijose patirties. O VRK pirmininkui, kurį siūlo Seimo pirmininkas, jokie kvalifikacijos ar patirties reikalavimai iš viso nekeliama.

Taigi šioje institucijoje atstovaujantys advokatai turi būti nusiteikę, kad sprendžiant ginčą teisiniais argumentais pagrįsta diskusija bus labai ribota. Teisinę diskusiją smarkiai paveiks politiniai argumentai ir idėjos. Turėta praktika (ne tik rinkimų ginčiuose dėl savivaldos tarybų ir merų rinkimų, bet ir Seimo rinkimų) parodo, kad dažnai kitų politinių partijų atstovai VRK balsuodami vadovaujasi ne teisiniais argumentais, bet labiau politiniais interesais, kartais siekdami „politinio revanšo“. Tokia VRK sudėtis atspindi labiau politinį šios rinkimų ginčus nagrinėjančios institucijos pobūdį. Galima teigti, kad, viena vertus, taip formuojama VRK užtikrina politinių jėgų ir ▶

► interesų pusiausvyrą, demokratinės valstybės principo įgyvendinimą, leidžia kiekvienai partijai turėti atstovą VRK ir atitinkamai nulemti sprendimus, susijusius su rinkimais. Tačiau esant rimtai teisinei problemai VRK neturi pakankamų kvalifikacinių gebėjimų priimti teisiniais argumentais pagrįstą sprendimą rinkimų ginče. Praktika rodo, kad kartais VRK net nedrįsta formuoti rinkimų ginčų sprendimo praktikos vadovaudamasi naujuoju Rinkimų kodeksu.

Dalyvaujant VRK posėdžiuose, kuriuose buvo nagrinėjami pirmi jau kodeksui įsigaliojus kilę 2023 m. kovo 5 d. vietos savivaldos tarybos ir mero rinkimų ginčai, dažnai buvo girdima VRK narių nuomonė, esą nesant aiškaus Rinkimų kodekso reglamentavimo bei teisminės praktikos dėl tam tikro atvejo geriau priimti kandidatui į merus ir (ar) savivaldybės tarybos narius neigiamą sprendimą. Tada kandidatas skųs šį VRK sprendimą teismui ir taip bus formuojama Rinkimų kodekso nuostatų taikymo teisminė praktika ir bus šalinami naujojo reglamentavimo neaiškumai. Taip visa atsakomybė sprendžiant rinkimų ginčus ir formuojant naujo Rinkimo kodekso nuostatų taikymo praktiką perkeliama teismui.

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (KT) jurisprudencija, konstitucinė VRK paskirtis organizuoti rinkimus supponuoja jos aiškius įgaliojimus kontroliuoti ir imtis priemonių, kad būtų veiksmingai užtikrintas demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų principų laikymasis bei pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinančių subjektų sąžininga konkurencija. KT nurodo, kad VRK turi ne tik ištirti pažeidimus, bet ir užkirsti kelią šių rinkimų principų pažeidimams. Tai gi prieš tai minėtas VRK veiklos neefektyvumas galimai neatitinka KT suformuotų konstitucinės rinkimų teisės imperatyvų (pvz., Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai).

VRK nariams ypatinga atsakomybė už priimamus sprendimus kyla

dar ir dėl to, kad VRK nėra eilinė komisija, o pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) formuojamą doktriną ji yra ypatinga – kvaziteisminė institucija, kuri nors ir neįgyvendina teisingumo klasikine prasme (pavyzdžiui, vadovaujantis Konstitucijos 109 str.), atlieka kitas – administracines, konsultacines – funkcijas, užtikrina procedūras, kurios padeda užtikrinti tinkamą žmogaus teisių ir laisvių realizavimą (pvz., EŽTT *Belilos prieš Šveicariją*, *Bentham prieš Nyderlandus*). Tokių institucijų nariams keliami nepriklausomumo ir nešališkumo reikalavimai, todėl procesas ir priimami sprendimai turi būti priimami nešališkai ir nepriklausomai nuo narius delegavusių subjektų interesų. Deja, teigtina, kad tokio lygio nešališkumo ir nepriklausomumo, kokio reikalauja EŽTT, VRK veikloje trūksta.

Pabrėžtina, kad dalis netiesioginės atsakomybės tenka ir pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinančiam subjektui (kandidatui), nes nuo jo apsisprendimo skūsti (neskūsti) VRK sprendimą priklauso, ar probleminė

situacija rinkimuose (kuri svarbi ne tik jam, bet ir jo rinkėjams ir net oponentams) bus išnagrinėta ar ne. Jei kandidatas nusprendžia skūsti VRK sprendimą, jis praranda ne tik pinigines lėšas samdydamas advokatus atstovauti jam teisme, bet ir laiką, iniciatyvą, be to, išsibalansuoja rinkiminiai procesai (agitacijos prieš rinkimus, debatai ir pan.).

Be to, teismui nutarus, kad VRK sprendimas pažeidė asmens pasyviąją rinkimų teisę ir šią teisę teismas atkuria, gali susidaryti tokia situacija, kad turi būti skelbiami pakartotiniai rinkimai visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje, o tai jau yra visos valstybės ekonominės išlaidos. Tokia situacija įvyko ir 2023 m. kovo 9 d. VRK priėmus sprendimą dėl kandidatės į Visagino savivaldybės mero postą Dalios Štraupaitės pasyviosios rinkimų teisės apribojimo – panaikinant jos registravimą kandidate į Visagino savivaldybės merus ir savivaldybės tarybos narius. Šį VRK sprendimą kandidatė apskundė teismui ir VRK sprendimas buvo panaikintas, todėl

Rinkimų teisė – viena svarbiausių.

2023 m. gegužės 7 d. buvo organizuojamas pakartotinis Visagino savivaldybės mero rinkimų balsavimas. Tad VRK nesiryžus priimti teisiniais argumentais pagrįsto sprendimo rinkimų ginče ir dėl to nepagrįstai suvaržius kandidatės konstitucinę teisę būti išrinktai, mokesčių mokėtojams tai atsiėjo papildomą rinkimų turo organizavimą, kurio kaina įvardyta šimtais tūkstančių eurų.

Apibendrinant rinkimų ginčo procesą VRK pabrėžtina, kad:

- ginčų sprendimo procesas VRK yra neformalizuotas, vyrauja labiau ilga politinė diskusija, o ne teisinių argumentų analizė, todėl šiame procese yra didelė galimybė pasireikšti advokato retorikai ir iškalbai;
- VRK priimami sprendimai išdėstomi be motyvų; iš turėtos praktikos galima teigti, kad VRK sprendimai labiau atspindi VRK narių politinius interesus, „politinę bičiulystę“ ir mažiau grindžiami teisiniais argumentais.

Teisme – teisiniais argumentais grįsta diskusija

Visiškai kitoks advokato vaidmuo, jei VRK sprendimas apskundžiamas ir ginčas nagrinėjamas teisme. Partitis per 2023 m. savivaldos tarybų ir merų rinkimus leidžia teigti, kad šioje stadijoje yra labai svarbi advokato teisinė kvalifikacija, žinios ne tik rinkimų, bet ir konstitucinės teisės srityje, taip pat ilgametę atstovavimo patirtis. Teisme procesas vyksta griežtai laikantis Administracinių bylų teisenos įstatymo normų, aukštos kvalifikacijos ir ilgametę patirtį turintys teisėjai „nevertina ginčijamo teisės akto ir veiksmų (neveikimo) politinio ar ekonominio tikslingumo požiūriu, o nustato, ar konkrečiu atveju nebuvo pažeistas įstatymas ar kitas teisės aktas, ar viešojo administravimo subjektas neviršijo kompetencijos, taip pat ar teisės aktas arba veiksmas (neveikimas) neprieštarauja tikslams ir uždaviniais, dėl kurių institucija buvo įsteigta ir gavo įgaliojimus“

(Administracinių bylų teisenos įstatymo 3 str. 2 d.).

Administracinio proceso metu vyksta teisiniais argumentais pagrįsta diskusija ir priimamas itin kruopščiai motyvuotas teismo sprendimas. Teisėjų užduodami ir diskutuojami klausimai neleidžia būti paviršutiniškai pasiruošusiam tik siauru nagrinėjamu klausimu. Prieš priimant sprendimą teismai ginčą išdiskutuoja ir išanalizuoja iš įvairių perspektyvų, taip šioje instancijoje priimtas procesinis dokumentas tampa rinkimų teisės doktriną formuojančiu sprendimu. Tai įrodo, pavyzdžiui, turėtos patirtys atstovaujant asmenims, kurių pasyviąją rinkimų teisę VRK apribojo tiek panaikinusi kandidato į merus ir savivaldybės tarybos narius regis-

Deja, teigtina, kad tokio lygio nešališkumo ir nepriklausomumo, kokio reikalauja EŽTT, VRK veikloje trūksta.

traciją, tiek apribojusi jų galimybę dalyvauti rinkimų agitacijoje (pvz., Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo (LVAT) 2023-04-03, 2023-03-14 sprendimai).

Šiose bylose LVAT priėmė principingus, aiškia teisine logika (o ne galimomis „politinėmis grėsmėmis“) pagrįstus ir teismų praktika paremtus sprendimus. Teismas vadovavosi ne tik naujojo Rinkimų kodekso normomis, bet ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, LVAT ir EŽTT jurisprudencija. Panaikindamas VRK sprendimus LVAT dažnai nurodydavo, kad komisijos sprendimuose nėra pakankamo teisinio argumento tokiems sprendimams priimti.

Apibendrinant rinkimų ginčo procesą teisme pabrėžtina, kad:

- procesas vyksta pagal griežtai Administracinių bylų teisenos įstatyme nustatytą tvarką, kurio metu užtikrinamos visos proceso dalyvių teisės, laisvės ir pareigos;
- sprendimus dėl rinkimų ginčų priima ypač aukštą kvalifikaciją ir didelę patirtį turintys teisės profe-

sionalai. Nors tokias bylas teismas turi išnagrinėti per gan trumpą laiką, priimti sprendimai yra ypač gerai motyvuoti, pateikiant ne tik Rinkimų kodekso nuostatų, bet ir Konstitucinio Teismo bei EŽTT jurisprudencijos analizę, ir tai leidžia pasidžiaugti teisminės institucijos darbu.

Advokato vaidmuo šiame procese yra ypač svarbus, nes ginčijant VRK sprendimus ir esant gana daug naujojo Rinkimų kodekso taikymo neaiškumų (ir dar nesuformuotai teismų praktikai), partitina teismui pateikti teisinius argumentus, paremtus ne tik nacionaline teise, bet ir nacionalinių bei supranacionalinių teismų sprendimais.

Vietoj išvadų

Nors vadovaujantis konstitucine doktrina VRK turi priimti objektyvius ir veiksmingus sprendimus rinkimų ginčiuose, politinių partijų atstovų įtaka yra pastebima ir gana reikšminga šioje institucijoje, todėl priimami sprendimai labiau atspindi „politinę bičiulystę“, o ne objektyvų siekį užtikrinti veiksmingą demokratišką, laisvų ir teisingų rinkimų principų laikymąsi. Todėl advokato vaidmuo atstovaujant pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinančiam asmeniui šioje institucijoje yra svarbus tuo, kad būtų dedamos visos pastangos, jog kliento atvejis būtų nagrinėjamas vadovaujantis stipriais teisiniais argumentais ir įrodymais, o ne politiniais šūkiu.

Teisminis rinkimų ginčų nagrinėjimas iš esmės skiriasi ir reikalauja iš advokato itin kruopštaus pasiruošimo, nes tiek konstitucinės, rinkimų teisės puikus išmanymas, tiek nacionalinių ir supranacionalinių teismų jurisprudencijos pritaikymas byloje lemia sėkmingą teisminį procesą ir palankų teismo sprendimą klientui. ■

PROKURATŪROS TEISĖ Į GYNYBĄ

N. Grunskienė: „Stipri prokuratūra turėtų būti valstybės, o ne saujelės teisininkų interesas“

Lietuvos Respublikos generalinė prokurorė **Nida Grunskienė** sako, kad Lietuvos prokuratūra vis labiau silpsta, tačiau valstybė be prokurorų neįsivaizduojama.

Interviu IQ apžvalgininkei **Agnei Baltrūnaitei** generalinė prokurorė pasakojo, kaip Lietuvos prokurorai paskatino tarptautinę bendruomenę skirti daugiau dėmesio karo nusikaltimams Ukrainoje ir su kokiais didžiausiais iššūkiais susiduria mūsų šalies prokuratūra.

■ Nuo 1992-ųjų kryptingai kylate karjeros laiptais Lietuvos prokuratūroje. Kaip įgytos žinios tiriant korupcijos ir prekybos žmonėmis nusikaltimus padeda jums dabar, kai esate generalinė prokurorė?

– Jei palygintume mano karjeros pradžią su dabartimi, viskas skiriasi lyg diena ir naktis. Pradėjus dirbti dar teko rašyti ranka, naudoti spausdinimo mašinėlę, o dabar neįsivaizduoju, kaip būtų galima dirbti be kompiuterio.

Kalbant apie patirtį, galbūt daugiausia naudos davė vadovavimas ikiteisminiams tyrimams, bendravimas su ikiteisminio tyrimo pareigūnais, teisėjais, kolegomis iš užsienio. Visa tai išmokė ir atkaklumo, ir lankstumo, praplėtė akiratį ir davė daug kitų vertingų pamokų. Įgyta vadovavimo patirtis ir sukauptas žinių bagažas tikrai pasiteisina iki šiol. Manau, kiekvienas teisininkas turėtų savo karjerą pradėti panašiai: nuo žemiausio laiptelio ir siekti kiek galima aukščiau.

■ Prieš daugiau nei trejus metus iš kolegos Evaldo Pašilio perėmėte vadovavimą Lietuvos prokuratūrai. Kokia ji buvo, kai tapote generaline prokurore?

– Tai įvyko dar nepasibaigus pandemijai, tad prokuratūra tuo metu, kaip ir visi aplinkui, mokėsi ir įveikinėjo šio laikotarpio iššūkius. Man buvo svarbu, kad prokuratūra taptų kuo atviresnė ir visuomenė kuo išsamiau būtų informuojama apie tai, ką mes veikiame. Negaliu sakyti, kad to nedarė ankstesnis generalinis prokuroras, tačiau turbūt kiekvienas atvirumą, visuomenės informavimą suvokiame skirtingai, taip pat kiekvienas naujas Generalinės prokuratūros vadovas išsikelia skirtingus tikslus. Šiuo metu mūsų prioritetas – efektyvesnis prokurorų darbas, jo optimizavimas ir didesnis žmonių pasitikėjimas prokurorais. Kardinalių pokyčių pažadėti negaliu, tačiau pastebėję, ką būtų galima padaryti geriau, kokių klaidų vengti, stengiamės keistis ir tobulėti.

Tapusi generaline prokurore stengiausi, kad prokuratūra taptų atviresnė ir visuomenė būtų informuojama apie tai, ką mes veikiame.

■ Duodama priesaką minėjote, kad vienas svarbiausių jūsų kadencijos tikslų – užtikrinti trumpą ikiteisminių tyrimų laiką. Kaip, jūsų nuomone, turėtų būti užtikrinama kuo operatyvesnė ikiteisminių tyrimų eiga?

– Iš vienos pusės, terminus, per kuriuos turi būti atliekami tam tikri veiksmai, numato Baudžiamojo proceso kodeksas (BPK). Iš kitos – mes patys taip pat vertiname, kuriuos ikiteisminius tyrimus galima atlikti greičiau, o kuriems turėsime skirti daugiau laiko. Smurtas artimoje aplinkoje, neblaivūs transporto priemonių vairuotojai ir panašūs ikiteisminiai tyrimai dažniausiai nėra sudėtingi, tad juos stengiamės užbaigti per pačius trumpiausius terminus. Kas kita yra korupcinių, finansinių ir ekonominių nusikaltimų tyrimai, nusikaltimai, susiję su vaikais. Tai yra tokie ikiteisminiai tyrimai, kuriuose prireikia daugybės specialistų išvadų, ekspertizių, dokumentų iš daugybės institucijų, kartais ir tarptautinės teisinės pagalbos. Nors BPK numatyta, kad minėto pobūdžio bylas turėtume iširti per devynis mėnesius, vis dėlto tokie ikiteisminiai tyrimai užtrunka metus ir ilgiau.

Pastaraisiais metais sudėtingėja vaikų apklausos, nes į jas įtraukiama daugiau proceso dalyvių. Dėl to teismo posėdžius, kuriuose apklausiamas vaikas, turime derinti ne tik su teisėjais, vaiko atstovais, įtariamaisiais ir jų gynėjais, bet ir su psichologais, vaikų teisių specialistais. Vien suderinti tinkamą datą ir laiką su visais yra sudėtingas ir ilgas procesas. Tad, kaip matote, yra daug veiksnių, dėl kurių ikiteisminis tyrimas gali objektyviai užsitęsti, nes neturėdamas visų būtinų duomenų prokuroras negali priimti pagrįsto ir teisėto sprendimo.

Galiu užtikrinti, kad joks prokuroras nėra suinteresuotas delsti. Prieš labai daug metų gal ir galėjo kokia byla būti nepagrįstai ilgai laikoma seife, dabar gi viskas yra elektroninėje Integruotoje baudžiamojo persekiojimo sistemoje, kuri fiksuoja visas datas. Tad kai yra atlikti visi ikiteisminio tyrimo veiksmai ir prokuroras yra gavęs visus būtinus jam duomenis, nedelsdamas priima sprendimą.

■ Kas dar trukdo operatyviau atlikti tyrimus?

– Manau, kad šiuo metu viena didžiausių su trukme susijusių problemų yra tai, kad ikiteisminio tyrimo įstaigose vis labiau trūksta tyrėjų. Kai jų stinga, o ikiteisminių tyrimų skaičius nemažėja, tyrimai trunka ilgiau. Nepaspartėja tyrimai ir tuomet, kai vietoj kelių išėjusių patyrusių ir profesionalių tyrėjų priimamas vienas jaunas, dar be patirties, o kartais ir nepakankamai gerą teorinį pagrindą turintis.

■ Nuo 2019 m. smarkiai padaugėjo nusikaltimų elektroninių duomenų ir informacinių sistemų saugumui. Kaip veikia baudžiamoji jurisdikcija, kai nusi-kalstamas veikas prieš informacines sistemas įvykdo ne Lietuvoje gyvenantys asmenys?

– Sutinku, kad šiuo metu tai labai opi problema. Tikrai daug žmonių nukenčia dėl šių nusikaltimų, kurie kasmet darosi vis sudėtingesni technologijų naudojimo prasme ir dažniausiai vykdomi toli nuo Lietuvos. Turime prokurorų, kurie specializuojasi šioje srityje, nuolat tobulina žinias. Daugiau ir sėkmingiau bendradarbiaujame su kolegomis užsienyje – tiek gauname jų pagalbą, tiek patys jiems padedame. Daug tyrimų vyksta padedant Eurojustui. Kai Lietuvoje gaunami nukentėjusių žmonių pareiškimai, ikiteisminiai tyrimai pradedami, tačiau garantijų, kad tikrai pavyks nustatyti įtariamuosius ir atgauti bent dalį prarastų pinigų, niekas negali duoti. O ir laiko, kantrybės prireiks. Sėkmės istorijų taip pat yra, gal tik jos ne tokios garsios. Tad pati didžiausia apsauga buvo ir yra pačių žmonių atsargumas, budrumas. Deja, bet neįmanoma apsaugoti tų, kurie patiki, kad atidavę neaišku kam kelis tūkstančius eurų jau netrukus sąskaitoje matys dešimtį ar net šimtus kartų daugiau. Arba perka kriptovaliutas tik žinodami toki žodį. Atrodo, kad informacijos ir priminimų dėl atsargumo yra pakankamai, tačiau apstu atvejų, kai sukčiai išvilioja didžiules sumas.

► **Prasidėjus karui Ukrainoje, iš karto inicijavote ikiteisminį tyrimą dėl karo nusikaltimų ir nusikaltimų žmogiškumui Ukrainoje. Kokia yra šio tarptautinio tyrimo reikšmė tarptautinei bendruomenei ir Lietuvos prokuratūrai?**

– Ikiteisminis tyrimas pagal tris Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnius – dėl tarptautinės teisės draudžiamo elgesio su žmonėmis (pagal LR BK 100 str.), dėl agresijos (pagal LR BK 110 str.) ir dėl draudžiamų karo atakų (pagal LR BK 111 str.) – Lietuvoje buvo pradėtas praėjus vos savaitei nuo karinės intervencijos į Ukrainą pradžios, 2022 m. kovo 1 d. Jis tebevyksta ir dabar, apima Lietuvos režisieriaus Manto Kvedaravičiaus žūtį ir neteisėtą vaikų iš Ukrainos gabenimą į Baltarusiją. Panašiu metu pradėtas tyrimas ir Lenkijoje. Tačiau nuo pirmų karo dienų nuolat palaikydami ryšį su kolegomis Ukrainoje supratome, kad to nepakaks, todėl darėme viską, kad pagalba Ukrainai tiriant karo nusikaltimus taptų kuo svarbesniu tarptautinės bendruomenės darbotvarkės klausimu.

Žvelgiant atgal net nesitiki, kiek daug pasiekta. Pirmi mūsų žingsniai buvo įtikinti Eurojustą ir sulaukti jo palaikymo, po to vyko pirmas Eurojusto organizuotas nuotolinis pasitarimas su daugiau nei 30 šalių atstovais, tuomet Lietuvos, Lenkijos ir Ukrainos generalinių prokurorų susitarimas dėl jungtinės tyrimo grupės įkūrimo ir Eurojusto įsipareigojimas užtikrinti paramą šios grupės veiklai. Pradžia buvo sudėtinga, tačiau šiandien ši išskirtinė jungtinė tyrimo grupė bendram tikslui jau vienija 8 valstybes, Tarptautinio Baudžiamojo Teismo prokuratūrą, JAV Teisingumo departamentą, Europolą, o prie Eurojusto šiemet buvo įsteigtas ir jau veikia Tarptautinis baudžiamojo persekiojimo už agresijos nusikaltimą prieš Ukrainą centras. Įvyko dešimtys jungtinės tyrimo grupės pasitarimų, vienas jų organizuotas pavasarį Vilniuje.

Pagrindinis šios grupės tikslas – tinkamai, vadovaujantis vienodais standartais, tolesniam baudžiamajam persekiojimui užfiksuoti karo pabėgėlių parodymus ir išsaugoti jų turimą medžiagą, nustatyti nukentėjusius. Tai nėra taip paprasta, kaip atrodo, nes šalys neturi darbo tokiuose tyrimuose patirties, todėl labai vertingas TBT prokuratūros dalyvavimas. Taip pat sukurta speciali duomenų platforma, kuri leidžia šalims nedubliuoti veiksmų, labai operatyviai ir saugiai dalytis turimais duomenimis, perduoti juos Ukrainai. Tokių sprendimų, kurie buvo sugalvoti, suderinti ir įgyvendinti pirmą kartą, yra unikalūs įvairiais atžvilgiais, šiuo metu jau yra ne vienas ir ne du.

Lietuvoje vystančiame tyrime esame apklausę 418 liudytojų, nukentėjusių pripažintas 121 žmogus. Mūsų rezultatai tarptautinės bendruomenės yra vertinami kaip sektingas kitiems pavyzdys.

► **Kokie yra jūsų kolegų iš Ukrainos pagrindiniai poreikiai?**

– Kalbant apie pagrindinius iššūkius tiriant karo nusikaltimus, tiek mes, tiek prokurorai Ukrainoje ir kitur susiduria su tuo pačiu – žmonės nėra linkę bendradarbiauti, dalytis turima medžiaga, nenori duoti parodymų. Žmonės to vengia, nes, visų pirma, bijo, nėra užtikrinti dėl savo ateities, yra palaužti patirtų išgyvenimų. Tai tikrai labai emociškai sunku – juk duodant parodymus tenka prisiminti visas pačių skaudžiausių išgyvenimų detales, todėl natūralu, kad žmonės to vengia.

Kelios grupės prokurorų ir kitų teisėsaugos pareigūnų iš Lietuvos jau keletą kartų lankėsi Ukrainoje ir ten dalyvavo procesi-

niuose veiksmuose padėdami kolegoms. Apžiūrinėjo įvykių vietas, dalyvavo apklausose, rinko duomenis. Tam tikrus duomenis surinko ir tirdami mūsų režisieriaus M. Kvedaravičiaus žūtį.

Be to, kaip žinome, ukrainiečiai jau yra atkovoję dalį teritorijų Luhansko ir Donecko srityse (iki šiol beveik visą Luhansko ir didžiąją dalį Donecko srities yra okupavusi Rusija, o šių sričių centrų kontrolę Ukraina prarado dar 2014 m. – „Advokato“ past.). Šiuo metu ten kuriasi naujos šių sričių prokuratūros, tačiau jų darbuotojai neturi jokių darbo priemonių. Viskas, ką jie turėjo anksčiau, buvo sunaikinta karo veiksmis. Todėl Luhansko srities prokuratūrai padedame apsirūpinti tuo, kas būtina jų darbui: baldais, kompiuteriais, laikmenomis, kitomis priemonėmis. Žinome tuose regionuose dirbančių prokurorų tikruosius poreikius, juos tikrai labai palaikome, nes jie dirba itin sudėtingomis karo sąlygomis. Žuvusių prokurorų šeimoms mūsų prokuratūros darbuotojai taip pat aukoja ir daiktų, ir pinigų. Padėsime, palaikysime juos ir toliau. Lietuvos prokuratūra neketina nusigręžti nuo Ukrainos.

► **Grįžkime nuo tarptautinių reikalų prie mūsų teisinės sistemos. 2017 m. buvo priimtas įstatymas dėl pranešėjų apsaugos. Kas po to pasikeitė?**

– Įstatymas įsigaliojo 2019 m., o prokuratūra buvo paskirta už jo įgyvendinimą atsakinga institucija. Tai nėra įprasta, nes užsienio valstybėse dažniau tai vykdo viešosios įstaigos, nevyriausybinių organizacijų. Priminsiu, kad Lietuvoje veikiantis Pranešėjų apsaugos įstatymas suteikia galimybę konfidencialiai informuoti apie teisės pažeidimus, keliančius grėsmę viešajam interesui. Tai gali būti aplinkosaugos pažeidimai, darbo saugos nesilaikymas, pavojus visuomenės sveikatai, netinkamai tvarkoma buhalterinė apskaita, piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi ir įvairios kitos nusikalstamos veikos bei kiti teisės pažeidimai, kurie daro žalą mums visiems.

Dėl tokių visuomenei aktualių pažeidimų, apie kuriuos informavo pranešėjai, 2019–2022 m. pradėti 43 ikiteisminiai tyrimai. Nustatyta, kad valstybei buvo nesumokėti beveik 38 mln. eurų mokesčių. Atliekant kitokio pobūdžio tyrimus nustatyta žala vertinama dar didesne suma – daugiau nei 48 mln. eurų. Iki dabar į valstybės biudžetą jau grįžo daugiau nei 317 tūkst. eurų, taip pat pareikšta civilinių ieškinių už beveik 2,5 mln., iš kurių tenkinta daugiau nei 70 tūkst. eurų. Tad akivaizdu, kad Pranešėjų apsaugos įstatymas tikrai duoda naudos.

Taip pat galiu pasidžiaugti tuo, kad prokuratūros darbuotojai, kurie dirba su pranešėjo apsauga, yra labai vertinami tarptautiniu lygmeniu. Juos kviečiasi kitų šalių institucijos pasidalyti Lietuvos patirtimi, jie vadovauja darbo grupėms, skaito paskaitas, konsultuoja. Europa, ir ne tik, į mus lygiuojasi, nors Lietuvoje tai nėra vertinama.

► **Pranešėjų apsauga vėl tapo aktuali 2022 m. vasarį, kai žurnalistai Dovydas Pancerovas ir Birutė Davidonytė išleido knygą „Pranešėjas ir Prezidentas“. Kokia yra prokuratūros pozicija dėl žurnalistų išaiškintos istorijos apie tariamą pranešėją?**

– Prokuratūros poziciją rodo atlikti veiksmai. 2023 m. kovo 1 d. pavedžiau Generalinės prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo departamentui patikrinti visą

N. Grunskienė: „Nekaltumo prezumpcija visada buvo ir bus pirmoje vietoje.“

Prieš labai daug metų gal ir galėjo kokia byla būti nepagrįstai ilgai laikoma seife, dabar gi viskas yra elektroninėje Integruotoje baudžiamojo persekiojimo sistemoje, kuri fiksuoja visas datas.

Generalinėje prokuratūroje ir Specialiųjų tyrimų tarnyboje turimą medžiagą, susijusią su viešai keltais klausimais dėl Valstybės saugumo departamento vadovų veiksmų nurodant rinkti informaciją apie asmenis.

Atlikus šį patikrinimą konstatuota, kad 2019 m. pavasarį tuomečiam Lietuvos Respublikos Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto pirmininkui adresuotas kreipimasis liko tinkamai pagal galiojančius teisės aktus neišnagrinėtas ir neįvertintas, todėl aktuali medžiaga perduotina parlamentinę žvalgybos institucijų kontrolę vykdančiam Seimo komitetui.

Susipažinusi su jos pavedimu atlikto patikrinimo išvada ir atsižvelgdama į tai, kad žvalgybos institucijų kontrolė nėra priskirta prokuratūros veiklos sričiai, 2023 m. gegužės 18 d. perdaviau visą aktualią medžiagą pagal kompetenciją Lietuvos Respublikos Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komitetui toliau vertinti ir sprendimams priimti. Apie tai visuomenę informavome viešai.

■ Kiek dažnai prokurorai nepitaria tyrėjų ikiteisminio tyrimo išvadoms?

– Prokuroras vadovauja ikiteisminiam tyrimui, jį organizuoja ir kontroliuoja, tad koordinuoja ir tyrėjų darbą, nustato jiems užduotis, vertina jų surinktus duomenis. Išvados ir sprendimai taip pat yra jo kompetencija. Tačiau, be abejo, darnus, profesionalus prokuroro ir tyrėjo darbas yra darbas komandoje, todėl

prokurorai ir girdi, ir išsiklauso į patyrusių tyrėjų siūlymus, pastabas, kartu aptaria galimus veiksmus ir tyrimo perspektyvas. Problemų, kaip jau minėjau, kyla tada, kai tyrėjui stinga patirties, žinių, laiko, o kartais ir motyvacijos.

■ Ar prokurorams svarbi nekaltumo prezumpcija?

– Be abejonės. Kitaip negali būti, nors teisme prokuroras palaiko valstybinį kaltinimą. Prokuroras privalo vadovautis nekaltumo prezumpcijos, objektyvumo, nešališkumo principais, būti nepriklausomas. Tik įsitikinęs, kad surinktų įrodymų visuma leidžia pagrįsti kaltinimus, prokuroras rašo kaltinamąjį aktą. Nekaltumo prezumpcija visada buvo ir bus pirmoje vietoje.

■ Neseniai atviraime atsakyme į Seimo nario Audriaus Petrošiaus laišką nurodėte, kad nė viena politinė jėga ar politikas nesiekia susilpninti Lietuvos prokuratūros. Vis dėlto valstybės reformoje prokurorai buvo tarsi užmiršti. Taip pat jų atlyginimai, kitaip nei teisėjų, jau daug metų nesikeičia. Kaip manote, kas lemia tokį atsainų politikų požiūrį į prokuratūrą?

– Atsakydama į Seimo nario atvirą laišką pasisakiau kiek kitaip – kad vis dar tuo tikiu. Tačiau, mano manymu, su prokuratūra pasielgta tikrai nesąžiningai. Gal niekas to ir nenorėjo, bet priimtais sprendimais vieną svarbiausių valstybės institucijų gerokai išbalansavo, demotyvavo čia dirbančius žmones. ▶

► Iki šiol nerandu atsakymo, kodėl pagal naująją Valstybės tarnybos reformą teismams užteko vieno etapo, o prokuratūrai reikia dviejų; kodėl nenorima girdėti, kad mūsų „namų darbai“ buvo atlikti dar iki apie juos užsimenant, o teismai juos tik ketina daryti; kodėl pareigybės prokuratūroje mechaniškai prilygintos pareigybėms teismuose, nors tai griaua motyvaciją siekti karjeros prokuratūroje ir neatitinka prokurorų vykdomų funkcijų? Ar tai reformos rengėjų neišmanymas ir baimė tai pripažinti, ar ženklai, liudijantys, kad dabartinė prokuratūra kažkam neįtiko, atsakyti negaliu.

■ **Maži atlyginimai ir milžiniškas darbo krūvis skatina geriausius prokurorus keisti darbo vietą. Daugumą jų „pasivagia“ teismai arba advokatūra. Kaip manote, ar tikrai maži atlyginimai lemia Lietuvos prokuratūros protų nutekėjimą?**

– Darbo užmokestis yra svarbus veiksnys, bet ne vienintelis ir ne lemiantis. Išeinantys, manau, įvertina viską: darbo krūvį, funkcijų kiekį, pasitenkinimą atliekamu darbu, reputaciją, įvaizdį. Prokuratūroje darbo krūviai dideli, nes prokurorai vykdo ne tik Konstitucijos 118 straipsnyje nurodytas funkcijas: organizuoti, kontroliuoti ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauti, palaikyti valstybinį kaltinimą teisme ir ginti viešąjį interesą, bet ir labai daug kitų. Prokuratūra, kaip teisminė institucija, vykdo ir teisėsaugos institucijos funkcijas, ko nedaro teismai, užtikrina Pranešėjų apsaugos įstatymo vykdymą. Ikitėisminis tyrimas dėl karo nusikaltimų Ukrainoje ir su tuo susijęs tarptautinis bendra-

– Teismo salėje prokuroras ir advokatas atstovauja priešingoms pozicijoms ir abu siekia įrodyti savo tiesą. Todėl jų abiejų kompetencija teisingumui yra labai svarbi. Tačiau ne vienos ar kitos pusės silpnumas ar stiprumas kelia nerimą, o mūsų valstybės piliečių teisė į teisingumą. Faktai yra tokie, kad per ateinančius penkerius metus prokuratūrą paliks daugiau nei 100 prokurorų, kurie sulauks 65 metų. Turime tik 6 proc. prokurorų, kuriems nuo 30 iki 40 metų. Ir šiuo metu esame situacijoje, kai advokatūra ir teismai stipriausiems jauniems teisės profesionalams yra gerokai patrauklesni. Taigi prokuratūra neatsinaujina pakankamai, sensta, perspektyviausi pereina dirbti kitur. Aki-vaizdu, kad situacijai nesikeičiant likę dirbti prokuratūroje turės dar didesnius krūvius, tyrimai ilgės. Kas nukentės labiausiai? Visuomenė, žmonės. Ir ne tik tais atvejais, kai įrodinėdamas teisiamojo kaltę prokuroras sieks apginti nusikaltėlio nuskriausto vieno žmogaus teises.

Noriu priminti nepriklausomybės pradžią ir Sausio 13-osios įvykius, kai tuometė Lietuvos prokuratūra parodė turinti labai tvirtą stuburą. 1990 m. kovo 31 d. naktį sovietų kariai jėga įsiveržė ir okupavo Lietuvos prokuratūros pastatą tik todėl, kad vos kelios valandos iki to, kovo 30 d., apie 80 prokurorų, dauguma – dirbantys vadovaujama darbą, vienbalsiai ir viešai pareiškė pripažįstantys tik Nepriklausomą Lietuvą ir dirbsiantys tik jai. Ne tik pasakė. Jie visi pasirašė po šiais žodžiais, ir tai buvo neįtikėtinos drąsos poelgis toje situacijoje. Sausio 13-ąją, kai įvairias Lietuvos institucijas saugojo sovietų kariai, mūsų prokurorai vyko į įvykių

Jeigu atlyginimų problema nebus sprendžiama, labiausiai dėl to nukentės visuomenė, nes prokuratūra nepajėgs apginti nukentėjusiųjų teisių ir tenkinti teisėtų visuomenės lūkesčių.

darbiavimas, prokurorų delegavimas į Tarptautinį baudžiamojo persekiojimo už agresijos nusikaltimą prieš Ukrainą centrą ir kitas tarptautines misijas taip pat prisideda prie didesnio darbinio ir netgi emocinio krūvio.

Grįžtant prie darbo užmokesčio situacijos, esančios šiuo metu – taip, tai tapo reikšmingu veiksniu po to, kai pradedantis prokuroras palygina savo gaunamus 1600 eurų į rankas su tokio pat pradedančio teisėjo dabar gaunamais 3800 eurų. Juk pradedantys yra jauni, tuo metu kuriasi šeimos, tvarkoma buitį, tad labai natūralu, kad jauni žmonės renkasi tą darbovietę, kuri jiems garantuoja didesnes pajamas. Kai skirtumas 10–15 proc., tai nėra taip reikšminga, bet daugiau nei dvigubai didesnės pajamos jau yra svarus motyvas išeiti.

Sprendimą palikti prokuratūrą sustiprina ir nuolatinis bendras prokurorų kaltinimas. Ir dėl nekokybiškai atlikto ikiteisminio tyrimo, ir dėl teisme priimto sprendimo, ir dėl nuteistų, ir dėl išteisintų. Turi turėti itin stiprią motyvaciją dirbti, kai nuolat esi menkinamas, niekinamas.

Galvodamas apie tapimą advokatu arba teisėju, prokuroras įvertina ne tik didesnę atlyginimą, bet ir galimybę jaustis oriai.

■ **Kaip manote, ar stiprėjanti advokatūra ir tuo pačiu metu silpnėjanti prokuratūra neiškreips Lietuvos teisinės sistemos? Ar nesumažės valstybinio kaltinimo reikšmė prieš gynėjo žodį?**

vietas, ligonines, rinko įrodymus ir slėpė juos nuo okupantų. Taip pat labai rizikuodami. Į žinią apie Maskvoje prasidėjusį pučą Lietuvos prokurorai sureagavo taip pat didvyriškai – nepaisydami pavojaus sau ir tuo metu sovietų vykdytų tikrinimų keliuose iš tuomečio prokuratūros pastato išgabeno ir paslėpė pirmuosius Sausio 13-osios bylos tomus. Šiandien šių išsaugotų įrodymų pagrindu Sausio 13-osios byloje yra nuteisti 67 asmenys. Priminsiu, jog kol kas pirmieji ir vieninteliai pasiekėme, kad sovietinės okupacijos įvykdyti nusikaltimai būtų įvertinti teisme.

Negaliu nepaminti ir ką tik nuskambėjusio teismo sprendimo vadinamojoje „MG Baltic“ byloje. Visuomenės reakcija geriausiai parodo, koks reikšmingas yra prokuroro atkaklumas, darbas, teisingumo siekis. Juk jei ne prokuratūros indėlis, jei ne prokuroro pozicija, jei ne jo apeliacinis skundas, ar ta byla būtų teisme? Ar Lietuva aptarinėtų „istorinę“ bylą ir kartotų apie korupcijai suduotą smūgį? Todėl nėra kiek neabejoju, kad stipri prokuratūra yra ne saujelės teisininkų, o valstybės interesas.

■ **2022 m. „Spinter tyrimų“ apklausos duomenimis, nuo 2019-ųjų pasitikėjimas prokurorais išaugo. Nuo ko priklauso prokuroro įvaizdis visuomenėje?**

– Visuomenės pasitikėjimas prokuratūra labai priklauso nuo to, kas ir kaip yra pranešama, kalbama apie prokuratūrą viešai, nors iš esmės dažniausiai kalbama apie rezonansines bylas teismuose ir teismų sprendimus. Paradoksalu, bet labai dažnai

nė neišgildinus, nesuprantant išteisinimo proceso ypatumų ir už viską, kas netenkina visuomenės, kliūna prokuratūrai. Nuo labai bendrų piktų teiginių iki atviro šmeižimo. Gana tipiška situacija, kad, kai žmogus yra nepatenkintas priimtu sprendimu, jis teigia, kad prokuroras paėmė kyšį. Be jokių faktų, tiesiog jam taip patogu manyti. Žinoma, tai nėra malonu.

Esu ne kartą skelbusi, kad jokios tolerancijos korupcijai prokuratūroje iš manęs nebuvo ir nebus, todėl kiekvienas, kuris žino konkrečius faktus, gali kreiptis į STT ar mane tiesiogiai. Viskas bus iširta, nė vienas nebus dangstomas. Tačiau iki dabar nesu gavusi nė vieno tokio pranešimo.

Tai, kad visuomenė ėmė labiau pasitikėti prokuratūra, siečiau su dažnesniu savo pozicijos pristatymu, prokuratūros principingu ir žmonių įvertintu darbu tiriant seksualinius nusikaltimus prieš vaikus, karo nusikaltimų Ukrainoje tyrimą ir kitus.

Esame dėkingi už rodomą didesnę pasitikėjimą, jis yra labai svarbus prokurorų motyvacijai.

■ Dar 2019-aisiais buvo panaikintos prokuratūros 22 savivaldybėse. Kaip tai pakeitė institucijos veiklą?

– Vertinu ją kritiškai, matau po jos atsiradusias neigiamas pasekmes. Panaikinus dalį prokuratūrų kai kam iš prokurorų į savo naują darbo vietą tenka važiuoti 50 ir daugiau kilometrų į vieną pusę. Jie turi galimybę dalį laiko dirbti nuotoliu, tačiau ilgai toks darbas nutolina juos nuo viso kolektyvo. Ne visiems darbas iš namų yra tinkamas, priimtinas. Ieškant sprendimų kai kur prokuroro darbo vieta įrengta mažyčiame kabinete policijos komisariato patalpose. Kai kur tokį mažą kabinetuką turi dalytis keli prokurorai, jie net pasiskirstę laiką, kada kuris ten dirbs. Ar tai suteikia prestižo profesijai? Nemanau. Žinoma, yra ir tokių prokurorų, kuriems reforma buvo naudinga, nes atstumas iki darbo sumažėjo, jie dirba didesniuose kolektyvuose, geresnėmis sąlygomis. Džiugina, kad bent kol kas prokurorų darbo rezultatai yra geri.

■ Kaip ir užsiminiau pokalbio pradžioje, labai kryptingai kilote karjeros laiptais prokuratūros sistemoje. Ar kada nors svarstėte tapti teisėja ar advokate?

– Man patinka prokuroro darbas ir tikiu, kad tai yra reikalinga, naudinga. Todėl matau save tiktai prokuratūroje. Kaip bus ateityje, nežinau.

■ Kaip jūs, kaip generalinė prokurorė, vertinate Lietuvos advokatūros sistemą?

– Manau, kad tai yra stipri, auganti bendruomenė. Gerbiu už veiklumą, energiją ir profesionalumą Advokatų tarybos pirmininką, su kuriuo esame ne kartą aptarę abiem bendruomenėms aktualius klausimus. Advokatai visuomenėje yra pelnę pripažinimą, vertinami kaip autoritetai. Prokurorai taip pat visuomet džiaugiasi ir gerbia tuos advokatus, su kuriais kova, rungimasis teismo salėje vyksta pasitelkiant tik teisinius argumentus ir nenusileidžiama iki asmeniškumų, užgauliojimų, manipuliacijų, paskalų skleidimo ir kitų negarbingų metodų. Toks priešininkas vargu ar vertas net teisininko vardo, todėl visai advokatūros bendruomenei linkiu kuo stipresnių vidinių filtrų ir kuo mažiau tokių narių.

■ Jūsų nuomone, kokie iššūkiai laukia prokuratūros ir visos teisinės sistemos artimiausiu metu?

– Pastarieji metai parodė, kad gebame dirbti, rasti naujų sprendimų, kompromisų, susitarti, įtikinti ir pandemijos, ir nelegalių migrantų iš Baltarusijos krizės ir karo Ukrainoje sąlygomis. Žinoma, labai norisi tikėti ir palinkėti, kad sudėtingesnių iššūkių daugiau nepatirtume. Tačiau po visko, kas įvyko, žinau, kad patys profesionaliai stipriausi, patys ištikimiausi Lietuvai žmonės yra ir liks dirbti prokuratūroje bet kokiomis sąlygomis, nepaisydami atlyginimų skirtumo nei su teismais, nei su advokatais. Nes tik čia jaučiame pilnatvę tarnaudami teisingumui ir Lietuvos žmonių labui. ■

N. Grunskienė: „Prokuroro įvaizdis keičiasi nuo to, kokie sprendimai priimami rezonansiniuose tyrimuose.“

N. Grunskienė

- 1995 m. baigė Vilniaus universiteto Teisės fakultetą.
- Nuo 1992 m. stažavosi Kupiškio rajono apylinkės prokuratūroje. Vėliau tapo tardytoja, prokure.
- 1998–1999 m. Panevėžio apygardos prokuratūros prokurorė.
- 1999–2006 m. Panevėžio apygardos prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo skyriaus prokurorė.
- 2006–2011 m. Panevėžio apygardos prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo skyriaus vyriausiojo prokuroro pavaduotoja.
- 2011–2013 m. Panevėžio apygardos prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo skyriaus prokurorė.
- 2013 m. išrinkta Metų prokure.
- Nuo 2013 iki 2021 m. sausio 14 d. Panevėžio apygardos prokuratūros vyriausioji prokurorė.
- 2021 m. sausio 14 d. paskirta LR generaline prokure.

TEISĖS Į GYNYBĄ DARBO TEISĖJE

Kaip veikia darbo teisių gynimo modelis?

Darbo ginčų komisija (DGK) ir teismas yra tos institucijos, kurios kompetentingos nagrinėti individualius darbo ginčus dėl teisės Lietuvoje, nebent šalys, kilus darbo ginčui, susitaria jį perduoti komerciniam arbitražui. DGK – privaloma ikiteisminio darbo ginčų nagrinėjimo institucija. Lietuvoje veikia 23 DGK. Svarbu aptarti, su kokiais iššūkiais susiduriama ginant darbo teises, kiek efektyvus darbo teisių gynimo modelis Lietuvoje?

Dr. Tomas BAGDANSKIS

Advokatų tarybos narys, advokatas

Ginčų nagrinėjimas DGK

Iki 2013 m. sausio 1 d. individualių darbo ginčų nagrinėjimo tvarka nebuvo efektyvi. Darbdaviai dažnai ignoruodavo pareigą sudaryti DGK darbovietėse, todėl bendrosios kompetencijos teismai buvo apkrauti bylomis, procesas teisme sudėtingas, ilgas ir brangus. Ankstesnė statistika rodė palyginti nedidelį darbo bylų skaičių teismuose. Darbuotojų teisės pagal senąją tvarką nebuvo veiksmingai ginamos. Nuo 2013 m. sausio 1 d. pradėtas naudoti naujas individualių darbo ginčų sprendimo modelis, kai ikiteisimine tvarka platus spektras individualių darbo ginčų privalomai sprendžiami DGK, veikiančiose prie teritorinių LR valstybinės darbo inspekcijos skyrių. Naujuoju LR darbo kodeksu (DK) (nuo 2017 m. liepos 1 d.) buvo išplėstos DGK kompetencijos ribos. Jai buvo priskirti ir ginčai dėl atleidimo iš darbo bei nušalinimo, taip pat dėl neturtinės žalos atlyginimo, dėl nekonkuravimo susitarimų, dėl galimos diskriminacijos ir dėl baudų skyrimo darbdaviui už DGK arba teismo sprendimo ar nutarties nevykdymą. Tai paskatino augti DGK pateikiamų prašymų skaičių. Daugelis suinteresuotų pusių sutaria, kad individualių darbo ginčų nagrinėjimo tvarka juos nagrinėjant DGK pasiteisino. Per 2023 m. I pusmetį DGK priėmė sprendimus dėl 5 239 373 eurų (2022 m. I pusmetį – 4 087 003 eurų) išieškojimo, iš kurių 5 158 237 eurai (2022 m. I pusmetį – 4 013 041 euras) priimti darbuotojų naudai, o 81 136 eurai (2022 m. I pusmetį – 73 962 eurai) – darbdavių naudai. Pagrindinė ginčų priežastis (neišmokėtas darbo užmokestis ir kitos susijusios išmokos) nekinta, tokie reikalavimai sudarė apie 72 proc. visų per 2023 m. I pusmetį gautuose prašymuose keliamų reikalavimų. Užsieniečių kreipimūsi į DGK atvejų skaičius, palyginti su 2022 m. I pusmečiu, išaugo daugiau nei dvigubai (nuo 278 prašymų iki 590). Apie 43 proc. reikalavimų buvo patenkinti ar patenkinti iš dalies, tik 12 proc. reikalavimų buvo atmesti. Taikos sutartis sudaryta apie 22 proc. atvejų. 2023 m. I pusmetį teismuose buvo nagrinėta apie 4,3 proc. (2022 m. II pusmetį – 4 proc.) darbo bylų, išnagrinėtų DGK.

Apie 52 proc. (2022 m. II pusmetį – 48 proc.) atvejų teismai priėmė iš esmės tokius pačius kaip ir DGK sprendimus. Apie 18 proc. (2022 m. II pusmetį – 5,7 proc.) teismą pasiekusių bylų buvo išspręsta teisme sudarant taikos sutartį. Apie 11 proc. (2022 m. II pusmetį – 31 proc.) atvejų teismai priėmė kitokius sprendimus nei DGK. Apie 22 proc. (2022 m. II pusmetį – 15,3 proc.) sudarė atvejai, kai ginčas DGK iš esmės nebuvo nagrinėtas dėl praleisto Lietuvos Respublikos darbo kodekse (DK) numatyto kreipimosi į DGK termino, nesant DGK kompetencijos, taip pat atvejai, kai teismas paliko bylas nenagrinėtas ieškovui atsisakius ieškinio, ieškovui neatvykus į teismo posėdį ir kt.

Esminiai dalykai, kurie lemia DGK efektyvų darbo teisių gynimą:

- paprastesnė darbo ginčų inicijavimo procedūra, griežtų reikalavimų prašymo formai nebuvimas skatina šalis kreiptis į DGK. Dėl procedūros paprastumo asmenys gali kreiptis patys, be advokatų pagalbos;
- darbo ginčas DGK paprastai išnagrinėjamas neviršijant dviejų mėnesių termino;
- DGK siekia sutaikyti ginčo šalis;
- išnagrinėjami paprastesni darbo ginčai, tokiais neapkraunant teismų;
- DGK darbo ginčai dėl teisės nagrinėjami nemokamai ir ginčo šalių patirtos bylinėjimosi išlaidos nepriteisiamos (DK 217 straipsnio 3 dalis).

Nesilaikius išankstinės darbo ginčų nagrinėjimo ne teisme tvarkos, teismas atsisako priimti ieškinį arba palieka jį nenagrinėtą ir išaiškina ieškovui teisę pasinaudoti ginčo nagrinėjimo ne teisme tvarka.

Pranašumai pranašumais, tačiau galima įvardyti ir tam tikrus iššūkius nagrinėjant darbo ginčus pirmiausia DGK.

Kai kalbame apie sudėtingesnes situacijas, bylas, akivaizdu, kad dviejų mėnesių darbo ginčo nagrinėjimo terminas yra nepakankamas. DGK tokiu atveju aplinkybės ir įrodymai tiriami paviršutiniškai (pvz., ne visada apklausiami liudytojai, išreikalaujami reikiama įrodymai), nėra garantuojamas

kokybiškas darbo ginčo nagrinėjimo procesas. Tam tikrais atvejais DGK per daug susikoncentruoja į siekį pasiekti taiką tarp šalių, o teisiniai bylos aspektai paliekami antrame plane.

DK nenumatyta prašymo trūkumų šalinimo tvarka, įstatymo leidėjas taip pat nenumatė, kuriais atvejais komisija gali atsisakyti priimti prašymą. Vadovaujantis Civilinio proceso kodekso (CPK) ieškinio trūkumų šalinimo analogija, procesas nebebūtų toks greitas ir paprastas, ir tai suponuoja išvadą, kad komisijos sekretoriui įstatymų leidėjas netiesiogiai suteikė gana plačią diskrecijos teisę priimant prašymą nuspręsti, ar jo turinys tinkamas.

DGK narių kompetencijos klausimas neretai kelia darbo ginčo šalių nepasitikėjimą – įstatymų leidėjas nekelia specialių reikalavimų socialinių partnerių atstovams, tad DGK komisijos pirmininkas gali būti vienintelis žmogus, turintis teisinį išsilavinimą.

Tam tikrais atvejais DGK per daug susikoncentruoja į siekį pasiekti taiką tarp šalių, o teisiniai bylos aspektai paliekami antrame plane.

Komisijos kompetencija kai kuriais klausimais yra ribota, pvz., laikinųjų apsaugos priemonių taikymas. Taigi kreipiantis į DGK ar net ir išnagrinėjus ginčą DGK reikėtų kreiptis į teismą spręsti laikinųjų apsaugos priemonių klausimą.

Net jei teismai nagrinėja darbo ginčą iš esmės (DGK sprendimas nėra apeliacijos dalykas), tai neatleidžia DGK nuo aukštų standartų sprendžiant ginčą taikymo. Kasacinio teismo praktikoje pabrėžta, kad teismas, gavęs darbo ginčo šalies ieškinį dėl individualaus darbo ginčo dėl teisės išnagrinėjimo, nevykdo DGK sprendimo pagrįstumo ir teisėtumo patikrinimo ar peržiūrėjimo procedūrų, nes tokios procedūros įstatyme nenustatytos ir tokio pobūdžio kompetencija teismui nėra suteikta.

Kitas svarbus aspektas kalbant apie efektyvumą – procedūrinių terminų kreiptis į DGK praleidimas. DK 220 straipsnio 1 dalyje nustatytas trijų mėnesių terminas kreiptis į DGK su prašymu išnagrinėti individualų darbo

ginčą dėl teisės. Šioje teisės normoje nustatytas ir sutrumpintas vieno mėnesio terminas kreiptis į DGK dėl neteisėto atleidimo iš darbo, neteisėto nušalinimo, kolektyvinės sutarties pažeidimo. Tiek teisės doktrinoje, tiek kasacinio teismo praktikoje pabrėžta, kad net ir tuo atveju, jei darbo ginčą inicijuojanti šalis yra akivaizdžiai praleidusi DK 220 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą terminą, ji negali tiesiogiai kreiptis į teismą su ieškiniu dėl darbo ginčo dėl teisės nagrinėjimo, o turi, visų pirma, kreiptis į DGK ir, nurodžiusi šio termino praleidimo priežastis, prašyti DGK jį atnaujinti. Dėl svarbių priežasčių praleistą terminą DGK gali atnaujinti ir ginčą išnagrinėti (DK 220 straipsnio 2 dalis). Tik DGK priėmus sprendimą šio termino neatnaujinti ir nenagrinėti darbo ginčo iš esmės, suinteresuotas asmuo turi teisę kreiptis į teismą. Asmens, kuris turėjo pasinaudoti privaloma išankstine

darbo ginčo dėl teisės nagrinėjimo ne teisme tvarka, bet ja nepasinaudojo, ieškinį teismas turi atsisakyti priimti arba palikti jį nenagrinėtą ir išaiškinti ieškovui teisę pasinaudoti ginčo nagrinėjimo ne teisme tvarka (CPK 412 straipsnio 1 dalis) (LAT 2021 m. balandžio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-123-823/202, 1 20 punktas; Davulis, T. Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2018, p. 607). Tokiu atveju galime konstatuoti, kad šalis, kuri praleido procedūrinius terminus, nepaisant to, kad DGK dėl to gali ginčo nenagrinėti, vis tiek privalo kreiptis į DGK, o ne tiesiogiai į teismą, taip akivaizdžiai rizikuodama sugaišti daugiau laiko ginčui.

Procedūrinis terminas siejamas su veiksmų atlikimu ne teisme, o neteisminėje institucijoje – DGK, gali būti šios atnaujintas. Šio termino pasibaigimas (ir neatnaujinimas) nelemia asmens materialiosios subjektinės teisės, pavyzdžiui, teisės gauti žalos atlyginimą, pasibaigimo ir nepanaikina ▶

► asmens teisės į valstybės prievarta užtikrinamą jo pažeistų teisių gynybą, o lemia teisės atlikti procedūrinį veiksmą išnykimą, t. y. asmens procedūrinė subjektinė teisė pasibaigia. Terminui pasibaigus ir jo neatnaujinus individualus darbo ginčas dėl teisės negali būti nagrinėjamas iš esmės DGK, tačiau darbo ginčo šalis pagal DK 220 straipsnio 2 dalį, 231 straipsnio 1 dalį turi teisę per vieno mėnesio nuo DGK sprendimo priėmimo dienos terminą pareikšti ieškinį dėl darbo ginčo dėl teisės išnagrinėjimo teisme, t. y. perkelti individualaus darbo ginčo dėl teisės, dėl kurio išnagrinėjimo buvo kreiptasi į DGK, nagrinėjimą į teismą.

Jeigu DGK priėmus sprendimą, kuriuo ginčas išspręstas iš esmės, nėra viena ginčo šalių per įstatyme (DK 231 straipsnis) nustatytą terminą nepareiškia teisme ieškinio dėl darbo ginčo dėl teisės išnagrinėjimo, DGK sprendimas įsiteisėja, tampa privalomu bei vykdomuoju dokumentu (nekalbant apie atvejus, kai sprendimas ar jo dalis turi būti įvykdyti skubiai) ir yra vykdomas CPK nustatyta tvarka, už jo nevykdymą darbdaviui gali būti skiriama bauda (DK 232 straipsnis). Vadinasi, įsiteisėjęs DGK sprendimas, kuriuo ginčas išspręstas iš esmės, gali būti vertinamas kaip individualaus pobūdžio privalomasis teisės taikymo aktas, kuriuo iš esmės ir galutinai išspręstas individualus darbo ginčas dėl teisės – nustatomi, pakeičiami ar nutraukiami materialieji teisiniai darbo ginčo šalių santykiai.

Įsiteisėjęs DGK sprendimas, kuriuo ginčas išspręstas iš esmės, tampa privalomu bei vykdomuoju dokumentu (nekalbant apie atvejus, kai sprendimas ar jo dalis turi būti įvykdyti skubiai) ir yra vykdomas CPK nustatyta tvarka. Jeigu priėmus darbo ginčų komisijos sprendimą, kuriuo ginčas išspręstas iš esmės, bent viena ginčo šalių per įstatyme nustatytą terminą pareiškia teisme ieškinį dėl darbo ginčo dėl teisės, dėl kurio yra priimtas DGK sprendimas, išnagrinėjimo, tai DGK sprendimas (ginčijama jo dalis) lieka neįsiteisėjęs.

DK nustatyta privaloma išankstinė daugumos individualių darbo ginčų dėl teisės (išskyrus DK ir kituose

įstatymuose įtvirtintas išimtis) nagrinėjimo tvarka DGK. DK 220 straipsnio 1 dalyje nustatytas trijų mėnesių (atskirai nurodytais atvejais – vieno mėnesio) terminas kreiptis į DGK su prašymu išnagrinėti individualų darbo ginčą dėl teisės yra procedūrinis terminas, kuris, jeigu yra praleistas dėl svarbių priežasčių, gali būti DGK atnaujinamas. Terminui pasibaigus ir jo neatnaujinus individualus darbo ginčas dėl teisės negali būti nagrinėjamas iš esmės DGK, tačiau darbo ginčo šalis nepraranda teisės pareikšti ieškinį dėl šio ginčo teisme DK ir CPK nustatyta tvarka. Dažniausiai padaromos klaidos – netinkamai suprantamos praleisto procedūrinio termino pasekmės: procedūrinis terminas supainiojamas su ieškinio senatimi. Pabrėžtina, kad bendrasis ieškinio senaties terminas darbo ginčams yra treji metai.

Ginčų nagrinėjimas teisme

Viena problemų, su kuria susiduria ginčo šalys, yra reikalavimų formula-

kovui teisės pasinaudoti ginčo nagrinėjimo ne teisme tvarka išaiškinimo) netaikomos.

Kasacinis teismas konstatavo, kad turėtų būti priimami ir nagrinėjami teisme ir tokie reikalavimai, kurie, nors ir nebuvo nagrinėti DGK, tačiau yra išvestiniai iš pagrindinio, nagrinėto DGK, neatsiejamai su juo susiję, galintys turėti įtakos reikalavimo, dėl kurio laikytasi ikiteisminės ginčo sprendimo tvarkos, tenkinimo apimčiai.

Vis dėlto tais atvejais, kai teisme reiškiami DGK nenagrinėti reikalavimai, galintys būti savarankišku individualaus darbo ginčo dėl teisės (DK 213 straipsnio 3 dalis) dalyku, nesantys susiję su išnagrinėtais taip glaudžiai, kad vienų jų išsprendimas turėtų įtakos ir kitų rezultatui, dėl jų teismas priima minėtus sprendimus, susijusius su privaloma ikiteisimine ginčo nagrinėjimo DGK tvarka, nepaisydamas to, kad ginčas kilęs tarp tų pačių šalių. Taigi, jeigu ieškovas patikslina reikalavimus, nagrinėtus

Bendrasis ieškinio senaties terminas darbo ginčams yra treji metai.

vimas teismui, kurie palyginti su DGK keltais reikalavimais skiriasi, yra modifikuoti ar reiškiami nauji.

Kaip tokiais atvejais turėtų vertinti teismas, ar darbo santykių šalis pasinaudojo ikiteisimine individualaus darbo ginčo dėl teisės nagrinėjimo tvarka DGK, kai darbo santykių šalis, nesutinkanti su DGK sprendimu dėl jos reikalavimų, kreipiasi su analogiškais reikalavimais į teismą, laikydama DK nustatytos tvarkos, tačiau vėliau teisme bylos proceso metu šalis nurodytus reikalavimus patikslina.

Šioje situacijoje kasacinis teismas nurodė, kad tais atvejais, kai nagrinėjant bylą teisme nėra reiškiami nauji, nesusiję su pradiniu ieškiniu reikalavimai, o tik modifikuojami (tikslinami) reikalavimai, dėl kurių vyko ginčas DGK, nekeičiant reikalavimų esmės, pakartotinis jų sprendimas DGK neprivalomas ir atitinkamai CPK 412 straipsnyje nurodytos pasekmės (dėl atsisakymo priimti ieškinį arba jo palikimo nenagrinėto bei ieš-

DGK, nekeisdamas jų esmės, ar pareiškia papildomą reikalavimą, nors ir nenagrinėtą DGK, bet neatsiejamai susijusį ir turintį įtakos pagrindinio reikalavimo, kuris buvo nagrinėtas DGK, tenkinimo apimčiai, teismas neturėtų atsisakyti ieškinį priimti ar bylą nutraukti dėl to, kad nebuvo laikytasi privalomos ginčo išankstinės nagrinėjimo (sprendimo) ne teisme tvarkos (LAT 2020 m. rugsėjo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-243-248/2020, 52–53 punktai).

Tam tikrais atvejais, kai įstatymų leidėjo aiškiai yra nurodyta DK ar kitų įstatymų nuostatose, individualūs darbo ginčai nagrinėjami tiesiogiai teisme ir jiems netaikoma nurodyta ikiteisiminė tvarka. Pavyzdžiui, DK 105 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad juridinio asmens ir jo vadovo ginčai dėl atsisakymo sudaryti darbo sutartį ar juridinio asmens vadovo darbo sutarties nutraukimo teisėtumo, ar juridinio asmens vadovo civilinių teisių ir pareigų nevykdymo (netinkamo vykdymo)

nagrinėjami teisme. Šiuo atveju praktikoje susiduriama su tuo, kad tik nagrinėjant ginčą gali būti nustatyta, ar ginčas nagrinėtinas pirmiausia DGK, ar tiesiogiai teisme. Pavyzdžiui, jei kyla ginčas dėl vadovo teisių ir pareigų nevykdymo, ne visada yra aišku, dėl kokio pobūdžio teisių ir pareigų – civilinių ar darbo – ginčas yra. Tokiu atveju, siekiant operatyvumo, praktikoje pasirenkama taktika kreiptis į DGK, kad būtų išvengta ginčo teisme, kuris organas turėjo nagrinėti bylą.

Tad, gavus darbo ginčo šalies ieškinį dėl individualaus darbo ginčo dėl teisės išnagrinėjimo, teismui būtina išsiaiškinti, ar buvo laikytasi privalomos išankstinės ginčo nagrinėjimo (sprendimo) ne teisme tvarkos, nes jos laikymasis yra teisės kreiptis į teismą tinkamo įgyvendinimo sąlyga. Teisės kreiptis į teismą tinkamo įgyvendinimo sąlygas priimdamas ieškinį teismas privalo aiškintis *ex officio* (pagal pareigas). Nustatęs, kad asmuo kreipėsi į teismą nesilaikydamas privalomos ginčo išankstinės nagrinėjimo (sprendimo) ne teisme tvarkos ir ja dar galima pasinaudoti, teismas atsisako priimti ieškinį CPK 137 straipsnio 2 dalies 3 punkte nustatytu pagrindu arba, jeigu civilinė byla jau iškelta, palieka ją nenagrinėtą CPK 296 straipsnio 1 dalies 1 punkte nustatytu pagrindu ir išaiškina ieškovui teisę pasinaudoti ginčo nagrinėjimo ne teisme tvarka (CPK 137 straipsnio 3 dalis, 297 straipsnio 1 dalis, 412 straipsnio 1 dalis) (LAT 2020 m. rugsėjo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-243-248/2020, 39 punktas).

Aktyvus teismo vaidmuo

Primintina, kad darbo bylos – viena nedispozityviųjų bylų kategorijų, kurioje bendrieji civilinio proceso teisės principai turi tam tikrų ypatumų: civilinė individualaus darbo ginčo dėl teisės byla pirmosios instancijos teisme nagrinėjama vadovaujantis CPK IV dalies „Atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo ypatumai“ XX skyriaus „Darbo bylų nagrinėjimo ypatumai“ (410–418 straipsniai) normomis. Įstatymu teismui priskirtas aktyvus vaidmuo, teisė ir pareiga tam tikrus klausimus spręsti *ex officio* (pagal pareigas). Tai reiškia, kad

Darbo ginčų labirintai.

tokios kategorijos byla nagrinėjantis teismas turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, jeigu, teismo nuomone, tai yra būtina siekiant teisingai išspręsti bylą (CPK 414 straipsnio 1 dalis) (LAT 2020 m. rugsėjo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-243-248/2020, 46 punktas; 2021 m. sausio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-169-248/2021, 51 punktas; 2021 sausio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-159-701/2021, 122 punktas). Kita vertus, CPK 414 straipsnyje įtvirtintas aktyvus teismo, nagrinėjančio darbo bylą, vaidmuo, be kitų aspektų, suteikiantis teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, nereiškia, kad darbo bylose šalims (darbuotojui ar darbdaviui) tenka pasyvaus proceso stebėtojo vaidmuo. Tai, kad nagrinėjant darbo bylas CPK yra įtvirtinti tam tikri procesiniai šių bylų nagrinėjimo ypatumai, nereiškia, kad šalys atleidžiamos nuo įrodinėjimo pareigos vykdymo. Tokio vaidmens teismui, nagrinėjančiam darbo bylą, priskyrimas nereiškia, kad darbuotojui, kaip bylos šaliai, tenka pasyvaus proceso stebėtojo vaidmuo ir kad jis yra visiškai atleidžiamas nuo įrodinėjimo pareigos vykdymo (LAT 2019 m. lapkričio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-359-701/2019, 42 punktas; 2021 m. gegužės 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-116-943/2021, 34 punktas). Tad darbo bylos šalys turi vykdyti joms tenkančias procesi-

nes, įskaitant ir įrodinėjimo, pareigas. Pabrėžtina, kad teismas, aiškindamas DK normas, turi vadovautis darbo teisės normų aiškinimo principais, kurie nurodyti DK 5 straipsnyje. Kasacinis teismas yra išaiškinęs, kad šios normos įtvirtina sisteminio, gramatinio (lingvistinio) ir teleologinio DK normų aiškinimo taisyklių taikymą (LAT 2020 m. birželio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-199-701/2020, 24 punktas; 2021 m. sausio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-179-1075/2021, 23 punktas). Kasacinis teismas yra pabrėžęs, kad darbo bylose procesinių dokumentų trūkumų šalinimo institutas gali būti taikomas tik tuo atveju, kai ieškinio trūkumai negali būti ištaisyti pasirengimo nagrinėti bylą stadijoje, kurios metu teismas turi būti aktyvus, išreikalauti ginčui nagrinėti reikalingus duomenis ir atlikti kitus veiksmus, reikalingus pasirengti bylai nagrinėti iš esmės (LAT 2021 m. gegužės 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-132-969-2021, 27 punktas).

Efektyvus darbo teisių gynimas sietinas su darbo ginčų nagrinėjimo specifikos išmanymu ir tiksliais teisės normų bei teisminės praktikos išaiškinimų taikymu. Iš anksto tinkamas nustatymas, kuris darbo ginčus nagrinėjantis organas turi nagrinėti ginčo situaciją bei procedūrinių, procesinių ir ieškinio senaties terminų tikslus išmanymas padės efektyviai ginti pažeistas darbo teises. ■

TEISĖS Į GYNYBĄ DARBO TEISĖJE IR SOCIALINIAME TINKLE

O ką tu veiki feisbuke?

Socialinių tinklų naudojimas darbo santykiuose: pranašumai ir grėsmės

Dr. Vilius MAČIULAITIS

Advokatas

Tradiciškai darbo teisinius santykius galima skirstyti į kelis etapus: darbo santykių pradžia (darbo paieška, darbuotojų paieška, darbo sutarties sudarymas), darbo santykių vykdymas (santykiai, kai darbuotoją ir darbdavį saisto sudaryta darbo sutartis) ir darbo santykių pasibaigimas (kai darbo sutartis nutraukiama darbuotojo arba darbdavio iniciatyva / valia). Sparti technologijų pažanga sudarė sąlygas nemažą dalį gyvenimo perkelti į informacinę erdvę, t. y. į socialinius tinklus. Informacijos srautas tapo greitesnis, viešojoje erdvėje prieinamos informacijos apimtis – kur kas didesnė. Viena vertus, tai yra pranašumas – nesunkiai galima rasti nemažai dominančios informacijos apie konkretų asmenį, kita vertus, yra nemaža rizika pažeisti asmens teisę į privatumą.

Asmens duomenys ir darbo santykiai

Darbo paieškos procese darbo ieškantys asmenys naudojami platformomis, pvz., „LinkedIn“, kad susisiektų su potencialiais darbdaviais. Pastarieji taip pat naudoja šias platformas, kad surastų potencialius kandidatus. Tačiau praktikoje neretai potencialūs kandidatai (kaip ir, beje, potencialūs darbdaviai) tikrinami ir kituose informaciniuose šaltiniuose, pvz., feisbuke ar instagrame, kurie laikytini ne profesinio pobūdžio, bet privačiais (asmeniniais) socialiniais tinklais. Ir čia kyla dilema, ar toks informacijos rinkimas yra proporcingas ir leistinas. Darbo grupės Nuomonėje 2/2017 dėl duomenų tvarkymo darbe pabrėžiama, jog nėra teisinio pagrindo darbdaviui reikalauti, kad potencialūs darbuotojai „draugautų“ su potencialiu darbdaviu ar kitais būdais suteiktų prieigą prie savo profilių turinio (*Opinion 2/2017 on data processing at work – wp249*).

Tokia pati pozicija išdėstyta ir Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijose CM/Rec (2015)5 valstybėms narėms dėl asmens duomenų tvarkymo darbo santykių srityje 5.3 punkte: darbdaviai turė-

tų susilaikyti ir nereikalauti iš darbuotojo ar darbo ieškančio asmens prievartos prieš informacijos, kuria jis ar ji dalijasi su kitais internete, ypač per socialinius tinklus. Kita vertus, negalime nesutikti, kad socialiniai tinklai taip pat yra priemonė asmens reputacijai valdyti. Per socialinius tinklus asmenys kuria savo profesinę reputaciją, tokia informacija gali tapti pranašumu darbo paieškose, tačiau gali būti ir priešingai – darbdavys gali panaudoti surinktą informaciją ir sprendimui nepriimti į darbą, o tokiu atveju kyla diskriminacijos rizika. Sprendžiant dėl kandidato tinkamumo eiti tam tikras pareigas turi būti vertinamos jo asmeninės ar dalykinės savybės, kurios leidžia tinkamai atlikti darbinę pareigą. Bet kurios kitos priežastys atsisakyti priimti į darbą, kurios nėra susijusios su pretendento dalykinėmis savybėmis, gali būti vertinamos kaip diskriminacinės. Be to, per socialinius tinklus gali būti padaroma reputacinė žala ir darbdaviui. Ne bet koks darbuotojo komentaras socialiniuose tinkluose teismo vertinamas kaip žeidžiantis darbdavio reputaciją, tačiau akivaizdu, kad bet kokia kritika ar neigiamas kontekstas, iškomunikotas viešai, tokią žalą bendrovės reputacijai daro (Šiaulių apygardos teismo 2017 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-329-357/2017, Vilniaus miesto apylinkės teismo 2019 m. gegužės 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. E2-14681-996/2019).

Neaiškios ribos

Esant darbo santykiams socialiniai tinklai padeda darbuotojams ir darbdaviams užmegzti profesinius santykius, dalytis specifinėmis darbinėmis žiniomis ir komunikuoti su kolegomis. Įmonės dažnai naudoja vidinius socialinius tinklus šitrukimui, darbuotojų bendravimui ir bendradarbiavimui skatinti. Darbo santykių specifika lemia tai, kad darbuotojas paprastai yra priklausomas nuo darbdavio. Įsidarbinimo procese darbuotojas yra labiau „nepriklausomas“, t. y. teoriškai (kiek

tai priklauso arba ne nuo jo gyvybinio poreikio gauti darbą ir užsitikrinti pajamas) turi daugiau laisvės apsispręsti, ar įsidarbinti konkrečioje įmonėje, ar ne. Prasidėjus darbo santykiams (sudarius darbo sutartį), toks darbuotojo nepriklausomumas gali ir sumažėti, t. y. darbuotojo galimybės prieštarauti darbdavio iniciatyvoms naudoti socialinius tinklus (taip pat privačius) bendrovės komunikacijos procesuose nėra labai realios, ypač jeigu darbuotojas siekia išlaikyti gerus santykius su darbdaviu, tikisi karjeros ir pan. Be to, kai kurios bendrovės skatina darbuotojus dalytis su jomis susijusiu turiniu asmeniniuose socialinių tinklų profiliuose, siekdamas reklamuoti įmonės prekės ženklą ir vertybes. Tad kyla tam tikrų rizikų ir iššūkių, susijusių su darbuotojų asmeninio gyvenimo privatumu ir jo ribomis, asmeninis ir profesinis darbuotojo gyvenimas gali susipinti. Iš esmės

Asmeninės nuomonės, kuri nepatinka darbdaviui, pareiškimas gali sukelti ir teisinių pasekmių, pvz., diskriminaciją, psichologinį smurtą darbe ar atleidimą iš darbo.

tai turbūt nebūtų problema, jeigu tokia situacija susiklostytų laisva darbuotojo valia, tačiau dėl jau minėto darbuotojo priklausomumo nuo darbdavio kyla rizika, kad tos laisvos valios gali ir nebūti – darbuotojas tiesiog sutiktų su darbdavio iniciatyvomis, nes priešingu atveju taptų „ne komandos dalimi“.

Privačių socialinių tinklų naudojimas darbo santykiuose taip pat kelia nemenką konfliktų tarp įmonėje dirbančių darbuotojų riziką. Darbo santykiai yra išimtinai profesionalūs santykiai, tačiau, susipynus profesionaliems ir asmeniniams santykiams, riba tarp to, kas leistina darbe, ir to, kas leistina privačiame gyvenime, gali būti labai neaiški. Kaip reikėtų vertinti žodžio laisvės principą, kadangi darbo santykių kontekste, kai darbuotojas, būdamas bendrovės dalimi, kartu puoselėjantis profesionalius santykius, turi pareigą laikytis tam tikrų taisyklių (pvz., bendrovės

formuojamo kultūrinio požiūrio), o privačiame gyvenime kiekvienas asmuo turi teisę reikšti savo nuomonę laisvai (kiek tai neperžengia teisės ribų). Kaip reikėtų vertinti asmens teisės ribojimą reikšti savo nuomonę asmeniniame socialiniame tinkle, kai paskyra yra susieta ir su įmonės (darbdavio) profiliu? Situacija – problemiška, nes asmens privačiame gyvenime atsiranda tam tikrų ribojimų reikšti savo nuomonę. Asmeninės nuomonės, kuri nepatinka darbdaviui, pareiškimas gali sukelti ir teisinių pasekmių, pvz., diskriminaciją, psichologinį smurtą darbe ar atleidimą iš darbo. Ir tokių pavyzdžių teisinėje praktikoje pasitaiko, pvz., Bărbulescu byla, kai darbdavys paprašė darbuotojo susikurti asmeninę „Yahoo Messenger“ paskyrą komunikuoti su klientais, tačiau vidiniais įmonės teisės aktais draudė naudoti ją asmeninio pobūdžio susirašinėjimui, be to, darbuotojui nežinant

sekė ir tikrino darbuotojo paskyros turinį (*Bărbulescu prieš Rumuniją*, bylos Nr. 61496/08).

Turkijoje Nacionalinio švietimo ministerijos darbuotoja buvo atleista už tai, kad spaudė „patinka“ ant įvairių feisbuko publikacijų, tokių kaip kaltinimai mokytojams dėl išžaginimų; politinė kritika dėl galbūt represinių valdžios veiksmų, skatinant protestuoti; pasipiktinimai dėl advokatų asociacijos prezidento nužudymo; kaltinimai dėl tariamo smurto prieš mokinius valdžios kontroliuojamose įstaigose ir pan. Teismas nusprendė, kad tai buvo darbuotojos saviraiškos laisvės įgyvendinimas, todėl ji atleista nepagrįstai (*Melike prieš Turkiją*, bylos Nr. 35786/19).

Europos žmogaus teisių konvencijos (EŽTK) 8 str. 1 d. nustato, kad kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas. Valstybės ▶

► institucijos neturi teisės apriboti naudojimąsi šiomis teisėmis, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės saugos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią viešos tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti (EŽTK 8 str. 2 d.). Tinkamo asmens duomenų tvarkymo reikalavimus nustato Bendrasis duomenų reglamentas.

„Privataus gyvenimo“ sąvoka

Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) savo praktikoje „privataus gyvenimo“ sąvoką aiškina plačiai ir teigia, kad pateikti išsamia (baigtinę) privataus gyvenimo apibrėžtį nėra nei būtinybės, nei galimybės, nebūtų teisinga „privataus gyvenimo“ sąvoką apriboti „vidinio rato“ koncepcija, kai darbuotojas savo privatų gyvenimą gyvena visiškai atsietai nuo išorinio pasaulio. Kitaip tariant, privatus asmens gyvenimas yra glaudžiai susijęs su asmens išorine (vieša) veikla, nes darbo santykiuose darbuotojas naudojasi savo privačiame gyvenime sukaupta patirtimi ir galimybėmis, o privačiame gyvenime, atvirkščiai, naudojami darbe sukaupiomis žiniomis, socialiniais ryšiais bei galimybėmis (*Antović ir Mirković prieš Juodkalniją*, byla Nr. 70838/13). Takoskyra tarp asmens privataus ir kito socialinio gyvenimo yra labai siaura, nes dažniausiai individas savo asmeninius privačius poreikius patenkina dalyvaudamas socialiniame gyvenime, t. y. asmens privatus gyvenimas susipina su asmens socialiniu (viešu) gyvenimu. Profesinėje ar komercinėje veikloje žmogus turi tam tikrą teisę į privatumą, ir tai visų pirma pasakytina apie laisvųjų profesijų darbuotojus, kurių gyvenamoji vieta gali būti ir darbo vieta, t. y. „galima namuose atlikti veiklą, susijusią su profesija ar komercija, ir savo kontoroje ar komercinėje patalpoje verstis asmeninio pobūdžio veikla (*Niemietz prieš Vokietiją*, byla Nr. 13710/88). Panašios pozicijos laikosi ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, jis

savo sprendimuose remiasi ir EŽTT praktika – byloje aiškina, kad sąvoka „privatus gyvenimas“ neturi būti aiškina ribojamai ir kad nėra jokios rimtos priežasties, kuria remiantis būtų galima pateisinti profesinio <...> pobūdžio veiklos nepriskyrimą „privataus gyvenimo“ sąvokai (2010 m. lapkričio 9 d. sprendimas).

Taigi EŽTT formuojama praktika (visų pirma, *Niemietz* byloje ir vėlesnėje jurisprudencijoje) šiandien tapo itin aktuali ir reikšminga darbo teisinių santykių transformacijoje. EŽTT pozicija dėl laisvųjų profesijų iš esmės pasikeitus darbo teisinių santykių formai – perėjus prie nuotolinio darbo koncepto kaip įprastinės darbo formos (COVID-19 kontekste), darbo procese naudojant vis daugiau informacinių technologijų ir iš esmės neretu atveju apskritai nesant būtinybės naudotis darbdavio suteikiamomis darbo vietomis (dirbant iš namų ar bet kurios kitos darbuotojui priimtinos vietos), tapo absoliučiai priimtina ir darbo santykiams, ne tik savarankiškai dirbančių asmenų atžvilgiu.

gyvenimo teisinė samprata siejama su asmens būseną, kai asmuo gali tikėtis privatumo, su jo teisėtai privataus gyvenimo lūkesčiais. Jei asmuo atlieka viešo pobūdžio veikas ir tai supranta arba turi ir gali suprasti, nors ir savo namuose ar kitose privačiose valdose, tai tokios viešo pobūdžio veikos nebus apsaugos objektas pagal Konstitucijos 22 ir Konvencijos 8 straipsnius, ir asmuo negali tikėtis privatumo (2000 m. gegužės 8 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1981 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“).

Autoriaus nuomone, panašią logiką galima projektuoti ir darbo santykiuose, nes pagrindinis principas – kad darbuotojui turi būti visų pirma užtikrinama teisė į privatumą ir asmens duomenų apsaugą, o darbo santykių specifika reikalauja, kad

Darbdavys turi daugiau svertų paveikti darbuotojo valią ir taikyti įvairias intervencines priemones į darbuotojo privatų gyvenimą, o šis gali de facto atsisakyti jam garantuojamų teisių, kad nekiltų konfliktinių situacijų.

Asmens teisės į privatų gyvenimą konstitucinė doktrina Lietuvoje iš esmės formuojama panašiai. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, aiškindamas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 str., yra pabrėžęs, kad Konstitucijos straipsnyje įtvirtintos normos gina asmens teisę į privatumą. Ši teisė apima asmeninį, šeimos ir namų gyvenimą, asmens fizinę ir psichinę neliečiamybę, garbę ir reputaciją, asmeninių faktų slaptumą, draudimą skelbti gautą ar surinktą konfidencialią informaciją ir kt. Savavališkai ir neteisėtai kišantis į žmogaus privatų gyvenimą kartu kėsinašasi į jo garbę bei orumą (Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas). Privataus

darbinėje erdvėje darbuotojas būtų supažindintas su jo darbą reglamentuojančiomis sąlygomis, be kita ko, ir su socialinių tinklų naudojimo tvarka darbo procese (t. y. turi žinoti jam taikomas taisykles ir privalo būti darbdavio informuotas apie jo darbo sąlygas) (Lietuvos Respublikos darbo kodekso 42 str. 4 d.).

Asmenų privataus gyvenimo neliečiamumą ir teisę į slaptumą nustatantys principai perkelti ir į civilinius santykius reglamentuojančias teisės normas (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.23 str. 1 d. – fizinio asmens privatus gyvenimas neliečiamas; informacija apie asmens privatų gyvenimą gali būti skelbiama tik su jo sutikimu).

Kur privataus gyvenimo ribos darbe?

Lietuvos Respublikos darbo kodekso (DK) 27 str. nustato, kad darbdavys privalo gerbti darbuotojų teises į privatų gyvenimą ir asmens duomenų apsaugą (DK 27 str. 1 d.). Darbdaviui įgyvendinant nuosavybės ar valdymo teises į darbo vietoje naudojamas informacines ir elektroninių ryšių technologijas, negali būti pažeidžiamas darbuotojų asmeninio susižinojimo slaptumas (DK 27 str. 2 d.). Tad iš esmės DK nustato dviejų visuomeninių gėrių – darbuotojo teisės į privatų gyvenimą ir jo asmens duomenų – apsaugą. Doktrinoje laikomasi pozicijos, kad darbuotojo teisė į asmens duomenų apsaugą išplaukia iš teisės į privatų gyvenimą (yra sudedamoji pastarosios teisės dalis), tačiau

gali būti laikoma ir savarankiška teise (Davulis, T. Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras, Registrų centras, 2018, p. 114).

Pavaldumo santykis

Dėl rinkos dinamikos, pokyčių ir technologinės pažangos keičiantis darbo santykių formai, kaip jau minėta, darbuotojų ir darbdavio santykis tampa panašesnis į paslaugos teikėjo ir paslaugos gavėjo teisinį santykį, nors pagal darbo santykių teisinio reguliavimo metodo ypatumus suprantamas ir darbdavio siekis kontroliuoti darbuotoją, duoti jam nurodymus – įgyvendinti teisės aktuose įtvirtintą pavaldumo principą. DK 32 str. nustato darbo sutarties

(taip pat darbo teisinių santykių) požymius – tai yra susitarimas, pagal kurį darbuotojas, būdamas pavaldus darbdaviui, įsipareigoja atlikti darbo funkciją darbdavio naudai, o darbdavys įsipareigoja už tai atlyginti. Pavaldumas reiškia darbo funkcijos atlikimą, kai darbdavys turi teisę kontroliuoti ar vadovauti tiek visam darbo procesui, tiek jo daliai, o darbuotojas paklūsta darbdavio nurodymams ar darbovietėje galiojančiam tvarkai. Tai gi pavaldumo santykis lemia ir tai, kad daugeliu atvejų darbdavys turi daugiau svertų paveikti darbuotojo valią ir taikyti įvairias intervencines priemones į darbuotojo privatų gyvenimą, o darbuotojas gali *de facto* atsisakyti jam garantuojamų teisių, kad nekiltų konfliktinių situacijų. Valerio di Stefano šį aspektą savo tyrimuose pavadino „užslėpto / numanomo grasinimo“ mechanizmu (*implicit threat mechanism*), reiškiančiu, kad darbuotojas, būdamas pavaldus darbdaviui ir siekdamas išsaugoti darbo vietą, pats sąmoningai „susimažina“ savo teises, nenorėdamas būti „nepatogus“ (*Di Stefano, V. Smuggling Flexibility: Temporary Working Contracts and the ‘Implicit Threat’ Mechanism, 2009, Bocconi Legal Studies Research Paper No. 1433350*). Jau vien dėl šios priežasties darbuotojo sutikimas tvarkyti jo asmens duomenis darbo santykiuose negali būti laikomas pakankamu teisiniu pagrindu, nes darbuotojas yra priklausomas nuo darbdavio, todėl kyla didelė rizika, kad toks sutikimas būtų duotas ne darbuotojo laisva valia, o jis būtų priverstas specifinių darbo santykiuose kylančių aplinkybių, susijusių su darbuotojo priklausomumu nuo darbdavio (*Opinion 2/2017 on data processing at work – wp249*).

Socialinių tinklų naudojimo darbo santykiuose jau turbūt neišvengsime, tikėtina, kad ateityje informacinės technologijos darbe bus naudojamos dar plačiau, o tai kels papildomų teisinių iššūkių, kaip atskirti darbuotojų privatų gyvenimą nuo darbinio. Ką ir kalbėti apie tai, ar patiktukas po darbdavio siūsta žinute reiškia darbuotojo sutikimą ir pritarimą, ar ne? ■

TEISĖ Į TEISINGĄ TEISMĄ IR BYLINĖJIMOSI IŠLAIDŲ ATLYGINIMĄ

Neįperkamas teisingumas

Kur yra riba tarp racionalaus pasirinkimo ir žmogaus teisių apsaugos?

Dr. Donatas MURAUŠKAS

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto docentas, advokatas

Žmogus daro pasirinkimus ribotų išteklių sąlygomis – bene svarbiausia ekonomikos mokslo aksioma. Sprendimas spręsti ginčą teisme, prašyti advokato konsultacijos ar atsakyti į valstybės institucijos raštą reikalauja atidžios būsimos naudos ir sąnaudų analizės.

Kokie veiksniai lemia šį apsisprendimą? Kodėl kartais geriau atsisakyti ginti savo teises, nerizikuojant dėl dar didesnių išlaidų? Europos Žmogaus Teisių Teismui (EŽTT) nagrinėjant vis daugiau bylų prieš Lietuvą dėl bylinėjimosi išlaidų priteisimo ar atsisakymo jas priteisti turime progą apmąstyti, ar šis institutas optimaliai reglamentuotas ir taikomas.

Ko siekiama bylinėjimosi išlaidų institutu?

Formaliai bylinėjimosi išlaidų institutas yra bylų skaičių teismuose reguliuojantis įrankis. Kiek vertybiškiau – teisė į bylinėjimosi išlaidų atlyginimą gali padėti į teismą besikreipiančiam asmeniui leisti užtikrinčiau. Bylinėjimosi išlaidų instituto fundamentalumas slypi jo santykyje su materialių teisių veiksmingu įgyvendinimu – juk žinodami apie galimą konfliktą ateityje turime mąstyti ir apie tikimybę, kad konfliktą gebėsime išspręsti mažiausiomis sąnaudomis.

Bylinėjimosi išlaidų instituto delikatumas slypi kraštutiniuose, kuriuos gali sukurti nepakankamas šio instituto reglamentavimas ar neoptimalus jo taikymas. Suabsoliutintas „pralaimėjęs moka“ principo taikymas – paskatos teikti nepagrįstus skundus, vilkinti procesą, tęsti ginčą, net ir neturint tvirtos gynybinės pozicijos. Per siauras „pralaimėjęs moka“ principo taikymas – per daug pagrįstas vadinamąja priešasties teorija – gali nulemti perdėtą svarbą individualioms bylos aplinkybėms ir nustumti į antrą planą pačią „pralaimėtojas moka“ principo idėją.

„Geriau žvirblis rankoj nei briedis girioj“

Žmogus vengia rizikos. Nobelio premijos laureatas D. Kahnemanas kartu su kolega A. Tversky atliko ne vieną tyrimą, analizuodami žmogaus psichologines savybes ir jų įtaką sprendimams priimti. Viena me garsiausių tyrimų mokslininkai vertino, kiek žmonės racionalūs darydami sprendimus, susijusius su užtikrintu ir tikėtinu laimėjimais. Tyrimo metu paaiškėjo, kad žmonės daug labiau linkę rinktis mažesnės naudos užtikrintą laimėjimą nei gerokai didesnės vertės laimėjimą su rizikos elementu.

Bylinėjimosi išlaidoms, o ir pačiam bylinėjimuisi esant neapibrėžtiems, žmogus linkęs atsisakyti nesaugumo jausmo ir priimti galbūt jam mažiau teisingą, bet užtikrintą ir valdomą praradimą. Pavyzdžiui, rizika, kad teismai neatlygins patirtų bylinėjimosi išlaidų, gali pastumti žmogų atsisakyti tęsti ginčą ir tiesiog sutikti su skirta bauda.

Valstybės institucijoms neretai sunku net įsivaizduoti, kokį stresą žmogui gali kelti teisinės procedūros inicijavimas. Prisimenu, kaip viena pažįstama itin susijaudinusi siuntė man gautą pranešimą dėl padaryto administracinio nusižengimo (ne vietoje pastatyto automobilio) ir klausė, ar jai nėra atimta teisė vairuoti transporto priemonę. Ir tai buvo tik dėl to, kad vienoje gautos formos vietoje ji perskaitė teisės vairuoti automobilio priemonę atėmimo tvarką.

Nemažai žmonių sužinoję, kad gali viską pabaigti greitai tiesiog sumokėdami baudą, nesvarstys ginti savo teisių, net turėdami pagrindą. Jie norės kuo greičiau pabėgti iš neapibrėžtumo būsenos. Bet kokia valstybės vykdoma ir su potencialia atsakomybe susijusi procedūra žmogui jau veikia kaip sankcija.

Žmogaus teisių elemento atsiradimas

Bylinėjimosi išlaidų institutas skirtas procesinei pusiausvyrai ir tinkamoms ginčo šalių paskatoms sukurti. Ilgainiui jo reikšmė pradė-

jo ryškėti net ir svarbiausių žmogaus teisių katalogų kontekste. Juk Konstitucijos 30 str. įtvirtinta teisė kreiptis į teismą neatsiejama ir nuo Konstitucijos 31 str. įtvirtintos įtariamojo asmens teisės turėti advokatą. O advokato turėjimas sietinas su papildomomis išlaidomis, kurios bus atlygintos arba ne.

EŽTT dar 1975 m. garsioje *Golder prieš Jungtinę Karalystę* byloje išplėtė teisę į teisingą bylos nagrinėjimą kaip apimančią ir teisę kreiptis į teismą. Toks EŽTT žingsnis nulėmė galimybę kelti klausimus dėl žmogaus teisių pažeidimų naujose situacijose, kai tiesiogiai ar netiesiogiai apribojama asmens teisė kreiptis į teismą.

Užtruko, kol bylinėjimosi išlaidos prasiskynė kelią Strasbūro teisme. Štai 2007 m. byloje *Stankov prieš Bulgariją* EŽTT nagrinėjo situaciją, kai pareiškėjas kreipėsi dėl žalos atlyginimo už neteisėtą kardomąjį kalinimą. Pagal tuometį Bulgarijos teisinį reguliavimą as-

meniui kreipusis dėl žalos atlyginimo prieš valstybę ir tokį prašymą iš dalies atmetus, jis privalėjo sumokėti žyminį mokestį, priklausantį nuo atmetų reikalavimų dalies. Tad asmeniui per didele apimtimi įvertinus savo patirtą žalą galėjo tekti sumokėti daugiau „žyminio mokesčio“, nei gauti žalos atlyginimo. EŽTT *Stankov* byloje konstatavo, kad pareiškėjui neturėtų būti perkeliama našta dėl to, kad jis labiau nei nacionaliniai teismai vertina savo laisvę – konstatuotas pareiškėjo Konvencijos 6 str. 1 d. įtvirtintos teisės į teisingą bylos nagrinėjimą pažeidimas.

Bylinėjimosi išlaidų priteisimo klausimas Strasbūro teismo praktikoje, o ypač bylose prieš Lietuvą, plėtojasi dviem kryptimis. Pirma, tai nacionalinio reglamentavimo ir teisinės praktikos nulemti ribojimai tam tikrais atvejais turėti galimybę atgauti bylinėjimosi išlaidas. Pavyzdžiui, garsusis 2020 m. *Černius ir Rinkevičius prieš Lietuvą* ▶

Žmonės daug labiau linkę rinktis mažesnės naudos užtikrintą laimėjimą nei gerokai didesnės vertės laimėjimą su rizikos elementu.

Diskusijoje Seime (iš kairės) teisėja dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, advokatė Laura Martinaitytė, advokatė Rasa Zaščirinskaitė, advokatas dr. Linas Belevičius, žurnalistas Raigardas Musnickas.

► sprendimas dėl bylinėjimosi išlaidų priteisimo administracinio teisės pažeidimo byloje. Antra, tai individualios situacijos, kai asmeniui perkeliama našta atlyginti bylinėjimosi išlaidas kelia klausimų dėl šio asmens teisės kreiptis į teismą apribojimų. Pavyzdžiui, 2023 m. sprendimas byloje *Paslavičius prieš Lietuvą*, kurioje Strasbūro teismas įvertino, kad savivaldybei atstovavimo išlaidos iš fizinio asmens priteistos pagrįstai.

Sprendžiamos problemos ir vis nauji atsakymų reikalaujantys klausimai

2020 m. *Černiaus ir Rinkevičiaus* sprendimas buvo pirma ryški sniego gniūžtė naujose diskusijose dėl bylinėjimosi išlaidų instituto reglamentavimo ir taikymo Lietuvoje. Po šio sprendimo priimtas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarimas, keliamos naujos bylos tiek Strasbūro, tiek Konstituciniame Teisme iškėlė bylinėjimosi išlaidų problematiką į naują aktualumo lygį. Keliamų klausimų aktualumą atspindi ir Lietuvos Respublikos Seime 2023 m. lapkričio 8 d. vykusio teisės forumo metu išgrynintos dvi nacionalinės problematikos.

Pirma ryški problemų grupė yra bylinėjimosi išlaidų dydžio klausimas. Seime vykusios diskusijos dalyviai kėlė klausimą dėl bylinėjimosi išlaidų dydžio mažinimo, kai šios išlaidos net nesiekia teisingumo ministro rekomendacijose (Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2004 m. balandžio 2 d. įsakymas Nr. 1R-85 „Dėl Rekomendacijų dėl civilinėse bylose priteistino užmokesčio už advokato ar advokato padėjėjo teikiamą pagalbą maksimalaus dydžio patvirtinimo“) įtvirtinto maksimalaus dydžio. Diskusijoje dalyvavęs Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininkas dr. Artūras Driukas pabrėžė, kad laimėjusiai ginčo šaliai priteistina suma nėra advokato darbo įvertinimas – vertinamos visos aplinkybės, dėl kurių būtų neteisinga laimėjusiai šaliai priteisti iš

Diskusijos Seime dalyviai (iš kairės): teisėjas dr. Artūras Driukas, prokurorė Deimantė Nikitiniienė, advokatė dr. Laura Augytė-Kamarauskienė, advokatas dr. Donatas Murauskas.

Bylinėjimosi išlaidų priteisimas aktualus ne tik fiziniams, bet ir juridiniams asmenims. Tai, kad net ir laimėjus ginčą nėra garantijos dėl reikšmingos dalies atstovavimo išlaidų atlyginimo, daro įtaką įmonių apsisprendimui kreiptis į teismą dėl pažeistų teisių gynimo.

pralaimėjusios atitinkamą sumą. O advokatė dr. Laura Augytė-Kamarauskienė akcentavo, kad priteistinių bylinėjimosi išlaidų mažinimas tiek, kiek jis dar telpa į teisingumo ministro patvirtintas rekomendacijas, turėtų būti išimtinis.

Antra ryški problematika yra teisės atlyginti atstovavimo išlaidas ribojimas, neigiamai paveikiantis asmens norą ir galimybes ginti savo teises. Štai advokatas dr. Linas Belevičius akcentavo, kad net ir po Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarimo suregulmentavus galimybę išteisintam asmeniui atgauti patirtas gynybos išlaidas, liko daugybė neregulmentuotų klausimų. Pavyzdžiui, asmuo vis dar negali tikėtis atstovavimo išlaidų atlyginimo, kai ikiteisminis tyrimas nutraukiamas bylos neperdavus nagrinėti teisme. Lietuvos

Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkė dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė pabrėžė, kad teismai susiduria su keliamais klausimais ir juos nagrinėja. Pavyzdžiui, teismai vertina, kiek plati yra „išteisinto asmens“ sąvoka ir kaip plačiai ji taikytina baudžiamajame procese, atsižvelgiant į naujai suregulmentuotą galimybę išteisintam asmeniui turėti teisę į patirtas atstovavimo išlaidas.

Problemos yra realios – neapibrėžtumas lemia asmens pasirinkimą

Tai, kad bylinėjimosi išlaidų priteisimas nėra advokatų sugalvota problema, liudija ir realūs pavyzdžiai. Štai advokatė Jurita Repšienė pasakoja, kad, nors ikiteisminiai tyrimai yra ypač ilgi, juose daugybė ikiteisminio tyrimo veiksmų (apklausos,

akistatos, parodymų patikrinimai, ekspertizės ir t. t.), o įtariamojo patirtos išlaidos teisinei pagalbai siekia ir kelias dešimtis tūkstančių eurų, šios išlaidos nėra atlyginamos. Advokatė prisimena ir sarkastišką tokioje situacijoje atsidūrusio kliento pastebėjimą: „turi džiaugtis, kad nepasodino, o ne prašyti atlyginti bylinėjimosi išlaidas“. Pasak J. Repšienės, „tai labai gerai atspindi, kokį nusivylimą valstybe ir jos teisine sistema jaučia tokie žmonės“.

Panašaus pobūdžio problematiką administracinio nusižengimo teisenos atvejais akcentuoja advokato padėjėja Daumantė Hitz. Ji pasakoja apie kliento patirtį vienoje byloje dėl trijų Kelių eismo taisyklių pažeidimų sudėtis įtvirtinančių Administracinių nusižengimų kodekso straipsnių pažeidimo. Pasak D. Hitz, kliento atsakomybę patvirtinantys duomenys buvo gana abstraktūs ir byloje buvo galima sulaukti palankaus teismo sprendimo (ikiteisminio tyrimo pareigūno skirta sankcija – 200 eurų bauda ir teisės vairuoti transporto priemones atėmimas 4 mėn.). Tačiau klientas atsisakė teismo proceso, bijodamas didelių atstovavimo išlaidų, kurios jau buvo nemažos nagrinėjant administracinio nusižengimo bylą ne teisme.

Atstovavimo išlaidų nepriteisimą administracinių nusižengimų teisenoje problemą įvardija ir advokatė Kristina Udrienė: „Asmens patirtos išlaidos teisinei pagalbai, kurios atsiranda ne dėl jo, bet dėl kitų asmenų ar institucijų veiksmų, turėtų būti atlyginamos.“ Advokatė pasakoja, kaip klientė, nukentėjusi dėl kito asmens veiksmų, pranešė apie tai atsakingai institucijai ir prašė ištirti, ar nėra padarytas administracinis nusižengimas. Institucija tyrimo nepradėjo, sprendimu atsisakė nagrinėti pranešimą. Šis sprendimas buvo apskųstas, galų gale kompetentinga institucija pradėjo administracinio nusižengimo bylą ir konstatavo pažeidimą. Visgi skundo surašymo išlaidos liko neatlygintos, nes institucijos

sprendimas teismui proceso metu nebuvo perduotas.

Bylinėjimosi išlaidų priteisimas aktualus ne tik fiziniams, bet juridiniams asmenims. Tai, kad net ir laimėjus ginčą nėra garantijos dėl reikšmingos dalies atstovavimo išlaidų atlyginimo, daro įtaką įmonių apsisprendimui kreiptis į teismą dėl pažeistų teisių gynimo. Įmonės, nepaisydamos Lietuvoje įtvirtinto „pralaimėjęs moka“ principo, neretai ginčo sąnaudas vertina per bendrą amerikietišką taisyklę, pagal kurią kiekvienas susimoka už patirtas išlaidas. Todėl bylinėjimosi išlaidų galimo nepriteisimo rizika ypač jautri sudėtingose bylose, kuriose atstovavimas įmonei gali kainuoti kelias dešimtis tūkstančių eurų. Ribotas atstovavimo išteklių priteisimas neskatina ir viešojo administravimo subjektų stengtis minimizuoti šalims tenkančių išlaidų – tai ypač aktualu sudėtingose ir daug pastangų parengti atsakymus reikalaujančiose srityse, pavyzdžiui, finansų ar konkurencijos teisiniuose santykiuose.

Apibendrinimas

Bylinėjimosi išlaidų instituto taikymo ypatumai lemia tai, ar asmuo pasiryš ginti savo teises ar ne. Lietuvoje matome poreikį detaliau reglamentuoti situacijas, kai asmuo yra teišsus, patiria atstovavimo išlaidų, bet teišsinis reguliavimas nesuteikia jam teisės tokias išlaidas kompensuoti.

Kita vertus, daug ginčų kelia protingų atstovavimo išlaidų standarto samprata teišmų praktikoje, teišmams tam tikrais atvejais mažinant priteištinų išlaidų dydį remiantis bendraisiais teisės principais. Aiškesnė ir labiau užtikrinta galimybė asmeniui atgauti patirtas bylinėjimosi išlaidas suteiktų daugiau drąsos ginti savo pažeistas teises, o ne nuleisti rankas. Asmens rankų nuleidimas prieš valstybės ar savivaldybės institucijas – baimė pradėti ilgą ir finansiškai skausmingą ginčą – gali lemti ydingų, teišsinės valstybės standartų neatitinkančios institucijų veiklos praktikos toleravimą. ■

TAVO TELEFONE

KASDIEN

SVARBIAUSIOS LIETUVOS IR PASAULIO NAUJIENOS

KAS MĖNESĮ

NAUJAS „IQ“ ŽURNALO NUMERIS

IEŠKOKITE PROGRAMĖLĖS „IQ.LT“

IQ programėlėje žurnalo straipsniai yra apmokestinti. Žurnalo prenumeratoriams suteikiame teisę skaityti nemokamai.

Dėl nemokamo kodo kreipkitės prenumerata@naujienos.lt ir nurodykite žurnalo pristatymo adresą.

TEISĖS Į GYNYBĄ RIBOJIMAI

Tik tarp mūsų

Ar visada užtikrinami gynėjo ir jo kliento bendravimo konfidencialumas bei advokato paslaptis?

Dr. Linas BELEVIČIUS

Advokatas

Istariamo, kaltinamo asmens teisės į gynybą principas įtvirtintas tiek nacionaliniuose, tiek tarptautiniuose teisės aktuose, nacionalinių ir tarptautinių teismų sprendimuose yra pateikti išaiškinimai dėl įvairių šios teisės įgyvendinimo aspektų, todėl, atrodytų, šios teisės įgyvendinimas ir užtikrinimas neturėtų kelti problemų. Tačiau kelerių pastarųjų metų baudžiamųjų bylų tyrimo ir nagrinėjimo teismuose praktika rodo, kad pasitaiko šiurkščių vieno iš svarbių teisės į gynybą principo elementų – reikalavimo apsaugoti gynėjo ir jo kliento tarpusavio bendravimo konfidencialumą, reikalavimo užtikrinti advokato paslapties apsaugą – pažeidimus, ir tai nulemia šiurkščius teisės į gynybą principo pažeidimus.

Teisė į gynybą – absoliuti

Teisės į gynybą užtikrinimas baudžiamajame procese yra viena teisingo bylos išnagrinėjimo sąlygų. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje įtvirtinta asmens, kuris įtariamas padaręs nusikaltimą, ir kaltinamojo nuo jų su laikymo arba pirmosios apklausos momento teisė į gynybą, taip pat teisė turėti advokatą. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje konstatuojama, kad Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje laiduota kaltinamojo teisė į gynybą suponuoja, jog kaltinamajam turi būti garantuotos pakankamos procesinės priemonės gintis nuo pareikšto kaltinimo ir užtikrinta galimybė jomis pasinaudoti, kaltinamojo teisė į gynybą yra viena iš tiesos byloje nustatymo garantijų (Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas), kad asmens teisė į gynybą, taip pat teisė turėti advokatą yra absoliuti, ji negali būti paneigta ar suvaržyta jokiais pagrindais ir jokiais sąlygomis, iš konstitucinės teisės į gynybą, taip pat teisės turėti advokatą kyla ir valstybės institucijų pareiga užtikrinti, kad galimybė įgyvendinti šias teises būtų reali (Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas). Teisės į gynybą principas įtvirtintas ir Žmogaus teisių ir pagrindi-

nių laisvių konvencijos 6 straipsnio 3 dalyje, Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14 straipsnio 3 dalyje, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (BPK) 10 straipsnyje, 21 straipsnio 4 dalyje, 22 straipsnio 3 dalyje, 44 straipsnio 8 dalyje ir kitose normose.

Asmuo savo teisę į gynybą gali realizuoti gindamasis pats arba per savo gynėją (advokatą ar advokato padėjėją), kurią pasirenka pats arba kuris jam yra paskiriamas įstatymo, reglamentuojančio valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą, nustatyta tvarka, jei asmuo neturi pakankamai lėšų gynėjui atsilyginti. Taigi gynėjas yra baudžiamojo proceso subjektas, turintis padėti įtariamajam, kaltinamajam įgyvendinti teisę į gynybą, teisės aktuose yra apibrėžtos jo teisės ir pareigos, taip pat tik gynėjui, kaip specifines funkcijas vykdančiam proceso dalyviui, yra taikomos papildomos procesinės garantijos ir imunitetai.

Baudžiamojo proceso įstatyme yra įtvirtinta pagrindinė gynėjo funkcija ir pareiga – jis privalo panaudoti visas įstatymuose nurodytas gynybos priemones ir būdus, kad būtų nustatytos aplinkybės, teisinančios ginamąjį ar lengvinančios jo atsakomybę, teikti ginamajam reikiamą teisinę pagalbą (BPK 48 straipsnio 2 dalies 1 punktą). Gynybos organizavimas ir jos vykdymas pirmiausia yra ginamojo ir jo gynėjo susitarimo reikalas. Gynėją ir jo klientą sieja ypatingi santykiai. Gynėjas savo pareigą teikti teisinės paslaugas gali tinkamai įgyvendinti tik tuo atveju, jei klientas juo gali pasitikėti ir atskleisti gynėjui informaciją, nesibaimindamas, kad tą informaciją gynėjas gali atskleisti kitiems proceso dalyviams ar su procesu nesusijusiems asmenims, nesvarbu, ar savo valia, ar priverstas, t. y. turi būti užtikrintas santykių tarp gynėjo ir jo kliento, ginant informacijos konfidencialumas, turi būti užtikrinta, kad teismas, prokuroras, ikiteisminio tyrimo įstaigos ar bet kurios kitos valstybės institucijos neturėtų galimybės kištis į gynėjo ir jo kliento santykius. Advokato konfidencialumo pareiga, patikėtos kliento paslapties

saugumas yra viena advokato ir kliento savitarpio pasitikėjimo prielaidų. Advokatą ir klientą, visų pirma, sieja pasitikėjimo santykiai, kuriems būdinga tai, kad abi šalys žino, jog klientas, pasitikėdamas advokatu, suteikė jam teisę veikti kliento vardu ir atstovauti jo interesams. Preziumuojama, kad pasirinkęs advokatą klientas nebijo patikėti jam svarbios, konfidencialios informacijos, o ją patikėjęs jaučiasi ramus, kad ši informacija nebus atskleista jokiems tretiesiems asmenims (Romualdas Drakšas, „Konfidencialumo principas advokato veikloje ir jo ribų neapibrėžtumas“, „Administracinės teisės novelos: Liber Amicorum Algimantui Urmonui“, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2022). Paslaptimi advokatų veiklos praktikoje laikoma viskas, ką advokatas tiesiogiai ar netiesiogiai sužinojo iš kliento nuo to momento, kai jis kreipėsi į konkretų advokatą dėl teisinės pagalbos.

Paslaptimi advokatų veiklos praktikoje laikoma viskas, ką jis tiesiogiai ar netiesiogiai sužinojo iš kliento nuo to momento, kai šis kreipėsi į konkretų advokatą dėl teisinės pagalbos.

Advokato paslaptį saugo teisės aktai

Siekiant užtikrinti gynėjo ir jo kliento tarpusavio konfidencialumą nacionaliniuose ir tarptautiniuose teisės aktuose yra įtvirtinta keletas viena kitą papildančių nuostatų:

- advokato teisė be pašalinių susitikti su klientu ir nekliudomai bendrauti su juo, draudimas kliudyti advokatu įgyvendinti šią teisę (Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 45 straipsnio 1 dalis, BPK 48 straipsnio 1 dalies 2 punktą, 3 punktą, 2013 m. spalio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyvos 2013/48/ES „Dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms ir dėl teisės reikalauti, kad po laisvės atėmimo būtų informuota trečioji šalis, ir teisės susisiekti su trečiaisiais asmenimis

ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu“ (toliau – Direktyva 2013/48/ES, 22 punktą);

- draudimas advokato ir jo kliento susitikimo ar bendravimo duomenis naudoti kaip įrodymus (Advokatūros įstatymo 45 straipsnio 2 dalis),
- įpareigojimas gerbti įtariamųjų arba kaltinamųjų ir jų advokato bendravimo konfidencialumą; toks bendravimas apima susitikimus, korespondenciją, pokalbius telefonu ir kitų leidžiamų formų bendravimą (Direktyvos 2013/48/ES 4 straipsnis);
- draudimas advokatą šaukti kaip liudytoją ir apklausti dėl aplinkybių, kurias advokatas (įtariamojo, kaltinamojo, išteisintojo ar nuteistojo gynėjas arba nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo atstovas, atstovai civilinėje ar administracinėje byloje) sužinojo atlikdamas savo profesines pareigas (Advokatūros įstatymo 46 straipsnio 1 dalis, BPK 80 straipsnio 1 dalies 3 punktą, Lie-

tuvos Respublikos CPK 189 straipsnio 2 dalies 1 punktą, Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 59 straipsnio 3 dalies 1 punktą);

- draudimas apžiūrėti, tikrinti ar paįminti advokato veiklos dokumentus ar laikmenas, kuriuose yra jo veiklos duomenų, tikrinti pašto siuntas, klausytis telefoninių pokalbių, daryti jų įrašus, kontroliuoti kitą telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją, ją fiksuoti ir kaupti, ir kitokį susižinojimą ar veiksmus, išskyrus atvejus, kai advokatas yra įtariamasis ar kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką (Advokatūros įstatymo 46 straipsnio 3 dalis, BPK 154 straipsnio 7 dalis);
- draudimas viešai arba slaptai susipažinti su advokato profesinę paslaptį sudarančia informacija ir ją naudoti kaip įrodymą (Advokatūros įstatymo 46 straipsnio 5 dalis). ▶

► Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) praktikoje nuosekliai pabrėžiama, kad advokato ir kliento bendravimo konfidencialumo gerbimas yra labai svarbus Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies ir 3 dalies c punkto kontekste (pavyzdžiui, 2013 m. liepos 25 d. sprendimas byloje *Khodorkovskiy ir Lebedev prieš Rusiją*, peticijų Nr. 11082/06 ir 13772/05; Didžiosios kolegijos 2010 m. lapkričio 2 d. sprendimas byloje *Sakmlovskiy prieš Rusiją*, peticijos Nr. 21272/03). EŽTT sprendimuose pabrėžta, kad kaltinamojo teisė konfidencialiai bendrauti su savo advokatu yra vienas pagrindinių teisingo bylos nagrinėjimo demokratinėje visuomenėje reikalavimų, kuris išplaukia iš Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punkto. Neužtikrinus konfidencialumo, advokato pagalba prarastų didelę savo naudingumą dalį, o Konvencija siekiama garantuoti teises, kurios yra realios ir veiksmingos. Bet koks įsiterpimas į informaciją (medžiagą), kuriai taikoma advokato paslaptis, ir *a fortiori* (juo labiau) panaudojimas prieš kaltinamąjį procese turėtų būti išimtinio pobūdžio, jį turi pateisinti primygtinis poreikis (*Khodorkovskiy ir Lebedev prieš Rusiją*, 627 punktai; 2011 m. gegužės 31 d. sprendimas byloje *Khodorkovskiy prieš Rusiją*, peticijos Nr. 5829/04, 198 punktai). Sustiprintą advokatų ir klientų bendravimo konfidencialumą pateisina demokratinėje visuomenėje advokatams skirtas vaidmuo – ginti teismo proceso šalis. Negarantavus advokatų ir jų ginamųjų bendravimo konfidencialumo, negalima įgyvendinti šios funkcijos, nes konfidencialumas susijęs su šiai funkcijai įgyvendinti būtinu pasitikėjimu tarp advokatų ir klientų. Nuo to netiesiogiai, bet neišvengiamai priklauso proceso šalies teisė į teisingą procesą, nes ji apima kaltinamojo teisę neprisidėti prie savo paties kaltinimo (teisę tylėti) (2012 m. gruodžio 6 d. sprendimas byloje *Michaud prieš Prancūziją*, peticijos Nr. 12323/11, 117 ir 118 punktai; 2017 m. lapkričio 7 d. sprendimas byloje *Dudchenko prieš Rusiją*, peticijos Nr. 37717/05, 155 ir 156 punktai). Advokato profesinės paslapties apribojimas daro poveikį ne tik advokato

ir kliento teisėms pagal Konvencijos 8 straipsnį, bet ir gali trukdyti suteikti veiksmingą teisinę pagalbą klientui (1992 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje *Niemietz prieš Vokietiją*, peticijos Nr. 13710/88, 37 punktai; *Khodorkovskiy ir Lebedev prieš Rusiją*, 629 punktai). Tai, kad bet koks asmuo, pageidaujantis pasitarti su advokatu, turėtų būti laisvas tai padaryti tokiomis sąlygomis, kurios yra palankios laisvai ir nevaržomai diskusijai, aiškiai atitinka bendrąjį (visuomenės) interesą. Dėl šios priežasties advokato ir kliento santykiai iš principo yra konfidencialūs (1992 m. kovo 25 d. sprendimas byloje *Campbell prieš Jungtinę Karalystę*, peticijos Nr. 13590/88, 46–48 punktai).

Šios teisės aktuose įtvirtintos gynėjo veiklos procesinės garantijos turėtų būti suprantamos ne kaip advokato privilegija, o kaip jo pareiga užtikrinti kliento suteiktos informacijos konfidencialumą, kuriai užtikrinti ir yra įtvirtintos aptariamoms

1 dalyje pažymėta, kad advokatui patikėtos kliento paslapties saugumas yra savitarpio pasitikėjimo santykių ir tinkamo advokato funkcijų vykdymo būtinoji sąlyga, todėl konfidencialumas yra pagrindinė ir svarbiausia advokato teisė ir pareiga, kuriai netaikoma senatis.

Pažeidimų neišvengiama

Nepaisant aiškaus ir imperatyvaus teisinio reguliavimo, baudžiamųjų bylų tyrimo ir nagrinėjimo praktikoje galima sutikti atvejų, kuriais advokato ir jo kliento bendravimo konfidencialumas buvo esmingai pažeistas. Tokius pažeidimus gali padaryti tiek patys advokatai, kurie atskleidžia jiems patikėtą kliento paslaptį, tiek teisėsaugos institucijų pareigūnai, kurie neteisėtai kontroliuoja advokato ir jo kliento susižinojimo turinį. Manytina, kad tie atvejai, kai advokatas, nepaisydamas pareigos išsaugoti kliento jam patikėtos informacijos konfidencialumą, ją atskleidžia, turėtų būti verti-

Advokatas privalėtų atsisakyti būti apklaustas apie kliento jam suteiktą informaciją, nors teisėsaugos institucijos ar pareigūnai reikalautų tai padaryti.

garantijos, jomis siekiama apsaugoti būtent advokato kliento interesus – BPK 48 straipsnio 2 dalies 4 punkte įtvirtinta, kad gynėjas privalo saugoti profesinę paslaptį; advokatas ir jo padėjėjas neturi teisės paskelbti žinias, kurias sužinojo vykdydami gynėjo pareigas; pareiga saugoti advokato veiklos metu jam patikėtą informaciją ir jos neatskleisti įtvirtinta ir Advokatūros įstatymo 39 straipsnio 1 dalies 2 punkte, Lietuvos advokatų etikos kodekso 8 straipsnio 2 ir 3 dalyse, nurodant, kad kaip advokato profesinė paslaptis turi būti saugoma kliento suteikta ir vykdant kliento pavedimą advokato gauta informacija, jog advokatas privalo imtis priemonių, kad be kliento sutikimo advokato profesinę paslaptį sudaranti informacija nebūtų panaudota prieš klientą, paviešinta ar kitaip atskleista, išskyrus teisės aktuose nurodytus atvejus. Etikos kodekso 8 straipsnio

nami kaip šurkštus advokato veiklos principų pažeidimas.

Pabrėžtina, kad advokatui šiuo aspektu yra suteiktos pakankamos veiklos garantijos. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje yra pabrėžta, kad nacionalinėje teisėje nustatytas reguliavimas nenurodo jokių išimčių draudimui apklausti kaip liudytoją įtariamojo, kaltinamojo, išteisintojo ar nuteistojo gynėją, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo atstovus – dėl aplinkybių, kurias jie sužinojo atlikdami gynėjo arba atstovo pareigas (2022 m. kovo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76-719/2022). EŽTT byloje *Khodorkovskiy ir Lebedev prieš Rusiją* nagrinėjo galimą teisės konfidencialiai susižinoti su savo advokatais ribojimą dėl vienam iš pareiškėjų advokatui siųstų šaukimų į apklausą ikiteisminio tyrimo metu. Nors ir buvo konstatuota, kad dėl šio epizodo advokato

ir kliento susižinojimo konfidencialumas nebuvo pažeistas, pabrėžtina, jog tokie veiksmai galėjo turėti „atgrasomąjį poveikį“ (angl. *chilling effect*) pareiškėjų gynybos komandai. Todėl advokatas privalėtų atsisakyti būti apklaustas ar kitokia forma teikti informaciją apie savo kliento jam suteiktą informaciją, apie tarpusavio bendravimo turinį, nors teisėsaugos institucijos ar pareigūnai reikalautų tai padaryti. Tačiau teismų praktika rodo, jog ne visi advokatai šią pareigą įgyvendina.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. nagrinėtoje baudžiamosioje byloje buvo konstatuota, kad tuo metu, kai ši byla buvo nagrinėjama apeliacinės instancijos teisme, vieno nuteistojo, apelianto, gynėja buvo iškviesta į STT ir apklausta ikiteisminiame tyrime dėl korupcinio pobūdžio veikų kaip liudytoja apie aplinkybes, kurias sužinojo atlikdama gynėjo pareigas apeliacine tvarka nagrinėjamoje byloje. Apklauskos metu advokatė davė parodymus apie savo ginamąjį, savo santykius su ginamuoju, tarpusavio bendravimo aplinkybes. Po to ji dar tris kartus papildomai buvo kviečiama kaip liudytoja ir davė parodymus apie aplin-

kybes, kurias sužinojo atlikdama gynėjo pareigas. Apie atliktas apklauskas ir duotus parodymus ji nei savo kliento, nei bylą nagrinėjusio teismo neinformavo ir toliau vykdė gynėjos funkcijas, kol bylos nagrinėjimas apeliacine tvarka buvo pabaigtas. Apie tai, kad gynėja buvo apklausta liudytoja, jos klientas sužinojo tik vėliau, susipažinęs su ikiteisminio tyrimo, kuriame jo gynėja ir buvo apklausta, duomenimis. Bylą išnagrinėjęs Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad apklausų metu atskleista informacija sudaro kasatoriaus kaip kliento ir advokato profesinę paslaptį ir pažeidžia ne tik draudimą apklausti gynėją apie aplinkybes, kurias ji sužinojo vykdydama savo pareigas, bet ir kasatoriaus teisę į gynybą, taip buvo pažeista ne tik kliento ir jo gynėjos teisė į konfidencialų bendravimą, bet ir teisė į teisingą procesą, kuri apima ir kaltinamojo teisę neprisidėti prie savo paties kaltinimo. Kasacinės instancijos teismas taip pat konstatavo, kad imperatyvius teisės normų pažeidimus padarė ne tik advokatė, bet ir ją į apklauskas atvykti šaukę, apklauskas atlikę pareigūnai, ir lėmė teisės į teisingą procesą ir teisės į gynybą pažeidimus.

Pareigą užtikrinti gynėjo ir advokato paslapties konfidencialumą gynėjas gali pažeisti ne tik apklauskos metu duodamas parodymus, bet ir bendraudamas su klientu jo gynybos klausimais pašalinių asmenų akivaizdoje. Lietuvos apeliacinis teismas 2021 m. priimtoje nutartyje konstatavo, kad buvo pažeista gynėjo teisė konfidencialiai bendrauti su savo ginamuoju, nes teismo posėdžio pertraukos metu jiems nebuvo sudaryta galimybė bendrauti be pašalinių asmenų – gynėjui galimybė pabendrauti su savo ginamuoju buvo sudaryta tik teismo posėdžių salėje, tačiau salėje buvo ir konvojaus pareigūnai, kurie girdėjo advokato ir jo kliento bendravimo turinį. Apeliacinis teismas pabrėžė, kad teisės aktai nenustato konvojaus pareigūnų pareigos išlaikyti paslapyje informaciją, kurią jie išgirdo ar sužinojo vykdydami šias jiems priskirtas funkcijas, todėl gynėjo ir jo kliento bendravimas konvojaus pareigūnų akivaizdoje neužtikrina konfidencialumo. Kitoje byloje teismas pripažino, kad advokato paslapties apsauga netaikytina tai informacijai, kurią advokatas savo klientui perdavė ikiteisminio tyrimo pareigūno akivaizdoje, ikiteisminio tyrimo įstaigos patalpose atliekant tyrimo veiksmą. Pastaruoju metu Lietuvos advokatūra teikė prašymus ir Policijos departamentui prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, kad policijos komisariatų areštinėse būtų įrengtos patalpos, skirtos bendrauti gynėjams su klientais, kuriose nebūtų įmontuota jokia garso ir vaizdo fiksavimo įranga, kuri šiuo metu yra įrengta daugelio areštinių patalpose, kuriose ir vyksta gynėjų bei jų klientų susitikimai. Tad advokatai turi tinkamai pasirinkti bendravimo su klientu vietą ir būdą, o valstybės institucijos ir pareigūnai privalo užtikrinti jų bendravimo konfidencialumo apsaugą.

Teismų praktikoje pasitaiko atveju, kai ir valstybės institucijos neteisėtai kontroliuoja gynėjo ir jo kliento tarpusavio bendravimą. Advokato profesinė paslaptis nėra absoliučiai neliečiama, t. y. galimos šio draudimo išimties, kai tam tikro pobūdžio susižinojimas gali būti kontroliuojamas ar informacija ▶

Rusijoje nuteistas
M. Chodorkovskis savo teises
gynė tarptautiniuose teismuose.

► gali būti atskleista, jei turima duomenų, kad advokatas gali vykdyti nusikalstamą veiką, tokia advokato imunیتo išimtis tiesiogiai yra įtvirtinta ir Advokatūros įstatymo 46 straipsnio 3 dalyje. Direktyvos 2013/48/ES preambulės 33 punkte taip pat pabrėžiama, kad reikalavimas užtikrinti bendravimo konfidencialumą netaikomas procedūroms, taikomoms tais atvejais, kai esama objektyvių aplinkybių, leidžiančių įtarti, jog advokatas dalyvauja nusikalstamoje veikoje kartu su įtariamuoju arba kaltinamuoju; bet kokia advokato nusikalstama veika neturėtų būti laikoma teisėta pagalba įtariamiesiems arba kaltinamiesiems. EŽTT praktikoje taip pat pabrėžiama, kad tokia intervencija galima tik tuo atveju, jei advokato ir kliento bendravimo turinys yra tokio pobūdžio, kad jis leidžia preziumuoti advokato dalyvavimą nusikalstamoje veikoje ir toks jų bendravimo stebėjimas nepažeidžia kliento gynybos teisių (EŽTT 2016 m. birželio 16 d. sprendimas byloje *Versini-Campinchi ir Crasnianski prieš Prancūziją*). Teisinių profesinė paslaptis nėra absoliuti ir ją gali nusverti kitos svarbios priežastys, tačiau išimtis turi būti griežtai apibrėžtos ir lydimos tinkamų ir pakankamų garantijų nuo piktnaudžiavimo, ir, svarbiausia, neturi daryti poveikio kliento gynybos teisėms (pvz., 2012 m. gruodžio 6 d. sprendimas byloje *Michaud prieš Prancūziją*, peticijos Nr. 12323/1, 2016 m. birželio 16 d. sprendimas byloje *Versini-Campinchi ir Crasnianski prieš Prancūziją*, peticijos Nr. 49176/11, ir kt.). Taigi intervencija į advokato ir jo kliento tarpusavio komunikavimą yra galima, tačiau ji galima tik esant išimtinėms aplinkybėms ir egzistuojant aiškiam faktiniam pagrindui, leidžiančiam manyti, kad advokato atliekami veiksmai gali būti vertinami kaip nusikalstama veika.

Šiuo metu viename apygardos teisme nagrinėjama baudžiamoji byla, kurioje nustatyta, kad kriminalinės žvalgybos subjekto prašymuose prokuroriui be jokio faktinio pagrindo (t. y. išgalvotai, fiktyviai) buvo nurodyta, jog du advokatai padeda savo klientams disponuoti narkotinėmis medžiagomis, t. y. advokatai ir jų klientai, kurie

EŽTT pabrėžia advokato ir kliento santykių konfidencialumo svarbą.

Teismų praktikoje pasitaiko atveju, kai ir valstybės institucijos neteisėtai kontroliuoja gynėjo ir jo kliento tarpusavio bendravimą.

buvo įtariamieji neteisėtu disponavimu narkotinėmis medžiagomis, buvo sutapatinti. Net patys kriminalinės žvalgybos pareigūnai, apklausti teisme, parodė, kad jokios konkrečios informacijos apie tariamas advokatų sąsajas su disponavimu narkotinėmis medžiagomis neturėjo. Prokuroras tokią pačią informaciją nurodė teikimuose teismui ir jis priėmė nutartį, leidžiančią taikyti advokatų atžvilgiu plačios apimties slaptuosius kriminalinės žvalgybos veiksmus. Kriminalinės žvalgybos veiksmų metu, kontroliuojant ir fiksuojant advokatų veiksmus ir bendravimo turinį jų kontorose, viešose vietose, taip pat informaciją, perduodamą elektroninių ryšių tinklais, nebuvo gauta jokių duomenų apie tariamą advokatų „padėjimą disponuoti narkotinėmis medžiagomis“, nes to ir objektyviai negalėjo būti, tačiau buvo užfiksuotas ir pareigūnams tapo žinomas advokatų bendravimas ne tik su tais jų klientais, kurių atžvilgiu buvo vykdomi kriminalinės žvalgybos veiksmai, bet ir su keletu kitų klientų.

Kaip ši informacija buvo panaudota, baudžiamosios bylos medžiagoje neatskleidžiama, tačiau šios aplinkybės sudaro realų pagrindą nuogąstauti, kad pareigūnai, sužinoję apie advokatų teisinius patarimus kitiems klientams, apie kitų klientų advokatams suteiktą informaciją, gynybos taktiką, planuojamus gynybos veiksmus, šią informaciją galėjo panaudoti prieš tuos asmenis ir taip pažeisti jų teisę į gynybą. Ši byla dar nėra išnagrinėta, teismai tokių pareigūnų veiksmų teisinio įvertinimo dar nėra pateikę.

Aptartos situacijos dar kartą parodo, kad, nepaisant galiojančio teisinio reguliavimo, kuris turėtų suteikti pakankamą advokato paslapties apsaugą, advokatų ir jų klientų bendravimo konfidencialumas praktikoje užtikrinamas ne visada, ir, pirmiausia, būtent advokatai privalo naudotis jiems įstatymų suteikiamomis garantijomis, kad būtų apsaugota advokato paslaptis ir nebūtų pažeista jų klientų teisė į gynybą ir tinkamą teisinį procesą. ■

TEISĖ Į GYNYBĄ MOKESČIŲ TEISĖJE

Kada gali būti perkeliama mokestinė prievolė kitam?

Atsakymas į šį klausimą aktualus gyventojams ir įmonėms, nes mokestinės prievolės perkėlimas atitinkamais atvejais lemia tiek paties gyventojų, tiek ir jo darbdavio mokestines pareigas

Dr. Martynas ENDRIJAITIS
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto docentas

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (KT) yra suformavęs oficialią mokesčių konstitucinę doktriną, kurioje atskleidžiama, kad, nustatydamas mokesčius, reguliuodamas mokesčių santykius, įstatymų leidėjas yra saistomas *inter alia* konstitucinių teisingumo, proporcingumo principų, taip pat valstybės valdžios padalijimo, teisinės valstybės, asmenų lygiateisiškumo, asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos bei kitų konstitucinių principų. KT yra ne kartą išaiškinęs, kad šių konstitucinių principų būtina paisyti nustatant tiek bendrą mokesčių sistemą, tiek atskirus mokesčius, tiek atitinkamų mokesčių atskirus elementus. Taigi tinkamas mokestinės prievolės vykdymas yra mokesčių mokėtojų pareiga ir konstitucinės doktrinos aspektu.

Apskritai konkretaus mokesčių mokėtojo mokestinė prievolė gali būti įvykdoma trimis būdais: 1) mokesčio ir su juo susijusių sumų sumokėjimu; 2) trečiojo asmens atliekamu mokesčių mokėtojo mokestinės nepriemokos perėmimu; 3) turimos mokesčio permokos (skirtumo) įskaitymu mokestinei nepriemokai padengti. Žinoma, pagrindinis būdas yra pirmasis. Jis reiškia, kad mokėstis ir (arba) su juo susijusios sumos sumokamos per kredito įstaigą arba kitą mokėjimo paslaugų teikėją. Sumoka mokesčio mokėtojas. Tačiau kada mokesčių administratorius turi teisę perkelti mokestinę prievolę kitam asmeniui? Šis klausimas aktualus apmokestinant gyventojų pajamų mokesčiu (GPM).

Skaičiuojant GPM, pajamos skirstomos į A ir B klasę. Ką reiškia šios klasės?

Už B klasės pajamas patį GPM išskaičiuoja ir sumoka pajamas gavęs asmuo – pajamų gavėjas, o už A klasės pajamas mokestį išskaičiuoti turi asmuo, išmokantis pajamas, ir pervesti pajamų gavėjui sumą išskaičiavęs GPM (pavyzdžiui, darbo užmokestis, kai darbdavys išskaičiuoja iš algos GPM ir likusią sumą perveda darbuotojui). Išsamiai A ir B klasės pajamų skirstymą, GPM išskaičiavimo tvarką ▶

►reglamentuoja GPM įstatymas. Tai gi mokesčių išskaičiuojantis asmuo yra subjektas (asmuo), kuriam mokesčių teisės aktuose nustatyta prievolė išskaičiuoti mokesčių mokėtojo mokesčių ir jų sumokėti į biudžetą.

Vis dėlto mokestinius ginčus nagrinėjančių institucijų praktikoje paaiškinama, kad mokesčių išskaičiuojantis asmuo dalyvauja dvejopame su mokestinės prievolės įvykdymu susijusiame teisiniame santykiyje, kai vienas asmuo pagal mokesčio įstatymą privalo mokėti mokesčių, o kitas asmuo šią prievolę faktiškai atlieka, sumokėdamas (pervesdamas) į biudžetą nustatyta tvarka apskaičiuotą mokesčių. Šiuo atveju viena mokestinė prievolė tenka mokesčio mokėtojui ir mokesčių išskaičiuojančiam asmeniui. Tokiu atveju mokesčių išskaičiuojantis asmuo, kiek tai susiję su aptariamų prievolių vykdymu, paprastai pakeičia mokesčių mokėtoją. Tačiau tai nereiškia, kad visais atvejais eliminuojama mokesčio mokėtojo pareiga įvykdyti mokestinę prievolę, kai jos neįvykdo (netinkamai įvykdo) mokesčių išskaičiuojantis asmuo. Teismų praktika išskiria tam tikras sąlygas, todėl, jeigu jų nesilaikoma, atitinkamai apmokestintas mokesčių mokėtojas, žinoma, gali naudotis gynybos teise ir mokestiniame ginče paneiginti jam perkeltą mokestinę prievolę. Kita vertus, jei tos sąlygos tenkinamos, tuomet mokesčių administratorius gindamas savo apmokestinimą pagrįstai gali remtis tokiomis sąlygomis.

Tad kada mokesčių administratorius gali nesilaikyti šios GPM įstatymo tvarkos ir prievolę mokėti GPM perkelti nuo mokesčių išskaičiuojančio asmens pačiam pajamų gavėjui?

Mokesčių vengimo pasekmė – mokestinės prievolės perkėlimas

Mokesčių vengimas yra situacijos, kai formaliai mokesčių teisės aktų reikalavimai yra taikomi, tačiau realiai atitinkamomis transakcijomis siekiama tik mokestinės naudos, pasinaudoti mokesčių lengvatomis, o kito ekonominio turinio pagrindimo nėra. Tokiais atvejais mokesčių teisiniuose santykiuose viršenybė teikiama šių santykių dalyvių veiklos turiniui, o ne jos formaliai

išraiškai. Taigi mokesčių administratorius taiko turinio viršenybės prieš formą principą, atkuria tikrąsias aplinkybes ir apmokestina asmenis.

Turinio viršenybės prieš formą principas kartu su mokesčių mokėtojų lygybės, teisingumo ir visuotinio privalomumo, apmokestinimo aiškumo principais pripažįstamas apmokestinimo teisinio reglamentavimo ir taikymo principu. Mokestinių ginčų praktikoje išaiškinta, jog tam, kad būtų pagrindas taikyti turinio viršenybės prieš formą principą ir perskaičiuoti mokesčius, būtina konstatuoti, kad sandorio ar ūkinės operacijos turinys, užfiksuotas dokumentuose, neatitinka realaus to sandorio ar ūkinės operacijos turinio, t. y. iš esmės yra atliekamas konkretaus mokestinio teisinio santykio dalyvių veiklos turinio vertinimas. Šis veiklos vertinimas atliekamas siekiant ne sukurti, pakeisti ar panaikinti mokestinius teisinius santykius, t. y. santykius, kurie reguliuojami mokesčių įstatymų ir juos lydinių teisės aktų, bet siekiant tinkamai kvalifikuoti nustatytas tikrąsias teisiškai reikšmingas aplinkybes ir taip atskleisti realiai atsiradusius ir egzistuojančius mokestinius teisinius santykius. Tai reiškia, kad, jeigu mokesčių administratorius nustato, kad ūkinės operacijos (sandorio) formalus turinys yra susijęs su siekimu

pasinaudoti palankesnėmis apmokestinimo sąlygomis ir dėl to gaunama mokestinė nauda, jis turi teisę apskaičiuoti mokesčius pagal tikrąjį ūkinės operacijos (sandorio) turinį. Tokią mokesčių administratoriaus teisę ir pareigą suponuoja mokesčių mokėtojų lygybės ir draudimo piktnaudžiauti principai. Svarbu tai, kad, siekiant taikyti minėtą mokesčių apskaičiavimo būdą, turi būti konstatuota, jog mokestinė nauda, gauta iš analizuojamų sandorių, yra reali, t. y. turi būti realiai viena ar kita forma išvengta mokesčių mokėjimo.

Tačiau jokiais būdais tai nereiškia, kad, jei jau VMI taiko turinio viršenybės prieš formą principą, mokesčių administratorius gali „automatiškai“ perkelti mokestinę prievolę nuo mokesčių išskaičiuojančio asmens pačiam pajamų gavėjui. Tai mokesčių administratorius gali padaryti tik išskirtinėmis aplinkybėmis ir labai konkrečiais keliais atvejais, įvardytais paskutinėje šio straipsnio dalyje. Net ir taikydamas turinio viršenybės prieš formą principą, mokesčių administratorius galės perkelti mokestinę prievolę nuo mokesčių išskaičiuojančio asmens pačiam pajamų gavėjui tik pagrindęs tas išskirtines sąlygas.

Teismų praktikoje konstatuojama, kad mokestiniuose teisiniuose santykiuose, kuriuose dalyvauja mokesčių

Čia jau valstybės pinigai.

išskaičiuojantis asmuo ir kuriuose yra nustatyta šių santykių dalyvių (dalies ar visų) veikla, susijusi su siekiu įgyti (teisei prieštaraujančios) mokestinės naudos, formalus mokesčių įstatymo nuostatų taikymas tam tikrais atvejais būtų nesuderinamas su minėtais straipsnyje mokesčių teisėje (administruojant mokesčius) taikomais principais bei kriterijais. Svarbu tai, kad, pavyzdžiui, tam tikrais atvejais atitinkamos pajamos gali būti A klasės pajamos, todėl jas apmokestinant ir taikant turinio viršenybės prieš formą principą pagal GPM įstatymą prievolė išskaičiuoti mokesť yra pajamas išmokančiam asmeniui. Pavyzdžiui, asmuo norėdamas pasinaudoti GPM lengvatomis, formaliai atliko tokius veiksmus, kad įsiformintų neapmokestinamų GPM pajamų gavimą. Tačiau VMI taikė turinio viršenybės prieš formą principą, atkūrė tikrąsias aplinkybes ir nustatė, kad realiai asmuo gavo kitas pajamas, kurios yra apmokestinamos GPM. Tačiau tokios kitos pajamos yra A klasės ir pritaikiusi turinio viršenybę VMI turėtų apmokestinti pajamas išmokantį asmenį. Tačiau nepaisant pajamų skirstymo į A ir B klases pagal GPM įstatymą, VMI pagrindžia išskirtines aplinkybes ir apmokestina galutinį pajamų gavėją, o ne liepia išskaičiuoti GPM pajamas išmokančiam asmeniui. Praktikoje gali būti daugybė pavyzdžių. Tarkime, nustatoma, kad fizinis asmuo gavo ne individualios veiklos pajamas, o „kitas pajamas iš juridinio asmens“, kurios pagal GPM įstatymą priskiriamos ne B klasės, o A klasės pajamoms, vadinasi, mokesť turėjo išskaičiuoti įmonė. Tačiau mokesčių administratorius atlieka fizinio asmens kontrolės veiksmus ir būtent fiziniui asmeniui apskaičiuoja mokėtiną GPM. Praktikoje tokių situacijų sutinkama ir tuomet dažnai kyla apmokestinimo ginčų, kuriuos sprendžia mokestinius ginčus nagrinėjančios institucijos.

Tad VMI gali perkelti mokestinę prievolę nuo mokesť išskaičiuojančio asmens pačiam pajamų gavėjui, tačiau tai gali atlikti ne „automatiškai“ taikydama turinio viršenybės prieš formą principą, o pagrindusi konkre-

čius atvejus, kuriais tai gali daryti. Kokie tai atvejai?

Kai mokestinė nepriemoka susidarė dėl mokesčių mokėtojo piktnaudžiavimo teise, apie kurį mokesť išskaičiuojantis asmuo nežinojo ir negalėjo žinoti

Kadangi pagal teismų praktiką mokesčių administratorius gali perkelti mokestinę naštą tik išskirtiniais atvejais, kurių pagrįstumą pagrindžia, straipsnyje nagrinėjamas nuosekliai kiekvienas šių atvejų, ką jis reiškia apmokestinimo praktikoje. Kaip minėta pirmoje straipsnio dalyje, tai tokios situacijos, kai nors nuo A klasės pajamų GPM išskaičiuoti turi pajamas išmokantis asmuo, VMI apmokestina ir prievolę išskaičiuoti GPM perkelia pajamų gavėjui.

Pirmasis atvejis, kai mokesčių administratorius gali perkelti mokestinę naštą, yra toks, kai mokesčių administratorius nustato, kad mokestinė

Tinkamas mokestinės prievolės vykdymas yra mokesčių mokėtojų pareiga ir konstitucinės doktrinos aspektu.

nepriemoka susidarė dėl mokesčių mokėtojo sukčiavimo, piktnaudžiavimo teise ar kitų teisei prieštaraujančių veiksmų, apie kuriuos pirmasis (mokesť išskaičiuojantis) asmuo, veikdamas sąžiningai ir rūpestingai, nežinojo ir negalėjo žinoti.

Šiam atvejui taikyti yra dvi svarbios aplinkybės: 1) pats pajamų gavėjas sukčiavo, piktnaudžiavo teise ar atliko kitus teisei prieštaraujančius veiksmus, pavyzdžiui, klautojo duomenis, specialiai nedeklaravo ar deklaravo per mažas mokėtinas mokesčių sumas, netinkamai pildė PVM sąskaitas faktūras ir t. t.; 2) pajamų davėjas, kuris sumoka pajamas gavėjui (pagal GPM įstatymą, kai mokamos A klasės pajamos, tai būtų mokesť išskaičiuojantis asmuo), veikė sąžiningai ir rūpestingai, todėl iš esamos situacijos jis nežinojo ir negalėjo žinoti, kad pajamų gavėjas sukčiauja: pavyzdžiui, pajamų gavėjas jam teikia melagingus duomenis, klaida ir t. t.

Taigi tokiais atvejais suprantama, kad mokestinė prievolė perkeliama pajamų gavėjui, nors pagal GPM įstatymą GPM turėtų išskaičiuoti pajamų davėjas, nes pajamų davėjas buvo specialiai suklaidintas, todėl jis ir negalėjo tinkamai išskaičiuoti GPM. Pasekmė – VMI GPM apskaičiuoja pajamų gavėjui, dėl kurio kaltės ir buvo suklaidinimas.

Mokestinius ginčus nagrinėjančių institucijų praktikoje paaiškinama, kad neabejotina, jog mokestiniuose teisiniuose santykiuose, kuriuose dalyvauja mokesť išskaičiuojantis asmuo ir kuriuose yra nustatyta šių santykių dalyvių (dalies ar visų) veikla, susijusi su siekiu įgyti (teisei prieštaraujančios) mokestinės naudos, formalus mokesčių įstatymo nuostatų taikymas tam tikrais atvejais būtų nesuderinamas su bendraisiais apmokestinimo principais bei kriterijais. Taigi pagal teismus bendram apmokestinimo teisingumui ir principams prieštarautų reikalavimas mokesť išskaičiuojančiam asme-

niui į biudžetą įmokėti atitinkamus mokesčius ir su jais susijusias sumas (delspinigius, baudas), jei mokestinė nepriemoka susidarė dėl mokesčių mokėtojo sukčiavimo, piktnaudžiavimo teise ar kitų teisei prieštaraujančių veiksmų, apie kuriuos pirmasis (mokesť išskaičiuojantis) asmuo, veikdamas sąžiningai ir rūpestingai, nežinojo ir negalėjo žinoti. Čia galioja bendra koncepcija, kad teisė neturėtų ginti asmens, kuris piktnaudžiauja mokesčių teisės aktais.

Kai mokestinių santykių dalyviai tikslingai siekia perkelti mokesčių mokėjimą mokesť išskaičiuojančiam asmeniui, kuris dėl mokumo problemų šių prievolių akivaizdžiai negalės įvykdyti

Antrasis atvejis, kai mokesčių administratorius gali perkelti mokestinę naštą tokiais atvejais, kai apmokestinimo išvengimo tikslais mokestinių santykių dalyviai tikslingai siekia perkelti mokesčių mokėjimą mokesť ▶

► išskaičiuojančiam asmeniui, kuris dėl mokumo problemų (pavyzdžiui, gresiančio bankroto) šių prievolių akivaizdžiai negalės įvykdyti. Praktikoje pasitaiko situacijų, kai, pavyzdžiui, specialiai sudėliojamos aplinkybės taip, kad pajamas išmokėjęs asmuo jau turi mokumo problemų, pavyzdžiui, jam iškeliama bankroto byla, ir jis jau realiai GPM prievolės neįvykdys. Šalys specialiai taip susitarė tam, kad greitai išsimokėtų pajamas, bet GPM nebemokėti, nes pajamų davėjas bankrutuoja, ir savaime aišku, kad laiku jis GPM nesumokės. Tokiu atveju teismai logiškai išaiškino, jog mokesčių administratorius perkelia prievolę išskaičiuoti GPM pajamų gavėjui, nors pagal GPM įstatymą GPM turėtų išskaičiuoti pajamų davėjas.

Kai nustatomos kitos išskirtinės ir ypatingos aplinkybės, kurios reikalauja klausimą dėl asmens, atsakingo už mokestinės prievolės įvykdymą, spręsti taikant teisingumo ir protingumo kriterijus

Trečiajam atvejui skirtina kiek daugiau laiko, nes labai svarbu suprasti, kad nėra griežto baigtinio sąrašo pagal teismų praktiką, kada VMI gali perkelti mokestinę prievolę. Pirmieji du yra konkretesni atvejai, o šis trečiasis atvejis reiškia, kad mokesčių administratorius perkelia prievolę išskaičiuoti GPM pajamų gavėjui, nors pagal GPM įstatymą GPM turėtų išskaičiuoti pajamų davėjas, kai nustatomos kitos išskirtinės ir ypatingos aplinkybės, kurios reikalauja klausimą dėl asmens, atsakingo už mokestinės prievolės įvykdymą, spręsti taikant teisingumo ir protingumo kriterijus, draudimą piktnaudžiauti. Tai reiškia, kad esant teisiniui pagrindui mokesčių administratorius turi teisę, spręsdamas apmokestinimo klausimą, nukrypti nuo formalių teisės aktų nuostatų. Kaip tai suprasti konkrečiau praktikoje?

Būtent apmokestinimo praktikoje dažniausiai pasitaiko tokių atvejų: mokesčių administratorius, remdamasis objektyviais duomenimis, nustato, kad mokesčių išskaičiuojantis asmuo buvo nesąžiningas (t. y. žinojo ar galėjo žinoti, kad mokesčių mokėtojas piktnaudžiauja mokesčių teisės

aktais), ir tai reiškia, kad abu – tiek mokesčių išskaičiuojantis asmuo, tiek tikrasis pajamų gavėjas (mokesčių mokėtojas, kuris yra realusis naudos gavėjas) – buvo nesąžiningi, jeigu mokesčių išskaičiuojantis asmuo neįvykdo ar netinkamai įvykdo mokestines prievoles. Būtent praktikoje neretai pasitaiko, kad abu asmenys būna susiję: pavyzdžiui, pajamų davėjas ir atitinkamai pajamų gavėjas yra įmonė ir jos akcininkas (arba buvęs, esamas darbuotojas, buhalteris, įmonės vadovybės giminaitis ir kt.), tad turi verslo sąsajų, realiai žino savo įmonės finansinę būklę, finansines ataskaitas ir kt. informaciją. Tai reiškia, kad abu – tiek mokesčių išskaičiuojantis asmuo, tiek tikrasis pajamų gavėjas (mokesčių mokėtojas, kuris yra realusis naudos gavėjas) – tikslingai siekia išvengti GPM, todėl pasinaudoja aplinkybėmis ir padaro taip, kad formaliai nuo A klasės pajamų nebegali išskaičiuoti GPM pajamų davėjas.

brėžiamos kaip pozityviosios pajamos, priskiriamos Europos ekonominių interesų grupės pajamos, nutraukus gyvybės draudimo sutartis ar išstojus iš pensijų fondo gražinamos įmokos (ar jų dalis), atlygis už atliktus darbus, suteiktas paslaugas, už perduotas ar suteiktas teises, už parduotą ar kitaip perleistą, investuotą turtą ar lėšas ir (arba) kita nauda pinigais ir (arba) natūra, išskyrus šioje dalyje numatytas išimtis. Vadovaujantis GPM įstatymo 8 straipsnio 1 dalimi pajamos pripažįstamos jų gavimo momentu, jeigu šiame straipsnyje nenustatyta kitaip. Tad, aiškinant sisteminiu ir teleologiniu (įstatymo tikslo) teisės aiškinimo metodais minėtas GPM įstatymo nuostatas, darytina išvada, jog GPM apmokestinamas realus pajamų gavėjas, t. y. tikrasis naudos gavėjas (GPM mokėtoju pripažįstamas gyventojas (konkretus fizinis asmuo), kuris faktiškai, bet kokia forma gavo pajamų, kurios yra GPM objektas jų

Net ir taikydamas turinio viršenybės prieš formą principą, mokesčių administratorius galės perkelti mokestinę prievolę nuo mokesčių išskaičiuojančio asmens pačiam pajamų gavėjui tik pagrindę išskirtines sąlygas.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad teismai paaiškina, jog šiuo atveju būtina nustatyti, kad 1) tiek mokesčių mokėtojas, tiek mokesčių išskaičiuojantis asmuo buvo nesąžiningi; 2) realusis pajamų gavėjas, t. y. tikrasis naudos gavėjas (GPM mokėtoju pripažįstamas gyventojas (konkretus fizinis asmuo), kuris faktiškai, bet kokia forma gavo pajamų, kurios yra GPM objektas jų gavimo momentu) yra mokesčių mokėtojas, o mokesčių išskaičiuojantis asmuo neįvykdo ar netinkamai įvykdo savo mokestines prievoles. Tai teismų praktikoje pagrindžiama ir sisteminiu GPM įstatymo nuostatų aiškinimu.

Pagal GPM įstatymo 3 straipsnį pajamų mokesčių moka pajamų gavėjas ir (arba) pajamų uždirbęs gyventojas. GPM įstatymo 5 straipsnio 1 dalis numato, kad pajamų mokesčio objektas yra gyventojas, kurios pagal GPM įstatymo 2 straipsnio 14 dalį api-

gavimo momentu). Be to, kuo remiasi ir mokestinius ginčus nagrinėjančios institucijos, svarbu tai, kad apskritai pagal Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (toliau – EBPO) rekomendacijas, apmokestinimas, kovojant su piktnaudžiavimu, turi būti nukreiptas į tikruosius naudos gavėjus (pavyzdžiui, EBPO konsoliduoto Veiksmų plano dėl mokesčių bazės erozijos ir pelno perkėlimo leidiniai, kuriuose aprašomos tokios situacijos). Šiuose šaltiniuose aptinkama autorių aiškinimų, kad pirmiausia laikomės nacionalinių teisės aktų ir tvarkos (pavyzdžiui, A ir B klasės pajamų apmokestinimo GPM taisyklių). Tačiau jeigu nustatomi atvejai, kai asmenys specialiai siekia išvengti mokesčių mokėjimo, galutinis naudos gavėjas faktiškai gauna pajamas, tačiau nuo jų mokestis nėra sumokamas, nes prisidengiama formaliomis taisyklė-

mis, mokesčių administratorius gali apmokestinti galutinį realų pajamų gavėją, nors pagal nacionalinę tvarką sąžiningoje situacijoje mokesčių turėtų išskaičiuoti pajamų davėjas.

Gali susidaryti įspūdis, kad tuomet tarsi visada mokesčių administratorius galėtų perkelti prievolę skaičiuoti GPM: ir kai pajamų gavėjas nesąžiningas, ir kai pajamų davėjas nesąžiningas. Tačiau svarbu suprasti, kad visi trys nagrinėti atvejai turi būti taikomi atskirai ir vertinami atskirai: arba taikome pirmąjį, arba antrąjį, arba trečiąjį. Atvejai, ypač pirmasis su trečiuoju, neperšidengia, o vertinami atskirai. Jei VMI taikytų trečiąjį atvejį, tuomet būtų jo aprašytas taikymo sąlygas ir vertintų.

Paminėtina tai, kad net ir konstatavus turinio viršenybės prieš formą principo taikymą (kai asmenys formaliais veiksmais siekia išvengti ar sumokėti mažesnius mokesčius, VMI turi teisę įvertinti ir apmokestinti pagal tikrąjį turinį), bet nenustačius jokių išskirtinių ir ypatingų aplinkybių, mokesčių administratorius negali automatiškai perkelti nagrinėtos mokesstinės naštos. Mokesčių administratorius tai gali padaryti, kai yra pagrindžiamas vienas iš trijų šiame straipsnyje analizuotų atvejų. Tai reiškia, kad, jeigu nustatomos vieno iš trijų straipsnyje analizuotų atvejų taikymo aplinkybės, tuomet yra teisinis pagrindas nukrypti nuo formalių teisės aktų nuostatų. Autoriaus nuomone, jie yra suformuluoti teismų praktikoje ir VMI turi pakankamai teisinių instrumentų tai padaryti.

Taigi apibendrinant darytina tokia išvada – mokesčių administratorius pagal suformuotą teismų praktiką turi ne vieną būdą, kaip perkelti mokesstinę prievolę nesąžiningam mokesčių mokėtojui, nors formaliai mokesčių turėtų išskaičiuoti, pvz., pajamų davėjas, o ne gavėjas. Todėl tikrai neverta bandyti formaliai išvengti mokėjimų prisidengiant A ar B klasės pajamų aiškinimu pagal GPM įstatymą.

Apibendrinimas

Apibendrinant mokesstinius ginčus nagrinėjančių institucijų praktiką, pasinaudoti reikalavimu įvykdyti mokesstines prievoles ne mokesčių išskaičiuojančiam asmeniui, o tiesiogiai mokes-

čių mokėtojui mokesčių administratorius gali taikyti šiais trimis atvejais:

- 1) kai mokesčių administratorius nustato, kad mokesstinė nepriemoka susidarė dėl mokesčių mokėtojo sukčiavimo, piktnaudžiavimo teise ar kitų teisei prieštaraujančių veiksmų, apie kuriuos pirmasis (mokesčių išskaičiuojantis) asmuo, veikdamas sąžiningai ir rūpestingai, nežinojo ir negalėjo žinoti; arba
- 2) kai mokesstinių santykių dalyviai tikslingai siekia perkelti mokesčių mokėjimą mokesčių išskaičiuojančiam asmeniui, kuris dėl mokumo problemų (pavyzdžiui, gresiančio bankroto arba kitų aplinkybių) šių prievolių akivaizdžiai negalės įvykdyti; arba
- 3) kai nustatomos kitos išskirtinės ir ypatingos aplinkybės, kurios reikalauja klausimą dėl asmens, atsakingo už mokesstinę prievolę įvykdymą, spręsti taikant teisingumo ir protingumo kriterijus, draudimą piktnaudžiauti, t. y. esant teisiniam pagrindui, mokesčių administratorius turi teisę, sprenddamas apmokestinimo klausimą, nukrypti nuo formalių teisės aktų nuostatų. Pavyzdžiui, kai mokesčių administratorius, remdamasis objektyviais duomenimis, nustato, kad mokesčių išskaičiuojantis asmuo buvo nesąžiningas (t. y. žinojo ar galėjo žinoti, kad mokesčių mokėtojas

piktnaudžiauja mokesčių teisės aktais), ir tai reiškia, kad abu – tiek mokesčių išskaičiuojantis asmuo, tiek tikrasis pajamų gavėjas (mokesčių mokėtojas, kuris yra realusis naudos gavėjas) – buvo nesąžiningi, jeigu mokesčių išskaičiuojantis asmuo neįvykdo ar netinkamai įvykdo mokesstines prievoles. O šis juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymas priklauso nuo konkrečios situacijos individualių aplinkybių, kurios ir nulemia šių juridinę reikšmę turinčių faktų buvimą arba ne.

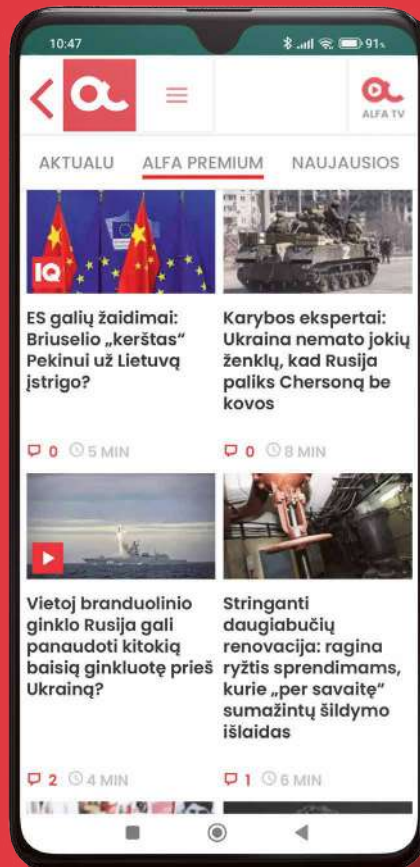
Tokias sąlygas išskirti svarbu mokesstinių ginčų praktikai formuoti, nes atitinkamas jų buvimas ar nebuvimas lemia tiek teisės į gynybą naudojimą mokesčių mokėtojui paneigiant apmokestinimą, tiek pagrįstai įrodant mokesčių administratoriui savo apmokestinimą poziciją.

Svarbu pabrėžti, kad šie trys atvejai yra išskirti autoriaus iš naujausios iki šių metų pabaigos formuojamos mokesstinių ginčų nagrinėjamos praktikos. Autoriaus nuomone, mokesčių administratorius, taikydamas turinio viršenybės prieš formą principą, turi pagrįsti vieną iš šių trijų atvejų, ir jeigu vieną iš jų įrodo, tuomet gali pagrįstai ir teisėtai perkelti mokesstinę prievolę nuo mokesčių išskaičiuojančio asmens pačiam pajamų gavėjui. Toks aiškinimas, autoriaus nuomone, atitinka nagrinėtą teismų praktiką. ■

BŪK
RAMUS,
LIK SU

alfa.lt

Be to, visuomenė Lietuvos advokatūrą identifikuoja kaip advokatų bendruomenei atstovaujančią, prižiūrinčią, reguliuojančią ir ginančią žmogaus teises instituciją. Advokatai išlieka treči tarp teisininkų profesijų, kuriais pasitikima labiausiai: jiems skirta 6,79 balo iš 10. Pirmoje vietoje – policininkai, gavę 7,3 balo, o antroje vietoje – notariai (7,28 balo iš 10). Visomis kitomis teisinėmis profesijomis (antstoliais, teisėjais, prokurorais, VSD, STT ir FNTT pareigūnais) visuomenė pasitikėjo mažiau. **(2 grafikas)**

Visgi advokatai neužleidžia pirmųjų pozicijų kaip žmogaus teisių gynėjai. Į klausimą, kas labiausiai gina žmogaus teises, respondentai atsakė, kad advokatai. Taip manančių per pastaruosius metus padaugėjo nuo 36 iki 40 proc. (2021 m. – 36 proc., 2022 m. – 38 proc., 2023 m. – 40 proc.).

(3 grafikas)

Gyventojai daugiau teisinių reikalų turėjo su notariais. Palyginti su 2022 m. atliktos apklausos rezultatais, šis skaičius išaugo nuo 34 iki 38 proc. Su policijos pareigūnais respondentai susidūrė tiek pat (41 proc.), kaip ir prieš metus. Tačiau 2023 m. respondentai mažiau kreipėsi į advokatus. 2022 m. turėję reikalų nurodė 19 proc. apklaustųjų, o 2023-iaisiais ši dalis sumažėjo iki 17 proc. Atitinkamai ▶

TEISĖ Į NUOMONĘ

Viešojoje nuomonėje ir teisė

Visuomenė vertina, kur teisinė sistema padarė pažangą, o kur dar reikia pasitempti ar dėl ko sunerimti?

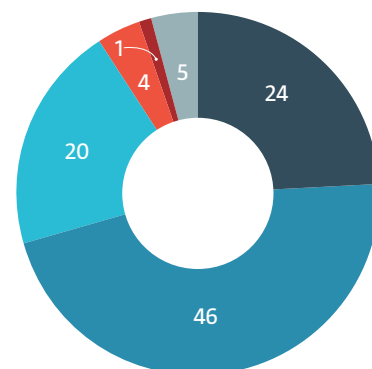
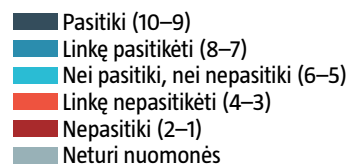
■ Penktus metus iš eilės Lietuvos advokatūra kartu su rinkos ir visuomenės nuomonės tyrimų bendrove „Spinter tyrimai“ atlieka visuomenės nuomonės apklausą dėl žmogaus teisių gynimo ir teisės saugos institucijų vertinimo. Šiemet atliktos apklausos rezultatai liudija, kad sumenko gyventojų vertinimai dėl valstybinės garantuojamos teisinės pagalbos sistemos efektyvumo ir asmens teisės į teisingą teismą užtikrinimo, tačiau pasitikėjimas Lietuvos advokatūra augo, o advokatai laikomi

bene svarbiausiais žmogaus teisių gynėjais šalyje.

Ištyrus atsakymus į klausimą, kiek pasitikite Lietuvos advokatūra, paaiškėjo, kad pasitikėjimas Lietuvos advokatūra paaugo nuo 7,29 iki 7,33 balo, skaičiuojant pasitikėjimo verčių vidurkį pagal dešimtbalę skalę. Pastebima, kad per pastaruosius 5 metus pasitikėjimas Lietuvos advokatūra tik augo: 2019 m. jis siekė 6,25 balo, 2020 m. augo iki 6,53 balo, 2021 m. buvo 6,79 balo, 2022 m. kilo iki 7,29, o 2023 m. – 7,33. **(1 grafikas)**

Gerbėjų klubas

Pasitikėjimo Lietuvos advokatūra vertinimas (proc.)

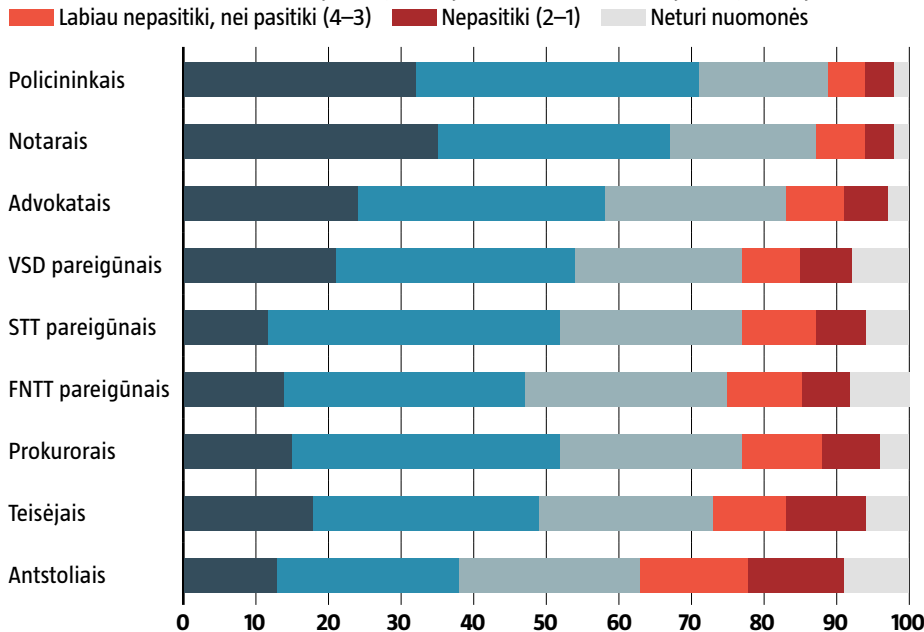
Pasitikėjimo barometras

2

Kiek pasitikite žemiau išvardytų profesijų atstovais? Įvertinkite skalėje nuo 1 iki 10, kur 1 reiškia „visiškai nepasitikiu“, 10 „visiškai pasitikiu“.

N=1012 (2023 m.) N=1008 (2022 m.) N=1010 (2021 m.) N=1013 (2020 m.) N=1009 (2019 m.)

■ Pasitikti (10–9)
 ■ Labiau pasitikti, nei nepasitikti (8–7)
 ■ Nei pasitikti, nei nepasitikti (6–5)

		Vidurkiai				
2023	2022	2021	2020	2019		
7,3	7,4	7,02	6,78	7,05		
7,28	7,27	7,24	6,72	6,77		
6,79	6,81	6,74	6,23	6,23		
6,62	6,55	6,35	6,9	5,9		
6,3	6,33	6,26	6,05	5,9		
6,28	6,38	6,25	6,1	5,95		
6,28	6,03	6,02	5,74	5,84		
6,25	5,98	6,07	5,57	5,46		
5,64	5,32	5,1	4,88	4,81		

► 2 proc. gyventojų mažiau turėjo reikalų su prokurorais ir 1 proc. su teisėjais.

Tačiau net 1 proc. daugiau gyventojų teko susidurti su antstoliais. 2022 m. turėję reikalų su antstoliais nurodė 11 proc. respondentų, 2023 m. tokių buvo 12 proc. Kaip ir praėjusiais metais, 2023 m. mažiau Lietuvos gyventojų yra susidūrę su VSD (3 proc.), STT (3 proc.) ar FNTT pareigūnais (2 proc.).

(4 grafikas)

Susidūrę su policininkais dažniau teigia vyrai. Su notarais daugiau reikalų yra turėję vyresni, aukštesnio išsimokslinimo, didesnių pajamų, didmiesčių ir rajonų centrų gyventojai. Su advokatais – aukštojo išsimokslinimo, didmiesčių gyventojai.

Iš viso 29 proc. Lietuvos gyventojų yra tekę naudotis advokato paslaugomis. Vos 3 proc. apklaustųjų reguliariai naudojami advokatų paslaugomis, 26 proc. – vieną du kartus. Naudojęsi advokato paslaugomis vieną du kartus dažniau nurodo vyresni, aukštesnio išsimokslinimo respondentai. (5 grafikas)

Paklausus respondentų, kokiomis aplinkybėmis jūs kreiptumėtės į advo-

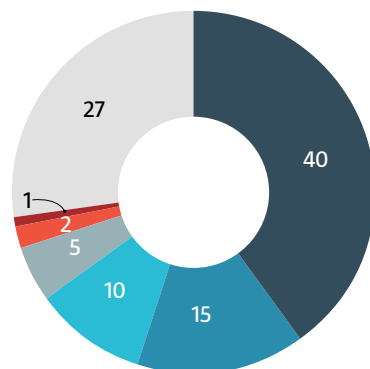
katą, 49 proc. apklaustųjų nurodė, kad prireikus patarimų teisės klausimais. Rodiklis, palyginti su praėjusiais metais, išaugo nuo 41 iki 49 proc. Tuo tarpu 45 proc. nurodė, kad kilus bet kokiam teisiniu ginčui kreiptųsi į advokatą, o 44 proc. teigė, kad kilus

Žmogaus teisių gynėjai

3

Kas, jūsų nuomone, labiausiai gina žmogaus teises? (proc.), 2023 m.

■ Advokatai ■ Policininkai
■ Teisėjai ■ Notarai
■ Prokurorai ■ Antstoliai
■ Nė vieni iš jų

bet kokiam teisiniu ginčui, ir tik 3 proc. respondentų nurodė, kad išvis nesikreiptų į advokatą.

Prireikus patarimų teisės klausimais ir kilus bet kokiam teisiniu ginčui dar ikiteisminėje stadijoje dažniau kreiptųsi aukštesnio išsimokslinimo respondentai. Tik baudžiamojoje byloje į advokatą dažniau kreiptųsi vyrai, 46–55 metų, rajonų centrų ir kaimo vietovių gyventojai.

Paklausus respondentų, kaip dažniausiai pasirinktų advokatą, jei prireiktų, net 62 proc. dar naudotųsi rekomendacijomis. Tačiau taip manančių sumažėjo, palyginti su 2022 m., nuo 66 iki 62 proc. O pagal rekomendacijas advokatą dažniau renkasi vyresni, aukštojo išsimokslinimo grupės atstovai.

Šiais metais išaugo skaičius asmenų, kurie rinktųsi advokatą pagal internetinę paiešką. Advokatų kontorų interneto svetainėse advokatų ieškotų net 14 proc. atsakusių respondentų (2022 m. – 11 proc.). Tokią interneto paieškos sistemų pagalbą dažniau renkasi didmiesčių gyventojai.

(6 grafikas)

Šiomet sumenko valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemos efektyvumo vertinimas. Respondentai 2023 m. skyrė 6,09 balo pagal dešimties balų skalę (6,16 balo – 2022 m.).

(7 grafikas)

Šiomet išaugo manančių (nuo 38 iki 41 proc. respondentų) skaičius, kad už valstybės garantuojamos teisinės pagalbos valandą valstybė advokatui turėtų mokėti 100 proc. rinkos kainos, tik penktadalis (21 proc.) nurodė pusę rinkos kainos, o 10 proc. apklaustųjų mano, kad advokatui turėtų būti mokama tik dešimtadalis rinkos kainos. 100 proc. rinkos kainos dažniau įvardija didžiausių pajamų grupės atstovai.

Šiomet taip pat krito vertinimo dėl asmens teisės į teisingą teismą užtikrinimo balas. Respondentai 2023-aisiais skyrė 6,09 balo pagal dešimties balų skalę, o pernai – 6,13 balo. **(8 grafikas)**

Taip pat pamažėjo respondentų, kurie būtų tvirtai įsitikinę, kad Lietuvoje yra užtikrinamos žmogaus teisės, skaičius. Praėjusiais metais

taip manė 14 proc. apklaustųjų, šiemet – 13 proc. Tačiau greičiau pritaria tokiam teiginiui netgi 61 proc. apklaustųjų. **(9 grafikas)**

37 proc. respondentų mano, kad labiausiai pažeidžiama žmogaus teisė – teisė į teisingą teismą. Pastarasis skaičius, palyginti su 2022 m., sumažėjo nuo 40 proc. Antroje vietoje – teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą (36 proc., sumažėjo nuo 44 proc.). 2023 m. išaugo skaičius manančių, kad teisė į asmens saugumą mažiau užtikrinama. Pastarasis skaičius, 31 proc., padidėjo nuo 26 proc. 2022-aisiais. Ketvirtoje – teisė į žodžio laisvę – 30 proc., sumažėjo nuo 33 proc. Rečiau respondentai minėjo teisę į nuosavybę (17 proc.), teisę dalyvauti politiniame gyvenime (9 proc., sumažėjo nuo 13 proc.) ir teisę į advokatą (6 proc.). Teisė į teisingą teismą dažniau nurodo aukštesnio išsimokslinimo ir 301–1000 eurų pajamų grupės atstovai. Teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą ir žodžio laisvę – aukštesnio

išsimokslinimo respondentai. Teisę dalyvauti politiniame gyvenime – vidurinio išsimokslinimo tyrimo dalyviai.

Dauguma (84 proc.) apklaustųjų mano, kad asmuo privalo būti informuotas apie tai, kad jo pakalbių buvo klausomasi ir (ar) tikrinamas elektroninis susirašinėjimas, slapta buvo pakelta į namus, darbo vietą, automobilį ir įrengta klausymo įranga, po to, kai tokie teisėtvarkos pareigūnų veiksmai yra baigti. Ir taip manančių kasmet daugėja. Nuo praėjusių metų šis skaičius (84 proc.) išaugo nuo 75 proc.

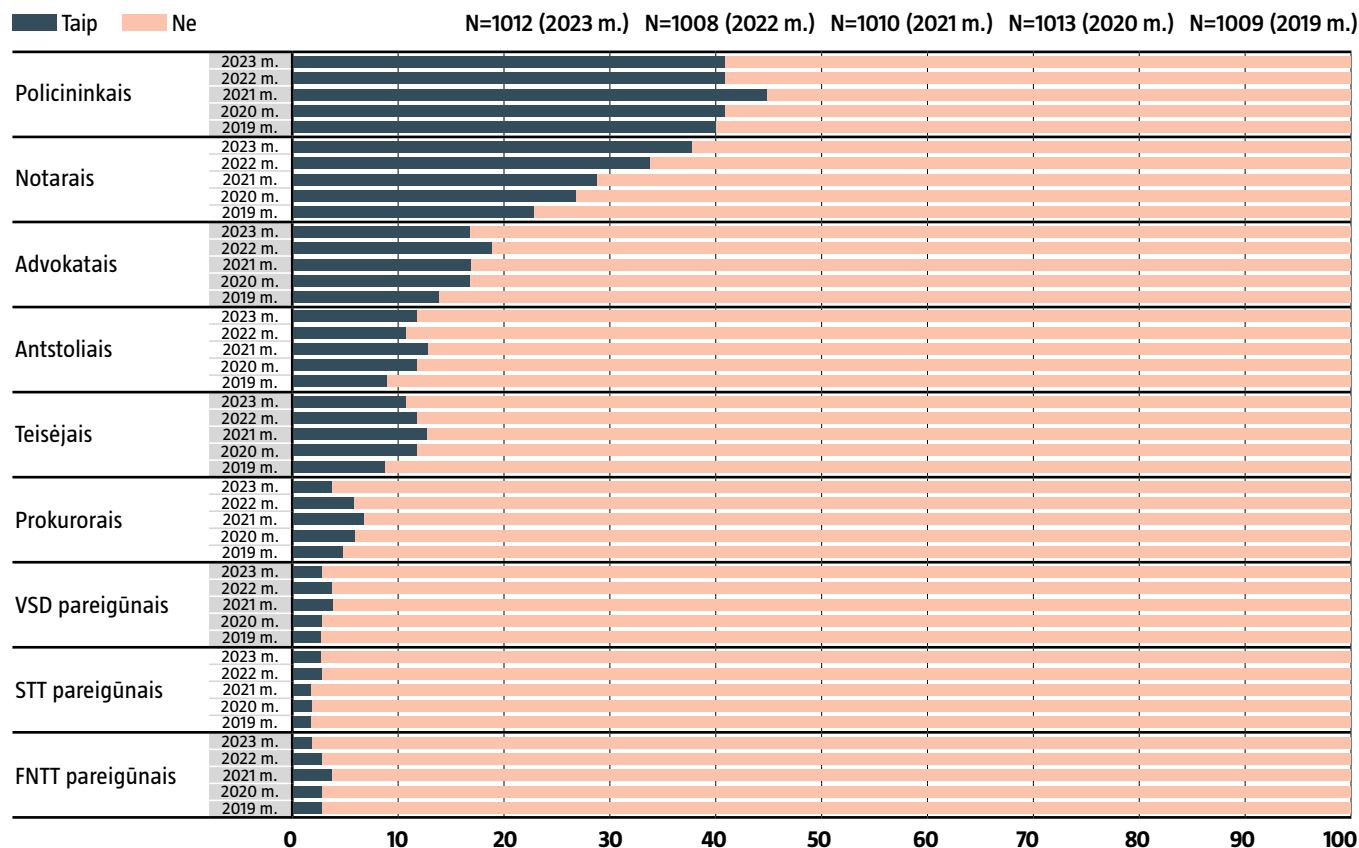
(10 grafikas)

Panaši dalis apklaustųjų (80 proc.) laikosi nuomonės, kad jų ir jų advokato konfidencialus bendravimo turinys nebūtų perduodamas teisėsaugos institucijoms. Penktadalis (20 proc.) apklaustųjų laikosi priešingos pozicijos ir sutiktų perduoti tokį turinį minėtoms institucijoms. Dėl tokio turinio perdavimo dažniausiai sutiktų rajonų centrų ir kaimo vietovių gyventojai. ■

Geriausiai pažįstami – policininkai

Ar esate asmeniškai / tiesiogiai per pastaruosius penkerius metus turėjęs reikalų su žemiau išvardytų profesijų atstovais?

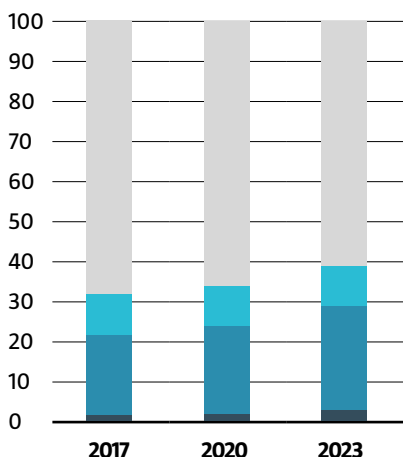
4

Kur mano advokatas? 5

Ar esate naudojęsi advokato paslaugomis? (proc.)

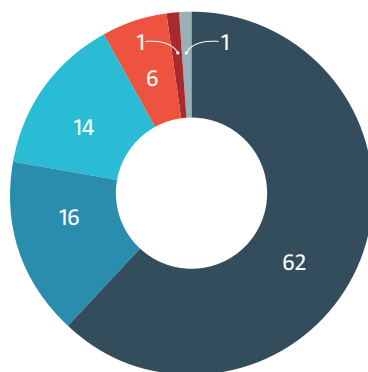
- Taip, naudojuosi reguliariai
- Ne, nors toks poreikis buvo (yra)
- Taip, teko 1–2 kartus
- Ne, nes nebuvo tokio poreikio

Paguglink 6

Kaip dažniausiai pasirenkate (pasirinktumėte, jei reikėtų) advokatą? (proc.)

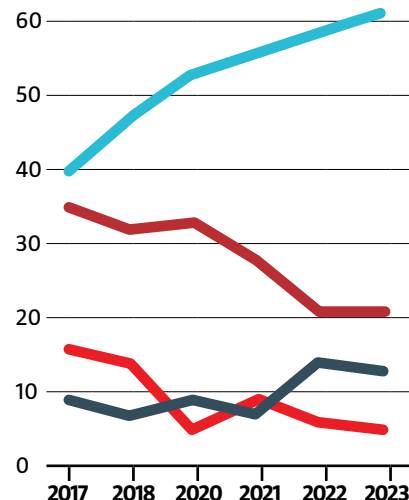
- Pagal rekomendacijas
- Per interneto paieškos sistemas
- Advokatų kontorų interneto svetainėse
- Interneto portaluose, forumuose
- Socialiniuose tinkluose
- Kita

Gera kryptis 9

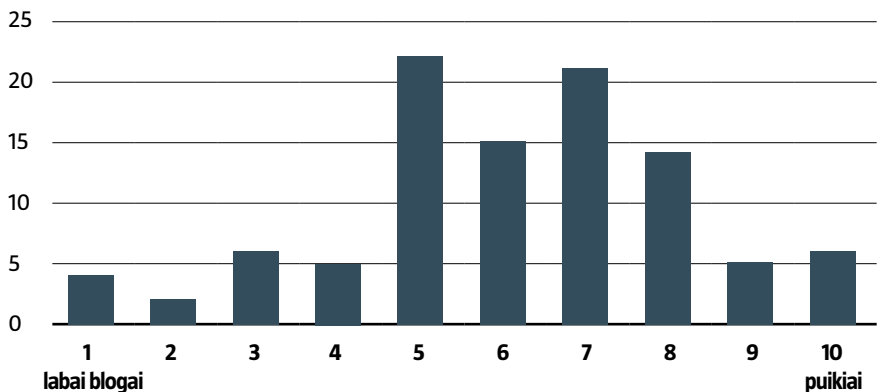
Ar, jūsų nuomone, Lietuvoje užtikrinamos žmogaus teisės? (proc.)

- Taip
- Greičiau taip
- Greičiau ne
- Ne

Nemokamų pietų nebūna 7

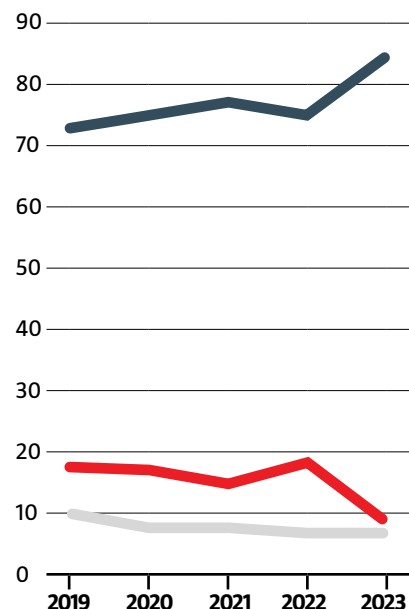
Kaip vertinate valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemos efektyvumą, asmeniui suteikiant nemokamas advokato paslaugas? (proc.)

Ar sekimas gali būti be atsakomybės? 10

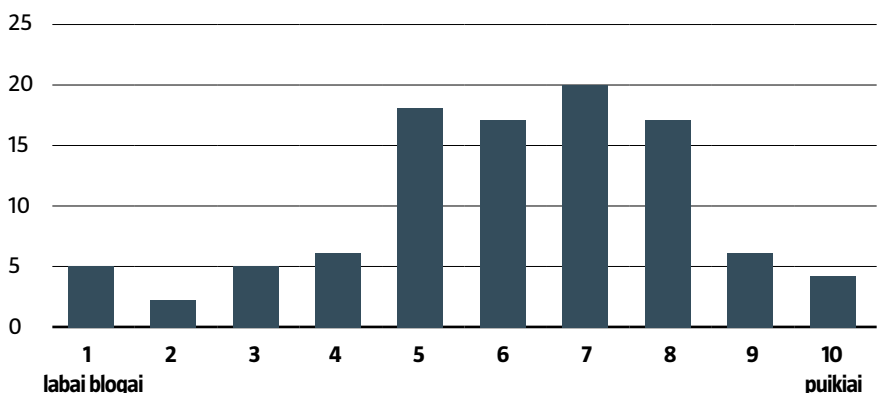
Kaip manote, ar jums privalo būti pranešta, kad jūsų pokalbių buvo klausomasi ir (ar) tikrinamas elektroninis susirašinėjimas, slapta buvo patekta į jūsų namus, darbo vietą, automobilį ir įrengta klausymo įranga, po to, kai tokie teisėtvarkos pareigūnų veiksmai yra baigti ir nenustatyta, jog padarėte nusikaltimą? (proc.)

- Taip, būtina apie tai informuoti
- Ne, manau, nebūtina
- Neturiu nuomonės

Pasitikėjimo deficitas 8

Kaip Lietuvoje asmenims užtikrinama teisė į teisingą teismą? (proc.)

Kitą savaitę dirbsiu iš ofiSPA

TAIP, JŪSŲ
POILSENŪBĖ

SPAVILNIUS.LT

spavilnius

NAUJASIS „LEXUS RX“

ĮSIKRAUNANTIS HIBRIDAS
„RX 350h“
6,3-6,6 L / 100 KM

ĮKRAUNAMAS HIBRIDAS
„RX 450h+“
NUVAŽIUOJAMAS ATSTUMAS
EV REŽIMU – IKI 90 KM

TURBO HIBRIDAS
„RX 500h“
371 DIN AG GALIA

Jūsų laukia naujasis „Lexus RX“, kuriame subtiliai dera stilius, komfortas ir neįtikėtinos važiavimo ypatybės. Jo dizainas pakerės Jus elegantiškomis formomis, tvirta stovėseną ir į vairuotoją orientuotą vidaus išdėstymą. Naujieji RX modeliai pasižymi lengvesne, tačiau tvirtesne platforma, žemesniu traukos centru ir didžiausiu RX modelių istorijoje variklių pasirinkimu, todėl drąsiai teigiame, jog RX siūlo daugiau nei vien tik aukščiausios kokybės efektyvumą ir galią – jis kviečia mėgautis išskirtine vairavimo patirtimi kiekvienos kelionės metu. Daugiau skaitykite svetainėje lexus.lt/rx

Lexus Vilnius
Ukmergės g. 425, Vilnius,
lexus@lexusvilnius.lt
Tel. +370 5 235 60 50

